

નવકાર પ્રભાવ

સંપાદક

ચીમતલાલ કલાધર

પ્રેરણા-માર્ગદર્શન-આશીર્વાદ

નવકાર મંત્રના પરમ સાધક
પૂજ્ય શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી'

પ્રકાશક

જૈન સાહિત્ય મંદિર
એ-૧૦૧, રામકૃષ્ણ એપાર્ટમેન્ટ,
છેડા રોડ, મહસકરવાડા,
જોશી હાઇસ્કૂલ પાસે,
ડોંબીવલી (પૂર્વ), પીન-૪૨૧ ૨૦૧.
ફોન : (૯૫૨૫૧) ૨૪૨૦૮૦૧
મો. ૯૮૧૯૬૪૬૫૩૩

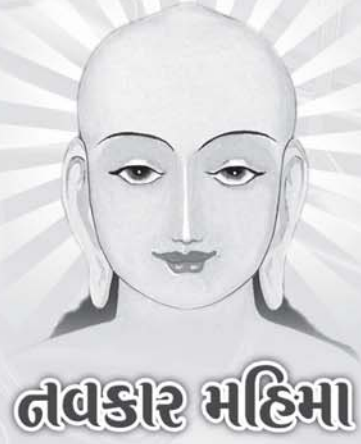
પ્રકાશન વર્ષ

સં. ૨૦૬૪ / સન ૨૦૦૮

મુદ્રક

રાજુલ આર્ટ્સ
(દાટકોપર)
ફોન : ૨૫૧૧ ૦૦૫૬, ૨૫૧૪ ૯૮૬૩

છુટક મૂલ્ય : રૂ. ૧૦૦/-

નવકાર મહિમા

‘રતન માહિ સારો હીરો, નીરોગી નરમાંહિ,
શીતલ માંહિ ઉસીરો, ધીરો વ્રતધરમાંહિ;
તિમ સવિ મંત્રમાં સારો, ભાખ્યો શ્રી નવકાર,
કલ્યા ન જાયે રે એહના, જેહના છે બહુ ઉપકાર...’

—ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી

‘વાંછિત પૂરે વિવિધ પરે, શ્રી જિનશાસન સાર,
નિશ્ચે શ્રી નવકાર નિત્ય, જપતા જય જયકાર;
સકલમંત્ર શિર મુકુટ મણિ, સદ્ગુરુ ભાષિત સાર,
સો ભવિયા મન શુદ્ધ શું, નિત્ય જપીએ નવકાર...’

—કુશલલાલ વાયક

‘દશમે અધિકારે મહામંત્ર નવકાર,
મનથી નવિ મૂકો, શિવસુખ ફલ દાતાર;
એ જપતાં જાયે દુર્ગતિ દોષ વિકાર,
સુપરે એ સમરો ચૌદ પૂરવનો સાર...’

—મહોપાધ્યાય વિનયવિજયજી

‘લાખ એક જાપ જન પુણ્યે પૂરા જપે,
પદવી પામે અરિહંત કેરી;
અશોકવૃક્ષ તલે, બાર પર્ષદ મલે,
ગડગડે દુંદુભિ નાદ ભેદી...’

—કીર્તિવિમલજી

‘હોય બહુ ફળ દાયક ઇહ-પરલોકે સાર,
સિદ્ધિ સઘળી એહમાં ચૌદ વિદ્યા આધાર;
બહુ ભેદે ધ્યાઓ કમલ કર્ણિકાકાર,
વળી રહસ્ય ઉપાંશુ-ભાષ્ય જાપ ત્રિણ સાર...’

—જ્ઞાનવિમલસૂરિ

શ્રી ગુણેશ્વર

શ્રીમતી હંસાબેન રમેશભાઈ મહેતા (નવી મુંબઈ)

નવકાર પ્રભાવ

નવકાર પ્રભાવ ગ્રંથના પ્રાગટ્ય સમયે...

શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજની છત્રછાયામાં આવેલ પાલિતાણા માહું ગામ. આ પાવન ભૂમિમાં જ મારો જન્મ. મારા માતા-પિતાનો ઉદાત્ત ધર્મ સંસ્કારનો વારસો મને મળ્યો અને આ મહાન તીર્થભૂમિમાં જ મારું શ્રેષ્ઠ કહી શકાય એવું જીવન ઘડતર થયું. મારો શૈક્ષણિક અને ધાર્મિક અભ્યાસ પણ આ પવિત્ર ભૂમિમાં થયો. પાલિતાણાથી આવીને છેલ્લા ૩૦ વર્ષથી પ્રથમ મુંબઈમાં અને પછી ડોંબીવલીમાં સ્થાયી થયો છું. છતાં જન્મભૂમિ પાલિતાણાને શે ભૂલાય ? જે ભૂમિના કાંકરે કાંકરે અનંત આત્માઓ સિદ્ધગતિને પામ્યા હોય, જે ભૂમિની અણુએ અણુ અતિ પવિત્રતમ હોય, જે ભૂમિની સ્પર્શના માત્રથી ગાઠ નિકાચિત કર્મો પળવારમાં નષ્ટ થતાં હોય તે તીર્થ શ્રેષ્ઠ ભૂમિ માહું વતન હોય, આ પાવન ધરાને હું જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી કેમ વિસરી શકું ભલા ? માદરે વતનનું ગૌરવ કરતાં એટલે જ કવિ 'આદિલે' લખ્યું છે :

'વતનની ધૂળથી માથું ભરી લઈ આદિલ : ' અરે, આ ધૂળ પછી ઉગ્રભર મળે ના મળે !'

મુંબઈમાં હું લેખન અને પત્રકારત્વ ક્ષેત્રે સતત કાર્યરત રહ્યો છું. જેન સાહિત્યમાં અત્યંત રસ-રુચિ હોવાથી આ ક્ષેત્રમાં સારું એવું ખેડાણ મેં કર્યું છે. મુંબઈના અખબારી ક્ષેત્રમાં 'જન્મ ભૂમિ'માં 'જૈન યુગ' કોલમ, 'ગુજરાત સમાચાર'માં 'જૈન જગત' કોલમ અને 'સંદેશ' માં 'નમો જિણાણાં' કોલમનું વર્ષો સુધી સંપાદન કરી જેન સમાજ અને શાસનની સેવા કરવાની અમૂલ્ય તક મેં સૂપેરે બજાવી છે. જન્મભૂમિ, ગુજરાત સમાચાર, સમકાલીન જેવા મુંબઈના અગ્રગણ્ય દૈનિકોના સ્થાનિક સંવાદદાતા તરીકે પણ મેં સેવા બજાવી છે. મુંબઈના ધાર્મિક, સાહિત્યિક, સામાજિક કાર્યક્રમોના મારા અહેવાલો પણ આ અખબારોમાં અવારનવાર પ્રગટ થતાં રહ્યા છે. જેન ધર્મ અને સાહિત્ય પરના મારા અનેક અભ્યાસી લેખો પણ આ અખબારોમાં અને અન્ય સામયિકોમાં પ્રગટ થતાં રહ્યા છે.

જૈન સાહિત્યમાં મને રસ લેતો કરવામાં મારા માતા-પિતાએ આપેલ ઉદાત્ત ધર્મ સંસ્કારે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. આ ઉપરાંત 'સુઘોષા' માસિકના સંપાદક પૂ. સોમચંદભાઈ ડી. શાહ (પાલિતાણા) અને 'પ્રબુદ્ધજીવન' ના તંત્રી પૂ. ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ (મુંબઈ)ને હું કેમ ભૂલી શકું ? પૂ. સોમચંદભાઈની અને પૂ. ડૉ. રમણલાલની તાલીમથી જ જૈન સાહિત્ય ક્ષેત્રે હું સર્જન બની શક્યો છું. આ બંને પૂજનીય મહાનુભાવોના ઉપકારને હું જીવનપર્યંત વિસરી શકું તેમ નથી. આ બંને ઉપકારી મહાનુભાવો સાથે મારા ત્રીજા ઉપકારી છે નવકાર મંત્રના પરમ સાધક પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી'. તેમણે મારી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિઓને જબરજસ્ત પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. મારા પ્રકાશનોમાં તેમણે તન-મન-ધનથી સહયોગ આપી આ ક્ષેત્રમાં મને ટકાવી રાખ્યો છે એટલું જ નહિ મારી ધર્મ સાહિત્ય પ્રવૃત્તિઓનો વ્યાપ વધે તે માટે તેમણે સતત ચિંતા અને કાળજી રાખી છે. મને વખતોવખત ઉપયોગી માર્ગદર્શન આપી મારી જીવન નૈયાને તેમણે પૂરી સ્થિરતા બક્ષી છે. મારા પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ, લાગણી અને સદ્ભાવ ક્યારેય ભૂલી શકાય તેમ નથી.

છેલ્લા એક દાયકાથી જૈન સાહિત્ય મંદિર-ડોંબીવલીના નેજા હેઠળ નવકાર મહામંત્ર, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, શત્રુંજય મહાતીર્થ, શંખેશ્વર મહાતીર્થ, સમ્મેતશિખર મહાતીર્થ જેવા દળદાર પ્રકાશનો મેં પ્રગટ કર્યા છે અને જૈન સમાજમાં આ પ્રકાશનોને ખૂબ જ સુંદર આવકાર મળ્યો છે.

પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' ની પ્રેરણા, માર્ગદર્શન અને આશીર્વાદથી આ 'નવકાર પ્રભાવ ગ્રંથ' આપ સૌના કરકમલમાં મૂકવા હું સદ્ભાગી બન્યો છું. પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી'ની પ્રેરણાથી આ ગ્રંથ પ્રકાશનના કાર્યમાં આપ સૌ નવકાર આરાધકોનો પ્રચંડ પ્રતિસાદ મળ્યો છે અને એથી આ પ્રકાશન માટેની મારી તમામ ચિંતાઓ દૂર થઈ છે અને મારું કાર્ય તદ્દન સરળ બન્યું છે. આપ સૌના આવા ઉમદા, ઉદાત્ત અને ઉષ્માભર્યા સહયોગથી જ આ વિરાટ કાર્ય હું પાર પાડી શક્યો છું. એ માટે આપ સૌનો જેટલો આભાર માનું તેટલો ઓછો છે. 'નવકાર પ્રભાવ ગ્રંથ'ની સાહિત્ય સામગ્રીથી આપ સૌની નવકાર પ્રત્યેની શ્રદ્ધામાં સવિશેષ વૃદ્ધિ થશે તો મારો આ પ્રયાસ સાર્થક થયેલો ગણાશે. આપ સૌ વધુને વધુ નવકારનિષ્ઠ, નવકારમય બનીને આપનું શ્રેય સાધો એવી શુભકામના. છેલ્લે...

'ઘન ઘન શાસન જિત તણું, લળી લળી નમું નિતમેવ;

જેથી ઘઠ ભવ ઉજળો, પરભવ સુખ સ્વયમેવ...'

-ચીમનલાલ કલાધર

શ્રુત સુભેચ્છ

(સ્વ.) પૂજ્ય માતૃશ્રી જશવંતીબેન કરશનજી મહેતા

(કચ્છ માનકુવા-મુલુન્ડ)ના સ્મરણાર્થે ♦ હસ્તે : શ્રીમતી હંસાબેન રમેશભાઈ મહેતા (નવી મુંબઈ)

પૂ.મુનિશ્રી તત્ત્વાનંદવિજયશુ મ.સા.

પરમ મંગળકારી દ્વાદશાંગી સાર સ્વરૂપ નવકાર મંત્રનું અહર્નિશ આરાધન કરીને આપણા મહાપુરુષોએ એવો અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો છે કે ત્રણ લોકમાં નવકાર સારભૂત અન્ય કોઈ મંત્ર નથી, માટે તેનું પ્રતિદિન

પરમ ભક્તિથી સ્મરણ કરવું જોઈએ. આ અભિપ્રાયને માન્ય રાખીને જૈન સંઘમાં શાસ્ત્રનો ઉપદેશ દેતાં, વિદ્યાભ્યાસ કરતાં-કરાવતાં, કોઈપણ પ્રકારનું ધર્માનુષ્ઠાન કરતાં તેમજ જાગવાના સમયે, ભોજન-સમયે, શયન-સમયે, નગરાદિ પ્રવેશ સમયે કે કોઈપણ પ્રકારનું સંકટ ઉપસ્થિત થયે નવકાર મંત્રનું શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્મરણ કરવામાં આવે છે. નવકાર મંત્રનું રહસ્ય પ્રકાશવા માટે આચાર્યોએ નિર્ધુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ અને ટીકારૂપી વિવેચન ગ્રંથો લખ્યા છે, માહાત્મ્ય-સૂચિક કૃતિઓ નિર્માણ કરી છે તથા ચમત્કારિક સ્તોત્રો, કલામય કાવ્યો અને નાના મોટા અનેક પ્રકારના પદો ઉપરાંત રાસ અને કથાઓની પણ વિપુલ પ્રમાણમાં રચના કરી છે. વળી તેના કલ્પો અને યંત્રો પણ બનાવ્યા છે, એટલે નવકાર મંત્ર સંબંધી જેમને વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને માટે પુષ્કળ સામગ્રી પડેલી છે. અહીં એટલું સ્પષ્ટીકરણ કરવું ઉચિત લેખાશે કે આ સામગ્રી કાંઈ એક જ સ્થળે નથી પણ જુદાં જુદાં અનેક સ્થાનોમાં અત્રત્ર વિખરાયેલી પડી છે અને કેટલીક બહુમૂલ્ય વસ્તુઓની બહુ શોધ કરવા છતાં પત્તો લાગતો નથી. દાખલા તરીકે જૈન સાહિત્યમાં ‘નમસ્કાર-લઘુ-પંજિકા’નો ઉલ્લેખ આવે છે અને બહુ પ્રયત્ન પછી અમે તેની એક નકલ મેળવીને જોવા પામ્યા છીએ પણ લઘુપંજિકા નામ એવું સૂચન કરે છે કે તેની એક બૃહત્-પંજિકા પણ હોવી જોઈએ. તે ક્યાં ? વળી જૈન સાહિત્યમાં ‘નમસ્કારાવલિ’ ગ્રંથનું નામ આવે છે, તે હજી સુધી પ્રાપ્ત થયેલ નથી. શ્રી માનતુંગસૂરિએ ‘મત્તિભર-અમર-પણર્ય’ શબ્દથી શરૂ થતું એક

મહાયમત્કારિક સ્તોત્ર બનાવેલું છે. તે કેટલાક સ્થળે ૩૫ ગાથાઓવાળું પ્રાપ્ત થાય છે અને કેટલાક સ્થળે ૩૩ ગાથાઓવાળું પ્રાપ્ત થાય છે પરંતુ તેનો ભાવ સમજવા માટે જે ટીકા-સાહિત્ય જોઈએ તે ઉપલબ્ધ થતું નથી. કેટલાક પ્રયાસ પછી ઉત્તર અને પૂર્વ પ્રદેશમાંથી તેની એક લઘુઅવચૂરિ પ્રાપ્ત થઈ છે અને પ્રાચીન પ્રતિઓના સંગ્રહમાંથી તેના પર રચાયેલી સંસ્કૃત ટીકાનો છેલ્લો ભાગ હાથમાં આવ્યો છે, તેમાં જણાવ્યું છે કે આ સ્તોત્ર ૩૫ ગાથાનું છે, એટલે ૩૫ ગાથાઓમાંની ૪ ગાથાઓ ક્ષેપક છે. આ ટીકા પરથી એવું સ્પષ્ટ જણાય છે કે શ્રી માનતુંગસૂરિએ ‘ભક્તામર સ્તોત્ર’ની રચના કરીને બેડીઓ તોડવાનો જે ચમત્કાર કરી બતાવ્યો તેવો જ ચમત્કાર નવકાર મહામંત્ર બોલીને પણ કરી બતાવ્યો હતો. વિક્રમના પંદરમા શતકમાં થયેલા શ્રી સિંહતિલકસૂરિ મંત્ર શાસ્ત્રમાં વિશારદ હતા. તેમણે સૂરિમંત્ર સંબંધી ‘મંત્ર-રાજ રહસ્ય’ નામનો ૬૩૩ ગાથા પ્રમાણ એક મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથ રચ્યો છે. તેની પ્રતિઓ આજે ઉપલબ્ધ છે પણ તેના પર મંત્રશાસ્ત્રના અનેક ગૂઢ રહસ્યોથી ભરપૂર ‘લીલાવતી’ નામની ટીકા રચાયેલી છે, તેમાં પણ નવકાર મંત્ર સંબંધી ઘણું વિવેચન હોવાનો સંભવ છે. પરંતુ ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતાં તેના દર્શન થયા નથી. દિગંબર સંપ્રદાયમાં પણ આ વિષયમાં તેવી જ સ્થિતિ પ્રવર્તે છે, છતાં એટલું કહી શકાય કે તેમના આચાર્યોએ મંત્રપરંપરાને જાળવી રાખવાનો ઘણો સારો પ્રયાસ કર્યો છે અને તેથી આચાર્ય સિંહનંદી જેવા નવકાર મંત્ર ઉપર એક હજાર શ્લોક પ્રમાણ સુંદર ગ્રંથની રચના કરી શક્યા છે.

નવકાર મહામંત્રના વિષય ઉપર આગમ અને આગમોત્તર જૈન સાહિત્યમાં બે હજારથી વધુ વર્ષના કાળ દરમિયાન અનેક આચાર્ય ભગવંતો, મુનિવર્યો અને વિદ્વાનોએ મંત્રો, સ્તોત્રો, પ્રશસ્તિઓ વગેરે રચીને વિપુલ સાહિત્યનું સર્જન કર્યું છે. પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, અપભ્રંશ, હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાઓમાં વૈવિધ્યપૂર્ણ અનેક રચનાઓ મળી આવે છે. જિજ્ઞાસુઓ, આરાધકો આ મહામંત્ર પ્રત્યે અપ્રતિમ શ્રદ્ધા કેળવે અને તેઓને આ મહામંત્રનું પરમ ગૂઢ, અનિર્વચનીય

(સ્વ.) પૂજ્ય પિતાશ્રી કરશનજી ઝવેરચંદ મહેતા

(કચ્છ માનકુવા-મુલુન્ડ)ના સ્મરણાર્થે ઠ. શ્રીમતી હંસાબેન રમેશભાઈ મહેતા (નવી મુંબઈ)

અને અનુભવગમ્ય સ્વરૂપ છે તે સત્વર પ્રાપ્ત થાય એવી મંગલ કામના.

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સમકાલીન આચાર્ય શ્રી જયશંખરસૂરિ હતા. તેઓએ સતત તેર વર્ષ સુધી નવકાર ઉપર વિષયાંતર કર્યા વગર વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતા. શાસ્ત્રોમાં તો કહ્યું છે કે સર્વકાળના અરિહંતો એક પછી એક અનુક્રમે વર્ણન કરવા લાગી જાય તો પણ નવકારના પ્રથમ પદે રહેલા અરિહંતના અનંતા ગુણોનાં એક ગુણનું પણ વર્ણન પૂરું થાય નહીં. તાત્પર્ય કે નમસ્કારનો મહિમા સર્વ વાણીથી પણ પૂરો વર્ણવાય તેમ નથી, તો પણ શાસ્ત્રોમાં જે વિશેષ ગાથાઓ વડે નવકારનો મહિમા ભાવના કરવા માટે વર્ણવ્યો છે તે અહીં સંક્ષેપમાં કહીશું. નમસ્કાર મંત્રનો મહિમા મનમાં વિસ્તરે અને દૃઢ થાય એ માટે આ રીતે ભાવના કરવી.

- (૧) આ પંચ નમસ્કાર સર્વ પાપોનો નાશ કરે છે અને બધા મંગલોમાં પ્રથમ મંગલ છે.
- (૨) નવકારથી શત્રુ મિત્ર થાય છે, ઝેર અમૃત થાય છે, જંગલમાં મંગલ થાય છે, ચોરો ચોરી કરી શકતા નથી, જ્યોતિષની દૃષ્ટિએ ખરાબ ફળ આવતું હોય તો તે સારું થઈ જાય છે. પારકાના ખરાબ મંત્રોની આપણા પર અસર થતી નથી, પિશાચ વગેરે ખરાબ કરવાને બદલે સહાય કરતા થઈ જાય છે. સર્પો, સિંહો, વાઘ વગેરે ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી, આપત્તિ સંપત્તિ માટે થાય છે, દુઃખ સુખ માટે થાય છે, કેદમાંથી મુક્તિ મળે છે.
- (૩) ગયા જન્મમાં પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય જેણે ઉપાર્જન કર્યું છે અને ભાવિ જન્મમાં જેનું મહાન પુણ્યાનુબંધી સ્મરણ કરે છે, એ ભવિષ્યમાં કદી પણ નરક કે તિર્યંચગતિમાં જતો નથી. એટલું જ નહીં, પણ ઉત્તરોત્તર ચઢિયાતી સારી ગતિઓ, સુખો વગેરે પામીને અંતે મોક્ષમાં થોડાક જ ભવમાં જાય છે.
- (૪) ઇંદ્ર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ વગેરેની સમૃદ્ધિઓ તો

નવકારના મહાન પ્રભાવથી સરળતાથી મળે છે. જેના પ્રભાવથી તીર્થંકરની સમૃદ્ધિ મળે તેવા પ્રભાવ આગળ તો ઇંદ્ર આદિની સમૃદ્ધિનો કોઈ હિસાબ જ નથી.

- (૫) ત્રણે ભુવનમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવની દૃષ્ટિએ જે કાંઈ સારી વસ્તુ કોઈને પણ મળેલી દેખાય છે, તે બધો નવકારનો જ પ્રભાવ છે.
- (૬) સર્વ આપત્તિઓથી રહિત નવકારરૂપ મહાન વાહનમાં જેઓ બેઠેલા છે તેઓ લીલાથી મોક્ષને પામે છે.
- (૭) જેવી રીતે નક્ષત્રમાળામાં ચંદ્રમા શ્રેષ્ઠ છે તેવી રીતે સર્વ પુણ્ય સમુદાયમાં (પુણ્યસમુદાયની પ્રાપ્તિમાં) નવકાર શ્રેષ્ઠ છે.
- (૮) સૂત્રોમાં પણ પુણ્યના નવ કારણોમાં નવકાર જ શ્રેષ્ઠ કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે.
- (૯) જેવી રીતે મકાનને આગ લાગતાં માણસ મહામૂલ્યવાન ઝવેરાત લઈને તરત નીકળી જાય છે એવી રીતે મરણ સમયે ચૌદ પૂર્વધરો પણ નવકાર રત્નને ચિત્તમાં રાખી પરલોકમાં ચાલ્યા જાય છે.
- (૧૦) જેવી રીતે તલનો સાર તેલ છે, પુષ્પનો સાર સુગંધ છે અને દહીંનો માખણ છે એવી રીતે સર્વ આગમોનો સાર નવકાર છે. કોઈક જ ધન્ય જીવ તેની ઉપાસના કરે છે.
- (૧૧) મરણ સમયે કોઈ તિર્યંચ પણ નવકાર સાંભળે તો તેની અવશ્ય સદ્ગતિ થાય છે, તો પછી મનુષ્યની સદ્ગતિ થાય એમાં આશ્ચર્ય જ શું છે ?
- (૧૨) જે વખતે આપણે નવકારનું ધ્યાન, સ્મરણ વગેરે કરતા હોઈએ અથવા નવકાર સાંભળતા હોઈએ તે વખતે આ ભાવના કરવી : (અ) ખરેખર ! મારા સર્વ અંગો અમૃતથી સિંચાઈ ગયા. (બ) ખરેખર ! કોઈ મહાન પુણ્યાત્માએ નિષ્કારણ બંધુ થઈને મને નવકાર આપ્યો કે નવકાર સાંભળાવ્યો. (ક) આ નવકારનું સ્મરણ, શ્રવણ વગેરે ખરેખર જ મહાન પુણ્ય છે, મહાન શ્રેય છે અને મહાન મંગલ છે.

(સ્વ.) પિતા શ્રી ચંપકલાલ નાગરદાસ શાહજી સ્મરણાર્થે (માનગઢ-ડોંબીવલી)

૪

રાજેન્દ્ર-મીતા ❀ હર્ષદ-મનિષા ❀ શરદ-રીના ❀ શૈલેશ-કોકીલા (મીત-રાજ એન્ટરપ્રાઇઝ) ડોંબીવલી

- (૩) ખરેખર ! મને દુર્લભ વસ્તુનો લાભ થયો, બધા પ્રિયજનો મને મળ્યાં, મારા આત્મામાં તત્ત્વનો પ્રકાશ થયો, મને સારભૂત વસ્તુ મળી, મારા બધા દુઃખો ટળી ગયા, પાપો તો દૂર જ ભાગી ગયા, હું સંસારના પારને પામ્યો. (૪) મેં પૂર્વે જે કાંઈ પ્રશમ વગેરે ગુણોનું સેવન કર્યું, દેવ-ગુરુની આજ્ઞા પાળી, નિયમો કર્યા, તપ તપ્યાં તે બધા આજે સફળ થયા, મારો જન્મ આજે સફળ થયો.
- (૧૩) માતાના ઉદરમાં હોય ત્યારે અને જન્મ વખતે જો માતા મનમાં નવકાર ગણતી હોય તો તે બાળક ભવિષ્યમાં મહાન પુણ્યશાળી થાય છે.
- (૧૪) આપત્તિમાં નવકારનું સ્મરણ કરે તો આપત્તિ સંપત્તિરૂપ થાય અને સંપત્તિમાં નવકારનું સ્મરણ કરે તો સંપત્તિ વધે.
- (૧૫) નવકારના એક અક્ષરથી સાત સાગરોપમ પ્રમાણ, એક પદથી પચાસ સાગરોપમ પ્રમાણ અને સંપૂર્ણ એક નવકારથી પાંચસો સાગરોપમ પ્રમાણ પાપો નાશ પામે છે.
- (૧૬) વિધિપૂર્વક એક લાખ નવકાર ગણનાર તીર્થંકર નામકર્મ બાંધે છે. એમાં કોઈ સંદેહ નથી.
- (૧૭) આઠ કરોડ, આઠ લાખ, આઠ હજાર આઠસો આઠ નવકાર ગણનાર ત્રીજે ભવે મોક્ષ પામે છે.
- (૧૮) હે નવકાર ! તું જ મારા માતા, પિતા, નેતા, બંધુ, મિત્ર, ગુરુ, દેવ, પ્રાણ, સ્વર્ગ, મોક્ષ વગેરે છે, હે નવકાર ! તું શાશ્વત મંગલ છે.
- (૧૯) આ લોકની સર્વ ઇષ્ટ વસ્તુઓ, પરલોકની સર્વ ઇષ્ટ વસ્તુઓ અને મોક્ષ પણ લીલાથી આપનાર હે ! નવકાર ! ફક્ત તું એક જ છે !
- (૨૦) મહાન પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી જે આ નવકાર પામ્યો, તેની નરક અને તિર્યંચ ગતિઓ અવશ્ય રોકાઈ ગઈ.
- (૨૧) પંચ નમસ્કારની સાથે જેના પ્રાણ જાય, તે જો મોક્ષ ન પામે તો અવશ્ય દેવપણું પામે.
- (૨૨) આ નવકારના પ્રભાવથી આ સંસારમાં મનુષ્ય કદાપિ નોકર, ચાકર, દાસ, દુઃખી, નીચ-કુળવાળો કે અંગોમાં ખોડખાપણવાળો થતો નથી.
- (૨૩) હાથની આંગળીઓના ૧૨ વેઢા ઉપર જે ૮ વાર (૧૨ x ૮ = ૧૦૮) નવકાર ગણે તેને ભૂત, પ્રેત વગેરે છળી શકતા નથી.
- (૨૪) બધા મંત્રોમાં નવકાર પરમ મંત્ર છે, બધા ધ્યેયોમાં નવકાર પરમ ધ્યેય છે અને બધા તત્ત્વોમાં નવકાર પરમ પવિત્ર તત્ત્વ છે.
- (૨૫) આ સંસાર સમુદ્રમાં ડુબતા જીવો માટે નવકાર જેવી કોઈ સારી નૌકા નથી.
- (૨૬) જ્યાં સુધી જીવ નવકાર ન પામે, ત્યાં સુધી એના શારીરિક કે માનસિક દુઃખોનો નાશ કેવી રીતે થાય ?
- (૨૭) નવકાર દુઃખ હરે છે, સુખ કરે છે, ભવસમુદ્રનું શોષણ કરે છે અને આલોક અને પરલોકના બધા જ સુખોનું મૂળ નવકાર છે.
- (૨૮) ખાતાં, પીતાં, સૂતાં, જાગતાં, નગરપ્રવેશ વગેરેમાં ભય હોય ત્યારે, આપત્તિમાં તાત્પર્ય કે સર્વ કાર્યોમાં નવકારનું સ્મરણ કરવું જોઈએ.
- (૨૯) બીજા બધા મંત્રો અશાશ્વત છે જ્યારે કેવળ એક નવકાર જ શાશ્વત છે.
- (૩૦) સાપ ડસે ત્યારે તેનું ઝેર જેમ ગારુડમંત્ર તત્કાળ ઉતારે છે. તેમ પાપવિષને નવકાર મંત્ર તત્કાળ દૂર કરે છે.
- (૩૧) શું આ નવકાર કામકુંભ છે ? ચિંતામણિ રત્ન છે ? કે કલ્પવૃક્ષ છે ? નહીં, નહીં, એ બધા કરતાં અધિક છે, કારણ કે કામકુંભ વગેરે તો એક ભવમાં જ સુખ આપે છે, જ્યારે નવકાર તો સ્વર્ગ અપવર્ગ (મોક્ષ) પણ આપે છે.

કલ્યાણ થાઓ

સર્વ વિશ્વમાં શાંતિ પ્રગટો ! થાઓ સૌ કોનું કલ્યાણ ;
સર્વ લોકમાં સત્ય પ્રકાશો ! દિલમાં પ્રગટો શ્રી ભગવાન !

શિરોમણિમંત્ર નવકાર

વિદ્વદ્વર્થ પૂ. મુનિશ્રી જંબૂવિજયજી મહારાજ સાહેબ

માનવજીવનમાં મંત્રનું સ્થાન ઘણું મહત્વનું છે. આધ્યાત્મિક, આધિભૌતિક તથા આધિદૈવિક, એવા ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખો પૈકી કોઈ પણ દુઃખથી જગતના પ્રાણીઓ હંમેશા નાના પ્રકારના દુઃખોને અનુભવતા હોય છે. આ દુઃખોમાંથી બચાવી લેવાની આપણી કલ્પનામાં પણ ન આવે એવી અદ્ભૂત દિવ્ય શક્તિ મંત્રાક્ષરોમાં ભરેલી હોય છે તેથી જ મંત્રયોગ ઘણું મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. મનનાત્ ત્રાયતે યસ્માત્ તસ્માન્મન્ત્રઃ પ્રકીર્તિતઃ । અર્થાત્ મનન કરવાથી જે અક્ષરો આપણું રક્ષણ કરે તે અક્ષરોને મંત્ર કહેવામાં આવે છે.

આવા મંત્રાક્ષરોમાં પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્ર સૌથી શ્રેષ્ઠ મંત્ર છે. ભગવાન મહાવીરદેવથી માંડીને રચાયેલા આજ સુધીના વિપુલ સાહિત્યમાં નવકાર મહામંત્રનો અચિંત્ય અને અપાર મહિમા ઠામ ઠામ વર્ણવેલો છે. જૈનોના બધા વિભાગોમાં આ મંત્રનો મહિમા સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણવામાં આવ્યો છે. આ મંત્ર જૈનોમાં ઘેર ઘેર પ્રસિદ્ધ છે. જૈનધર્મનું કંઈ પણ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ન ધરાવતો હોય તેવો પણ પ્રત્યેક જૈન ઓછામાં ઓછું ‘નવકાર મહામંત્ર’ જેટલું તો જ્ઞાન ધરાવતો જ હોય છે અને સુખ આદિ તમામ પ્રસંગોમાં આ મંત્રનું સ્મરણ કરતો હોય છે. આ મંત્રનું સ્મરણ પરમ લાભદાયક છે, એમ બધા જ જૈનો પૂરાપૂર્વથી માનતા આવ્યા છે અને માને છે.

નવકાર મહામંત્રની આટલી બધી ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિષ્ઠા શા કારણથી છે, એનો વિચાર કરતાં એમાં બે કારણો મુખ્યતયા જણાય છે. એક તો એની શબ્દયોજના જ એવી છે કે જે પરમ કલ્યાણ અને અભ્યુદયને સાધે છે. બીજું તેના અર્થરૂપે વાચ્ય જે પંચ પરમેષ્ઠિઓ છે તે જગતમાં સૌથી શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ આત્માઓ છે. તેઓથી વધારે ઉત્તમ બીજા કોઈ આત્માઓ વિશ્વમાં છે જ નહિ.

જૈન પ્રવચનના સમગ્ર શ્રુતજ્ઞાનનો ભંડાર દ્વાદશાંગી ગણાય છે. જેમ ગૃહસ્થના ઘરમાં વિશ્વમાં સારભૂત રત્નાદિ

વસ્તુઓ તિજોરીમાં ભરેલી રહે છે તેમ દ્વાદશાંગી એ ગણધર ભગવંતોની પેટી છે કે જેમાં જગતની સારભૂત તમામ વિદ્યાઓ ભરેલી છે. તેથી દ્વાદશાંગીને ‘ગણિપિટક’ પણ કહેવામાં આવે છે. ચૌદ પૂર્વ એ બારમા અંગનો જ એક પેટા વિભાગ છે. આ ચૌદ પૂર્વમાં જગતની એટલી બધી વિદ્યાઓ સમાઈ જાય છે કે ચૌદપૂર્વધરોને શ્રુત કેવળી પણ કહેવામાં આવે છે. શ્રુતજ્ઞાનના બળથી જગતના અતિન્દ્રિય ભાવોને જાણવાનું તેમનામાં એટલું બધું અલૌકિક સામર્થ્ય હોય છે કે આપણને તો તેઓ કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવંત જેવા લાગે. આ મહાપુરુષોએ પણ નવકાર મંત્રને ચૌદ પૂર્વનો સાર કહ્યો છે અને મરણાદિ પ્રસંગે એનું જ સ્મરણ કરવાનું વિધાન કર્યું છે. એના અક્ષરો ભલે બહુ અલ્પ છે, પણ બારે અંગના સારભૂત અર્થનો તેમાં સંગ્રહ આવી જતો હોવાથી ચૌદપૂર્વધર શ્રુતકેવળી ભગવાન ભદ્રબાહુસ્વામીએ પણ એને ‘મહાન અર્થવાળો’ જણાવ્યો છે અને તેનો અપાર મહિમા ગાયો છે. શ્રુતજ્ઞાનના પારગામી અને શબ્દશક્તિના સમગ્ર રહસ્યને જાણનારા મહાપુરુષો પોતે જ નમસ્કાર મંત્રને જે આટલું બધું અપાર મહત્વ આપે છે, એ જ એમ કહી આપે છે કે નવકાર મંત્રના અક્ષરોની સંકલના બીજા મંત્રાક્ષરો કરતા એવી કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની છે કે જેથી તેને મહામંત્રનું સ્થાન મળ્યું છે.

एसौ पंच-नमुक्कारो, सव्व-पावप्पणासणो ।
मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥

પંચ પરમેષ્ઠિને કરેલો આ નમસ્કાર સર્વ પાપોનો મૂળમાંથી નાશ કરી નાખે છે અને સર્વ મંગળ-હિતકર વસ્તુઓમાં જે ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. આ ચૂલિકા નમસ્કાર મંત્રના સંપૂર્ણ સામર્થ્યને સંક્ષેપમાં પણ સ્પષ્ટ રીતે જણાવી દે છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા સમર્થ મહાપુરુષે પોતાની માતા પાહિની કે જેમણે દીક્ષા લીધી

હતી, તેમના કાળ સમયે ‘તમારા પુણ્ય નિમિત્તે હું કોડવાર નવકાર મંત્રનો જાપ કરીશ’ એ પ્રમાણે પુણ્ય કહ્યું હતું. આવા મહાજ્ઞાની પુરુષો પણ નવકારમંત્રનો આશ્રય લે છે એ જ એમ કહી આપે છે કે એની અક્ષર સંકલનામાં એવું કોઈ અચિંત્ય સામર્થ્ય રહેલું છે કે આત્માને અનાદિ કાળથી વળગેલા અનંત પાપના થરોને અને પાપી વાસનાઓને નવકાર મંત્ર જડમૂળમાંથી નષ્ટ કરી નાખે છે. આલોકના સુખો, પરલોકના સુખો તેમજ મોક્ષનું શાશ્વત સુખ પણ એ મેળવી આપે છે.

આ મંત્રની અર્થસંકલના પણ એવી ઉત્તમ છે કે જગતના સર્વકાળના સર્વશ્રેષ્ઠ આત્માઓ એના વાચ્યરૂપે છે. એના અર્થનો આપણો વિચાર કર્યા કરીએ તો પણ એ પરમેષ્ઠિઓના ગુણોના સ્મરણ અને ચિંતનના પ્રભાવે તન્મય થઈને આપણે પરમાત્મા બની જઈએ. આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રનો નિયમ છે કે ‘જે માણસ જેનું અહર્નિશ ચિંતન કરે છે તે તદ્રૂપ બની જાય છે.’ પરમાત્માનું સતત સ્મરણ અને ધ્યાન કરવાથી પરમાત્મા સાથે આપણા આત્માનું અનુસંધાન થાય છે અને તેથી આપણા આત્મામાં પરમાત્માની તમામ શક્તિઓ પ્રગટ થવાથી આપણે પરમાત્મારૂપ થઈ જઈએ છીએ. આ પ્રમાણે શબ્દ તથા અર્થ બંને દૃષ્ટિએ વિચારતા નવકારની મહામંત્રતા છે.

અહીં મહત્વનો પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે ‘નવકાર મંત્રનો અપાર મહિમા છે’ એમ બધા જ કહેતા આવ્યા છે અને કહે છે, તો પછી આપણને બધાને એનો અનુભવ કેમ થતો નથી ? આનો ઉત્તર પણ સામાન્ય રીતે જ આપવામાં આવે છે કે એકાગ્રતા, ભક્તિ તથા વિધિપૂર્વક એનો જાપ કરવામાં આવતો નથી તેથી નવકાર મંત્રનો જાપ કરવા છતાં ઇષ્ટ ફળ મળતું નથી. આ ઉત્તર તદ્દન સત્ય છે, છતાં કેટલીક વિશેષ વિચારણાની ખાસ જરૂર છે કે એકાગ્રતા કેમ આવતી નથી ? વ્યગ્રતા પાછળ શા કારણો ? વ્યગ્રતા કેવી રીતે દૂર થાય ? એવી કઈ બાધક વસ્તુઓ નડે છે કે જે આપણી સાધનામાં વિઘ્ન નાખે છે ? શું કરવામાં આવે કે જેથી મંત્રાક્ષરોમાં ગુપ્ત રહેલું અચિંત્ય સામર્થ્ય પ્રગટ થાય ? નવકાર મંત્રના ભક્તિમાન સાધકોની અને ઉપાસકોની આ મોટામાં મોટી મુંઝવણો છે. આ સંબંધમાં ઉઠતા અનેક પ્રશ્નો અને

તેના ઉત્તરો વિષેના યથામતિ વિચારોને વિસ્તારથી લખવા માટે પુષ્કળ સમય જોઈએ. અત્યારે અત્યંત મર્યાદિત સમયમાં આ લેખમાં એ વિચારોને લખવાનું મારે માટે અશક્ય છે પરંતુ નવકારના સાધકોએ એટલી વાત ખાસ સમજી લેવી જોઈએ કે ‘ફળપ્રાપ્તિની પ્રતિસમય ઝંખના એ જ ફળપ્રાપ્તિમાં તથા નવકાર મંત્રની ઉપાસનામાં મોટું વિઘ્ન બની જાય છે.’ કારણ કે મંત્રાક્ષરોમાં ગુપ્ત રહેલી અચિંત્ય શક્તિને પ્રગટ કરવા માટે જાપ ઉપરાંત બીજા અનેકાનેક નિયમોને જીવનમાં ઉતારવા પડે છે. મોટા ભાગના સાધકો એ નિયમોને જાણતા જ હોતા નથી. ઘણાં ખરા જાણનારા પણ અનેક કારણોને લીધે એ નિયમોને અમલમાં મૂકી શકતા નથી એટલે નવકારનો અપાર મહિમા સાંભળીને એકદમ આકર્ષાઈને ‘નવકારનો જાપ કરવાથી શીઘ્રમેવ ઇષ્ટ ફળ મળી જશે.’ એવી આકાંક્ષાઓથી જેઓ નવકારનો જાપ કરવા પ્રવૃત્ત થાય છે અને ફળની જ અધીરાઈને જેઓ સેવ્યા કરે છે તેવા મનુષ્યોને જ્યારે ઇષ્ટ ફળ શીઘ્ર મળતું નથી ત્યારે પ્રારંભમાં નમસ્કાર ઉપર તેમને જે તીવ્ર શ્રદ્ધા હોય છે તેમાં ઘટાડો થવા લાગે છે અને તેથી નવકારથી મળતું જે ઇષ્ટ ફળ તે નજીક આવવાને બદલે ઉલટું દૂર દૂર ખસતું જાય છે. એટલે નવકારના સાધકોએ ફળ ઉપર દૃષ્ટિ સ્થાયી રાખવા કરતાં નવકાર ઉપર દૃષ્ટિ સ્થાપિત કરવાની જ ખાસ જરૂર છે. ‘કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ ક્વાચન’ કર્તવ્ય કરવાનો જ આપણને અધિકાર છે, ફળ ઉપર અધિકાર નથી એટલે આપણું પરમ કર્તવ્ય તો નવકારની ઉપાસના કરવી એ જ છે, એનું ફળ આપવાનું કાર્ય નવકારને જ સોંપી દેવું જોઈએ. કેવી રીતે ક્યારે અને શું ફળ આપવું કે જેથી આપણું શ્રેય થાય એની જવાબદારી આપણે નવકારને સોંપી દેવી જોઈએ.

‘આ જીવનમાં નવકારમંત્ર જપવાનું પરમ ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું.’ એ જ મોટામાં મોટું ફળ છે, એમ માનીને નવકારના સાધકોએ નવકારની ઉપાસનામાં જ લયલીન થઈ જવું જોઈએ, કારણ કે જગતમાં પ્રભુના નામસ્મરણથી બીજો એકેય મોટો લ્હાવો નથી. જેને પ્રભુના સ્મરણમાં રસ લાગ્યો છે તેને કશી બીજી વાત ગમતી પણ નથી. એવો

મનુષ્ય નવકારમંત્રને ગણે છે, એમ કહેવા કરતાં નવકાર મંત્રને ગણ્યા સિવાય એનાથી રહી જ શકાતું નથી. એમ કહેવું વધારે સુંદર છે. આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એ સાધકોને માટે ખાસ જરૂરી છે. ભક્તો ભક્તિમાં પણ મુક્તિનો જ આનંદ અનુભવતા હોય છે.

મંત્રની ઉપાસનામાં નિષ્ઠાની ખાસ જરૂર છે કારણ કે 'જપ વક્તાયાં વાચિ, માનસે ચ' એ ધાતુ ઉપરથી જાપ શબ્દ બનેલો છે. આ એક શાસ્ત્રસિદ્ધ અને વિજ્ઞાનસિદ્ધ હકીકત છે કે આપણે જે શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરીએ છીએ તે શબ્દો સમગ્ર જગતમાં વ્યાપી જાય છે. જેમ શાંત સરોવરમાં પથ્થર નાખવાથી પાણીમાં કુંડાળા પ્રગટ થાય છે અને જો જોરથી ફેંકવામાં આવ્યો હોય તો એક કુંડાળામાંથી બીજા અનેક કુંડાળા ઉત્પન્ન થઈને એક કિનારાથી બીજા કિનારા સુધી વ્યાપી જાય છે, તે પ્રમાણે શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરવાથી પણ આંદોલનો પ્રગટ થાય છે અને તે સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યાપી જાય છે. હવે જો આંદોલનો નિર્બળ હોય તો ખાસ કંઈ જ કરી શકતા નથી, પણ પ્રબળ હોય અને વ્યવસ્થિત રીતે ફેલાયા કરે તો આ આંદોલનો જગતના દ્રવ્યોમાં-વાતાવરણમાં પ્રવેશ કરીને તદ્દન કલ્પનાતીત અને ચમત્કારિક પરિવર્તન કરી શકે છે માટે સાધકે મંત્રાક્ષરના જપમાં એવી રીતે તન્મય થઈ જવું જોઈએ કે સમુદ્રમાં માછલાંને જેમ દશે દિશાઓમાં પાણીનો જ અનુભવ થયા કરે છે તેવી રીતે મંત્રાક્ષરોનો એવી વ્યવસ્થિત રીતે જાપ ચલાવવો જોઈએ કે જેથી મંત્રાક્ષરોના આંદોલનો પોતાની સર્વ બાજુએ વ્યાપી જાય અને પોતે જાણે મંત્રાક્ષરોના ધ્વનિના મહાસાગરમાં ડૂબી ગયો હોય એવું તેને ભાન થાય. આવી રીતે જાપ કરવામાં આવશે ત્યારે નવકાર મંત્રના જાપના દિવ્ય ચમત્કારોનો સાધકને આપોઆપ અનુભવ થવા લાગશે.

નવકાર મંત્ર એ માત્ર પૌંદગલિક અક્ષરરૂપ છે, એમ માનવાનું નથી. એમાં તો અક્ષરરૂપે ખરેખર પરમેષ્ઠિઓ રહેલા છે તેથી 'જાપ જપતી વખતે પરમેષ્ઠિના સાનિધ્યનો આપણને અનુભવ થાય છે' એવી ભાવનાથી જાપ કરવો જોઈએ. મંત્ર એ પોતે જ અક્ષરાત્મક દેવ છે અને મંત્રના પોતાના પણ અનેક અધિષ્ઠાયક દેવો હોય છે એટલે મંત્રના ભક્તિપૂર્વક

કરેલા વ્યવસ્થિત જાપથી મંત્રના અધિષ્ઠાયક દેવો સુધી તે આંદોલનો પહોંચે છે અને તે દેવો સાધકને અનેક રીતે સહાય કરે છે માટે જ મંત્રાક્ષરોને પણ સાક્ષાત્ દેવ અને દેવાધિષ્ઠિત માનીને જ ઉપાસના કરવાની છે. મંત્રાક્ષરોમાં પણ આવું દૈવત ખાસ કરીને ગુરુના મુખથી આપણને મંત્ર મળે તો જ પ્રાપ્ત થાય છે. એ કારણે જે સદ્ગુરુના દર્શનથી આપણને પરમ આનંદ પ્રાપ્ત થતો હોય, જેમના ઉપર આપણને અનન્ય ભક્તિ હોય, તેવા ગુરુદેવ પાસે મંત્રાક્ષરોનો પાઠ મેળવવો જોઈએ, એમ કરવાથી મંત્રમાં ચૈતન્ય પ્રગટ થાય છે. આ ઉદ્દેશથી જ નમસ્કાર મંત્ર આદિ ભણવા માટે શાસ્ત્રોમાં ઉપધાન તપની વિધિ ફરમાવેલ છે.

૧૮ દિવસના પૌષ્ઠ સાથે સાડાબાર ઉપવાસના તપ સાથે પ્રથમ ઉપધાન કરવું. 'મવેદ્ વીર્યવતી વિદ્યા, ગુરુવક્ત્રસમુદ્ધવા'

વિનય-બહુમાનપૂર્વક ગુરુના મુખેથી જે વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ હોય તે વિદ્યા વીર્યવાળી-વિશેષતયા ફળ આપનારી થાય છે. આ વિધિથી મંત્રમાં ચૈતન્ય પ્રગટ થાય છે અને અમુક સંખ્યામાં જાપ થયા બાદ તેનો અનુભવ પણ થવા લાગે છે.

*****

નવકાર મહિમા

જેમ પર્વતમાં મેરુ, વૃક્ષોમાં કલ્પવૃક્ષ, સુગંધોમાં ચંદન, વનોમાં નંદન, પશુઓમાં મૃગપતિ (સિંહ), પક્ષીઓમાં ગુરુડ, તારાઓમાં ચંદ્ર, નદીઓમાં ગંગા, દેવતાઓમાં ઇન્દ્ર, સમુદ્રોમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, સુભરોમાં વાસુદેવ, નાગોમાં શેષનાગ, શબ્દોમાં અષ્ટાદી મેઘની ગર્જના, રસોમાં ઇક્ષુરસ, ફૂલોમાં અરવિંદ, ઔષધિમાં અમૃત, રાજાઓમાં રઘુનંદન, સત્યવાદીઓમાં હરિશ્ચન્દ્ર, ધર્મોમાં દયાધર્મ, વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત અને દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે. એ પ્રમાણે સર્વ મંત્રોમાં શ્રી નવકાર મંત્ર સારભૂત અને શ્રેષ્ઠ છે. એના ઉપકારો હજારો મુખેથી કહેવાને કોઈ સમર્થ નથી.

નમસ્કાર નિષ્ક કેવો હોય ?

પૂ. પંચસ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ સાહેબ

વિશ્વોપકારી શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતોના સામર્થ્યની સર્વ નય અને નિક્ષેપાથી યથાર્થ પ્રરૂપણા કરવાને બદલે, અમારા દેવ વીતરાગ છે, એ કંઈ જ આપે નહિ, આ એક જ સત્યની પ્રરૂપણાનું ફળ એ નિષ્પન્ન થયું, કે શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ સાથેનું સાચું સગપણ આપણે બાંધી ન શક્યાં.

અનંત કરુણાવંત શ્રી તીર્થંકર દેવોએ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનની ભયાનકતા જોઈ અને જાણીને જીવને તેમાં સપડાતો બચાવવા માટે જે પ્રરૂપણા કરી છે, તેનો જે પ્રવાહ તે આપણાં શાસ્ત્રો છે. માંગવાથી જે આપે તે દાની ખરો, પણ દાનવ્યસની નહિ. શ્રી તીર્થંકર દેવો દાનવ્યસની છે. એટલે તેમની ભક્તિ કરનારને ઇષ્ટ ફળ મળી રહે છે. આ દિશામાં સ્યાદ્વાદગર્ભિત યોગ્ય પ્રરૂપણા થાય એટલે આપણામાં શ્રદ્ધા-વિશ્વાસનું તત્ત્વ વધે. આપણી ભક્તિમાં ઔપચારિકતાને બદલે ભાવ વધે, દેખાવ ઘટે, માયા જાય અને આપણે સત્ત્વવંત બનીએ.

સત્ત્વ દાનવૃત્તિથી પ્રગટે છે. દાનવૃત્તિ સ્વાર્થના ઇન્કારથી પ્રગટે છે. સ્વાર્થને ઇન્કારવાનું સત્ત્વ પરમ સત્ત્વવંત શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિની ભક્તિથી પ્રગટે છે. પરમ દાનવ્યસની શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ઉપાસકોની જે તાસીર અને તસ્વીર શાસ્ત્રોમાં છે, તેવા પુણ્યશાળીઓ આજે ઓછા દેખાય છે. તેનું કારણ મુખ્યત્વે વસ્તુનો સર્વ બાજુનો ઉપદેશ આપવામાં સેવાયેલી ઉપેક્ષા છે. શિયાળને સિંહવૃત્તિનો ઉપદેશ આપવાથી કશો અર્થ સરતો નથી, તેમ સત્ત્વહીનને વીતરાગતાનો ઉપદેશ આપવાથી ભાગ્યે જ ચોક્કસ પરિણામ આવે છે. જેઓ સત્ત્વવંત છે, તેઓ દાનશૂરા હોય જ. યાચકની શોધમાં તેમને જે આનંદ આવે, તે બીજે ન આવે. પરિગ્રહ એ પાપ છે, તે સાચું પરંતુ નિષ્પરિગ્રહવૃત્તિ દાનવૃત્તિથી જ પ્રગટે છે, એ પણ સાથે-સાથે કહેવાવું જોઈએ.

અસાર પદાર્થ ઉપર યથાર્થ ચિંતનના અભાવે જે વૈરાગ્ય જાગે છે, તે આત્માના ઘરનો નથી હોતો પણ શુષ્ક

હોય છે. ખાડો ખોદીને ઉભાં કરેલાં ઝાડ જેવો હોય છે. જે પ્રતિકૂળ નિમિત્તરૂપી પવનના એક જ ઝપાટામાં ધરાશાયી થઈ જાય છે. માટે અસાર શું ? અને સંસાર શું ? તેનો વિચાર વિવેકપૂર્વક અને અનેકાન્ત દૃષ્ટિથી કરવો જોઈએ. હાટ હવેલીને અસાર કહી દેવા માત્રથી જ કાંઈ ચોક્કસ હેતુ નથી સરતો એટલે એમ કહેવું જોઈએ કે હાટ-હવેલી જડની આકૃતિઓ છે. તેને ગમે તેટલો ભાવ આપશો, તો પણ સામો પ્રતિભાવ નહિ મળે. માટે ભાવ તેને આપો જ્યાંથી વળતો પ્રતિભાવ મળતો હોય. અર્થાત્ જે સચેતન હોય. જડ પદાર્થને જીવ તરફ મુદ્દલ રાગ નથી એ હકીકત પણ વિવિધ દૃષ્ટિકોણથી રજૂ કરવી જોઈએ. આ રીતે અનેકાન્ત ગર્ભિત પ્રરૂપણાથી સાત્ત્વિકતા પ્રગટ થાય છે.

જીવનમાં સરળતા, નિર્દભતા આદિ ગુણોને પોષનારી સાત્ત્વિકતા હતી. તો ઉત્તમ ગુરુના મુખે શ્રી નવકાર સાંભળીને તન્મય બની ગયેલ ભીલ-ભીલડી બીજે ભવે રાજારાણી બની ગયાં. તેમ ઉત્તમ સામગ્રીનો જોગ થાય અને તે સામગ્રીનો ઉત્તમ માર્ગ ઉપયોગ કરવાની સારી વૃત્તિ રહે તો આત્મવિકાસ જરૂર થાય. શ્રી નવકાર શક્તિ ઉપર અફર વિશ્વાસ મૂકનારને એ સર્વથા પરહિત અને સર્વપુણ્ય સહિત બનાવે જ છે. વિશ્વાસ મૂકવા માટે પણ સત્ત્વ જોઈએ છે. સમગ્ર દ્વાદશાંગી જાણનાર યોગ્ય વ્યક્તિને જેમ સંવેગ અને વૈરાગ્ય જાગે છે, જાગેલો વધે છે, અને નિર્મળ બને છે.

શ્રી નવકાર પાસે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ માંગવી-એ જેમ મિથ્યાત્વ છે, તેમ શ્રી નવકારથી પૌદ્ગલિક વસ્તુ ન મળે, એમ બોલવું એ પણ મિથ્યાત્વ છે. હવે જેને આપણે નમીએ છીએ, તે પંચ પરમેષ્ઠિ મહાન છે, અસાધારણ ગુણોના સ્વામી છે. તે આપણે જેમ જેમ જાણીશું તેમ-તેમ આનંદ અને પ્રેમ વધતો જશે. જિનાલયના શિખરનું દર્શન, શ્રી જિનરાજની પૂજા વગેરે જોવાથી ચિત્તને આનંદ થાય,

માતૃશ્રી તેજબાઈ ગગુભાઈ ટોકરશી છાડવાની આત્મશ્રેયાર્થે (મોટી ખાખર-ચેમ્બુર)

હસ્તે : શ્રીમતી લીનાબેન નિર્મલભાઈ છાડવા

તો તે ધર્મ છે. તાજ મહાલ હોટલ જોવાથી ચિત્ત પ્રસન્ન થતું હોય, તો તે ધર્મ નથી. કેમકે જડ પ્રત્યેનો રાગ એ ચિત્ત પ્રસન્નતાનું કારણ નથી. જેને જોવાથી રાગ-દ્વેષાદિ વધે, શુદ્ધિ વધવાને બદલે ઘટે, તે પદાર્થો દર્શનીય લાગે, તો સમજવું કે દૃષ્ટિમાં મિથ્યાત્વનું ઝંર છે. શ્રી જિનરાજની પૂજા, સુપાત્રની ભક્તિ, ધર્મ-શ્રવણ, શાસ્ત્રાભ્યાસ એ બધાથી ચિત્તને સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચિત્તની પ્રસન્નતા એટલે શું ? શાસ્ત્રીય ભાષામાં કહીએ તો કષાયની મહદ્દતા, સંકલેશની ક્ષીણતા એ ચિત્તની પ્રસન્નતાનાં લક્ષણો છે. ચિત્તના બે દોષ છે : (૧) રાગ અને (૨) દ્વેષ. આ બેમાં રાગ મુખ્ય છે. તેમાંથી લોભ આદિ દોષો જન્મે છે. દૂધપાક - પૂરી ખાવાથી ચિત્ત પ્રસન્ન થતું લાગે, તો તે યથાર્થ પ્રસન્નતા નથી ગણાતી, પણ રસલોલુપતા ગણાય છે. ક્ષણિક આનંદ એ મૌલિક આનંદ નથી, આત્માના ઘરનો આનંદ નથી. સાચો આનંદ ક્ષણિક હોતો નથી, પણ ચિર સ્થાયી હોય છે. સાચો આનંદ વાસનાઓનો ક્ષય થવાથી પ્રગટે છે. વાસનાની વૃદ્ધિને આનંદ માનવો તે અજ્ઞાન છે.

એક રાજા જંગલમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. ત્યાંની કુદરતી સંપત્તિ જોઈને તેનું મન પ્રસન્ન થયું. પાછા ફરતાં તેણે ત્યાં બધું વેરાન થયેલું જોયું એટલે તેને વૈરાગ્ય થયો. દુનિયા ક્ષણિક છે એવું લાગ્યું. તેમ આપણું જે બધું આજે રળિયામણું દેખાય છે તે પણ અસ્ત થવાનું છે. જેમને કુદરતી દ્રશ્યો જોઈને વૈરાગ્ય થાય, એવા પુરુષોને વિરલ માન્યા છે. સંધ્યાના રંગ, સાગરના તરંગ, તરણાનું નૃત્ય, ઝરણાનું સંગીત એ બધાં કુદરતી દ્રશ્યો છે.

અમુક વસ્તુઓ એવી છે કે એને જોવાથી આપણા ચિત્તને આનંદ થઈ જ જાય છે. એવી વસ્તુઓને જોવામાં ધર્મ માન્યો છે. એવી વસ્તુઓમાં ચૈત્ય, પ્રતિમા, સંઘ, રથયાત્રા, સ્નાત્રપૂજા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. નમસ્કારને ધર્મ એટલે માટે કહીએ છીએ કે-પંચ પરમેષ્ઠિને નમવાથી ચિત્તને આનંદ પણ થાય છે અને પ્રયોજન પણ ફળે છે. ફળ બે પ્રકારનાં છે ઇહલૌકિક અને પારલૌકિક. શાસ્ત્રો ભારપૂર્વક કહે છે કે આ શ્રી નવકારને ઉપયોગપૂર્વક ગણવાથી આ લોકના સુખો મળે

છે. તેમજ પરલોકમાં ઉત્તમ ગતિ મળે છે. વળી આ લોકનાં સુખ ભોગવતી વખતે આસક્તિ થતી નથી. એવો તેનો અચિન્ત્ય પ્રભાવ છે. પરલોકમાં ઉત્તમકુળ, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ ગુરુ વગેરે ઉત્તમ સામગ્રીનો જોગ કરાવીને પરંપરાએ મુક્તિ પણ શ્રી નવકાર આપે છે.

દુનિયામાં ત્રણ પ્રકારનાં માણસો છે : (૧) ઉત્તમ (૨) મધ્યમ અને (૩) અધમ. મુમુક્ષુને ઉત્તમ માન્યા છે. ઉત્તમમાં પણ બે વર્ગ છે. એક મોક્ષને ઇચ્છનારો તે ઉત્તમ. જે બીજાને મોક્ષ પમાડવા ઇચ્છે છે, તેમ જ પમાડે છે તે ઉત્તમોત્તમ છે. મધ્યમ કક્ષાનો માણસ એ છે કે જે આ લોકના અલ્પ આયુષ્યનો ભોગ પાછળ ઉપયોગ નથી કરતો, પણ તપ ત્યાગ પાછળ કરે છે. અધમ તે છે-જે 'આ ભવ મીઠા, તો પરભવ કોણે દીઠા' એ નીતિને અનુસરીને આ લોકનાં જ સુખ મેળવવા આંધળો પ્રયત્ન કરે છે. હિંસાદિ અધમ માર્ગે પણ ધન મેળવવા મથે છે. જેની જે કક્ષા હોય છે, તે મુજબ તે જીવતો હોય છે. નમસ્કારમાં રુચિ તેમ જ પ્રીતિ અધમ કક્ષાના જીવોને ભાગ્યે જ જાગે છે. એટલે તેવાઓને જ્ઞાની ભગવંતોએ નમસ્કારના અધિકારી માન્યા નથી.

શ્રી નવકાર અનુપમ કલ્પતરુ છે. જે એનું ધ્યાન કરે છે, તેને વિપુલ સુખ આપે છે. કલ્પતરુ જે નથી આપી શકતું. તે આ શ્રી નવકારરૂપી કલ્પતરુ આપે છે. કલ્પતરુ આત્મિક સુખ ન આપી શકે. નવકાર આપી શકે. આવું સાંભળીને શ્રી નવકાર ગણવા છતાં તે ન ફળે, તો શું મૂકી દેવો ? ન ફળે, એ વાત જ ખોટી છે, આવી શંકા રહે, તો માનવું કે શ્રદ્ધા સ્પર્શી નથી. જે માણસ રાજાને સલામ ભરે, તે માણસ ખાલી હાથે પાછો ફરે તે હજુ બને, પણ મંત્રશિરોમણિ શ્રી નવકાર એના સાચા શરણાગતને ન્યાલ ન કરે, તે શક્ય નથી. જ્ઞાનીઓ કહે છે, કે શ્રી નવકાર ગણનામાં તમે સર્વોત્તમ તત્ત્વની સેવા કરો છો અને છતાં શંકા રહે કે ફળશે કે કેમ ? તો તેને તમારો દોષ માનજો. શ્રી નવકાર મંત્ર છે, પદ સ્વરૂપ છે. તેના અક્ષરોનું ધ્યાન ધરો અને પછી જુઓ કે તે ફળે છે કે નહિ. આત્મિક આનંદ અનુભવાય છે કે નહિ. આવી રીતે ગણાયેલો એક નવકાર પણ ફળે છે. નવકારના

અક્ષરો આંખ સામે આવવા જોઈએ. પ્રકાશ વડે એ ઝળહળતા વંચાવા જોઈએ. તે-તે વર્ણમાં એ વંચાવા જોઈએ. ‘નમો અરિહંતાણાં’ શ્વેત વર્ણમાં, ‘નમો સિદ્ધાણાં’ લાલ વર્ણમાં. આવો જાપ મનશુદ્ધિ માગી લે છે. કાયા કરતાં વાણીનું કાર્ય અને વાણી કરતાં મનનું કાર્ય ઘણું કઠિન છે.

મહેનતવાળું કામ કાયાનું છે, વાણીનું છે, કે મનનું છે ? કાયાથી ગમે તેટલું તપ કરશો, ગમે તેટલી દ્રવ્ય-પૂજા અગર આવશ્યક-ક્રિયા કરશો, પણ જો તેમાં મન નહિ ભળેલું હોય, તો તે શાસ્ત્રોક્ત ફળ નહિ આપે. તેમ શ્રી નવકારનો

જાપ પણ મન વગર કરશો તો નહિ ચાલે. ‘વીર વીર’ નો જાપ જપતાં શ્રી ગૌતમ સ્વામીજી કેવળ વર્યા. એવા જાપને આદર્શ જાપ કહેવાય છે.

મન એ અરણિનું લાકડું છે. ઘર્ષણ થવાથી તે સળગે છે. તેમ આપણા મનને શ્રી નવકારના અક્ષરો સાથે ઘસીએ છીએ. એટલે તેમાંથી મહામંગળકારી અગ્નિ પ્રગટે છે. જે કર્મોદ્ગ્રીપી કાષ્ટને બાળવામાં અજોડ છે. શ્રી નવકારના અક્ષરો સાથે મનને ઘસવું એટલે એકાગ્રતા અને ઉપયોગપૂર્વક અનન્ય ચિત્તે શ્રી નવકારનો જાપ કરવો. ***

નવકાર મંત્રનો પ્રભાવ અચિંત્ય અદ્ભૂત.... !

પૂ. મુનિશ્રી ઉદયરત્નસાગરજી મહારાજ સાહેબ

આ જગતમાં ભાગ્યે જ કોઈ એવો જૈન હશે કે જેને નવકારમંત્ર કંઠસ્થ નહિ હોય. દુર્લભ એવો આ મનુષ્ય જન્મ અને એમાં જૈન કુળમાં જન્મેલા પુણ્યશાળી આત્માને ભવદુઃખમાંથી છોડાવનાર કોઈ હોય તો તે આપણો નવકાર મહામંત્ર જ છે. જૈન શાસ્ત્રકારોએ એટલે જ આ મહામંત્રનો મહિમા ગાતા કહ્યું છે કે-

નવકારઓ અઘ્વો સારો, મંત્રો ન અત્યંતિ તિમલોદ્દા ।
તમ્હા હુ અણુદિણં ચિય, પઠિયઘ્વો પરમમત્તીદ્દા ॥

ત્રણ લોકમાં નવકારથી સારભૂત અન્ય કોઈ મંત્ર નથી. તેટલા માટે તેને પ્રતિદિન પરમ ભક્તિથી ભણવો જોઈએ, ગણવો જોઈએ.

આવા મહામંગળકારી અને મહાયમત્કારી નવકાર મહામંત્રનો પ્રભાવ આજે પણ અચિંત્ય, અદ્ભૂત અને અમાપ છે. આ મહામંત્રને પામવા, અનુભવવા, સાક્ષાત્કાર કરવા સાધકોએ નીચેની પાંચ વસ્તુઓને આત્મસાત કરવી જરૂરી છે. તે છે : (૧) શ્રદ્ધા (૨) સમર્પિતતા (૩) સ્નેહ (૪) સાતત્ય અને (૫) સ્થિરતા.

(૧) શ્રદ્ધા : સકલ, ક્રિયાનું મૂળ શ્રદ્ધા છે. શ્રદ્ધાનું મૂળ જ્ઞાન, જ્ઞાનનું મૂળ ભક્તિ અને ભક્તિનું મૂળ ભગવાન છે. સાધકોને ગુરુ અને શાસ્ત્રવચનો પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. આવી શ્રદ્ધાથી સાધક પોતાનું શ્રેય સાધી શકે. અને એટલે જ આપણા જિનાગમોમાં કહ્યું છે સદહમાણો જીવો વચ્ચઙ્ઙ અયરામરં ઠાણં’ અર્થાત્ શ્રદ્ધાવાળો જીવ જ અજરામરપદ પામે છે.

(૨) સમર્પિતતા : સમર્પિતતાનો અર્થ છે અનાત્મપદાર્થોમાં આત્મબુદ્ધિનું વિસર્જન અને આત્મભાવમાં નિમજ્જન. તેને શરણાગતિ પણ કહે છે. પરમાત્મા પાસે આત્મ સમર્પણ કરવું, શરણાગતિ સ્વીકારવી એ જ સાધકનું ધ્યેય હોય છે. આવી સમર્પિતતા સાધકને પરમપદ સુધી

પહોંચાડી શકે છે.

(૩) સ્નેહ : જેના હૃદયમાં સમસ્ત જીવરાશિ પર સ્નેહ હોય, તેમના કલ્યાણની ભાવના હોય તે જ સાધક ‘સવિ જીવ કરું શાસનરસિ’ની ભાવનાને ચરિતાર્થ કરી શકે છે. પરમાત્મા તો પ્રેમથી સભર છે, સર્વ જીવોને આત્મસમ જોનારા છે. તેથી તેના જેવા બનવા માટે આપણે જગતના સર્વ જીવોનું સતત કલ્યાણ ઇચ્છતા ઇચ્છતા આપણું શ્રેય સાધીએ.

(૪) સાતત્યતા : સાતત્યતા એટલે એકાગ્રતા. નવકાર જાપમાં કે પરમાત્માના ધ્યાનમાં સાતત્યતા ન જળવાવાથી કે એકાગ્રતા ન રહેવાથી તેનું ફળ સાધકને મળી શકતું નથી. કોઈપણ પ્રકારના અવરોધ કે અંતરાય આવે, ગમે તેવી પ્રતિકૂળતા કે મુશ્કેલ સ્થિતિ હોય તો પણ જે સાધક પોતાના જાપમાં કે ધ્યાનમાં વિચલિત થતો નથી તે તેનું ફળ મેળવીને જ રહે છે. આપણા શાસ્ત્રકારોએ એટલે જ જાપ સાધનામાં સાતત્યતા-એકાગ્રતા ઉપર વિશેષ ભાર મૂક્યો છે.

(૫) સ્થિરતા : આપણા ચિત્તને ચંચલ અને મનને માકડા જેવું કહ્યું છે. જો ચિત્ત જ સ્થિર ન હોય તો ભગવદ્ કૃપા ક્યાંથી મળી શકે ? નવકાર જાપમાં કે પરમાત્માના ધ્યાનમાં ચિત્તની સ્થિરતા અનિવાર્ય છે. સાધકોએ પોતાની સાધનામાં ચિત્તની સ્થિરતાની ટેવ કેળવવી આવશ્યક છે. સાધનાનું પ્રથમ પગથિયું જ ચિત્તની સ્થિરતા છે તે ન ભૂલવું જોઈએ.

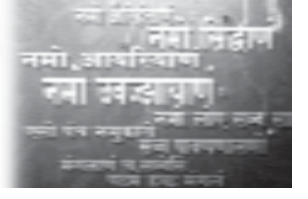
આમ ઉપરની પાંચ વસ્તુઓને આપણે આપણા જીવનમાં સ્થાન આપીએ તો આપણે માનવમાંથી મહામાનવ, મહામાનવમાંથી દેવ અને દેવમાંથી દેવાધિદેવ પણ બની શકીએ.

નવકાર મંત્રમાં વિશેષ તમે શું જાણો છો?

વસંતઋતુ કાર્તિકઋતુ ઈશ્વરઋતુ

શ્રી નવકાર મંત્ર વિષે શું આ તમે જાણો છો કે- શ્રી નવકાર મંત્રનો એકએક અક્ષર એક એક તીર્થ સમાન છે. આથી અડસઠ મહાન તીર્થો શ્રી નવકારમાં સ્થિત છે ?

શ્રી નવકારના મંત્રના એક એક અક્ષરમાં હજાર હજાર વિદ્યાઓ સમાયેલી છે અને આ રીતે અડસઠ હજાર અવકાશગામિની જેવી વિદ્યાઓ મંત્રાધિરાજમાં સમાયેલી છે ? શ્રી નવકાર મહામંત્રનો અષ્ટસિદ્ધિઓ સાથે સંબંધ છે ?-કે પાંચે પરમેષ્ઠિને એક સરખો સમાન નમસ્કાર કેમ ? શ્રી નવકાર મંત્રમાં ૩૧ લઘુ અક્ષર, ૭ ગુરુ અક્ષર અને ૭ જોડાક્ષર છે અને આ અક્ષરોના ગણિતની પણ ખૂબી છે ?

માત્ર નમો ના 'ન' અક્ષરથી ચારસો પલ્લોપમનું દેવાયુષ્ય બંધાય છે ? અભવ્ય ઉપર નવકાર મંત્ર કેવી અસર કરે છે ? શાશ્વત પદાર્થ સાથે બીજા શાશ્વત પદાર્થનો શો સંબંધ હોઈ શકે ? શ્રી શત્રુંજય અને નવકાર મહામંત્રનો શો સંબંધ છે ? જુદી જુદી દિશાઓમાં આ મંત્રાધિરાજ ગણવાથી કઈ જુદી જુદી વિશિષ્ટ અસરો થાય છે ?

શ્રી નવકાર છેલ્લા ચૂલિકાના ચાર પદ જ સ્પર્શે છે ? માત્ર ચૂલિકાનું ધ્યાન કરવાની વિધિ પણ છે ? શ્રી અરિહંતના પ્રથમ પદ સાથે સર્વજ્ઞતા સંકળાયેલી છે ? શ્રી સિદ્ધ ભગવાનના પદ સાથે શાશ્વત સુખ સંકળાયેલું છે ? આચાર્ય ભગવાનના ત્રીજા પદ સાથે આચાર ગુણ સંકળાયેલ છે ?

શ્રી ઉપાધ્યાય ભગવાનના ચોથા પદ સાથે જ્ઞાન ગુણ સંકળાયેલો છે ? અને સાધુ ભગવાનના પાંચમા પદ સાથે સંયમમાં પરાક્રમ સંકળાયેલું છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું પ્રથમ પદ મિથ્યાત્વનું નાશ કરે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું બીજું પદ લોભકષાયનો નાશ કરે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું ત્રીજું પદ માયા કષાયનો નાશ કરે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું ચોથું

પદ માનકષાયનો નાશ કરે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું પાંચમું પદ ક્રોધકષાયનો નાશ કરે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું પ્રથમ પદ શ્રવણોન્દ્રિયનું ઊર્ધ્વીકરણ કરી શબ્દવિષયને જીતે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું બીજું પદ ચક્ષુરોન્દ્રિયનું ઊર્ધ્વીકરણ કરી રૂપવિષયને જીતે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું ત્રીજું પદ ઘ્રાણોન્દ્રિયનું ઊર્ધ્વીકરણ કરી ગંધવિષયને જીતે છે ? શ્રી નવકાર મંત્રનું ચોથું પદ સ્પર્શોન્દ્રિયનું ઊર્ધ્વીકરણ કરી સ્પર્શ વિષયને જીતે છે ? અને આ રીતે પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોને આ મંત્રાધિરાજ જીતે છે ? નમો શબ્દમાં અણિમા સિદ્ધિ છે જેના વડે સાધક અણુ જેવો હલકો બની નાનો અને હળવો બને છે ? અરિહંતાણં પદમાં મહિમા સિદ્ધિ છે જેના વડે સાધક પૂજા પ્રશંસા યોગ્ય બને છે ? સિદ્ધાણં પદમાં ગરિમા સિદ્ધિ છે ? આચરિયાણં શબ્દમાં લઘિમા સિદ્ધિ છે ? ઉવજ્ઞાયાણં શબ્દમાં પ્રાપ્તિ સિદ્ધિ છે જેના વડે ચંદ્રસૂર્યાદિ દૂરના પદાર્થોને સ્પર્શી શકાય છે ? સવ્વસાહૂણં શબ્દમાં પ્રાકાશ્ય સિદ્ધિ છે જેના વડે બીજાના કાર્યો સિદ્ધ કરાવી શકાય છે ? પંચ નમુકારોમાં ઈશિત્વ સિદ્ધિ છે ? જેના વડે કાળ, અવકાશ અને પરમાણુ ઉપર પ્રભુત્વ આવે છે ? મંગલાણં પદ શ્રી નવકારના જાપથી વશિત્વ સિદ્ધિ લાવે છે ? કે શ્રી નવકારના એક અક્ષર જાપથી સાત સાગરોપમનું સ્થિતિવાળું પાપ નાશ પામે છે ? એક પદથી પચાસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળું પાપ નાશ પામે છે ? શ્રી નવકારના નવ પદથી પાંચસો સાગરોપમનું પાપ નાશ પામે છે ? જે એક લાખ નવકાર વિધિ સહિત ગણે છે તે તીર્થંકર નામકર્મ બાંધે છે ?

આઠ કોડ આઠ લાખ આઠ હજાર આઠસો ને આઠ નવકાર જે ગણે છે તે ત્રીજે ભવે અવશ્ય મોક્ષે જાય છે ? કોડ પૂજા = ૧ સ્તોત્ર ; કોડ સ્તોત્ર = ૧ જાપ ; કોડ જાપ = ૧ ધ્યાન ; કોડ ધ્યાન = ૧ લય. શ્રી નવકાર મંત્રમાં કંઠ,

તાણુ, મૂર્ધન્ય, અંતઃસ્થ, ઉપધ્માનીય, વત્સ્ય વિગેરે સર્વ ધ્વનિઓ ઉત્પન્ન થાય છે ? શ્રી નવ નવકારના જાપમાં સત્તાવીસ શ્વાસોશ્વાસ થવા જોઈએ પણ જાપ સિદ્ધ થતાં જાપ સમય દરમિયાન શ્વાસોશ્વાસ બંધ રહે છે ? કે શ્રી નવકાર મંત્રને મહાશ્વતસ્કંધ કહેવાય છે ? અને તેથી તેને અભિધાન, સંબંધ, મંગળ અને પ્રયોજન આ ચાર છે ? જેમાં પ્રયોજન ચૂલિકા છે ?

સમસ્ત નવકારમાં પ્રણવબીજ વ્યાપ્ત છે ? પરમેષ્ઠિ શું વસ્તુ છે ? પરમ = ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ અને ણિન્ = સ્થિત. અરિહંત અને સિદ્ધનું આપસમાં અંતર શું છે ? દ્વૈત નમસ્કાર અને અદ્વૈત નમસ્કાર શું છે ? જાપમાં સંભેદ અને અભેદ પ્રણિધાન શું છે ? કે ઐહિક ફળની ઇચ્છાથી કરાતો આ મંત્ર જાપ પ્રણવ સહિત કરાય છે ? શ્રી અરિહંતને પ્રથમ નમસ્કાર શાથી ? નહિ તો કૃતજ્ઞતાલોપ, સદ્વ્યવહારલોપ, તીર્થલોપ અને તત્ત્વલોપ.

આ મંત્રાધિરાજને પંચ પરમેષ્ઠિ મંત્ર ન કહેવાતા નવકાર મંત્ર શાથી કહેવાય છે ? સર્વ મંત્રધ્વનિનું ઉત્પત્તિસ્થાન આ મંત્રાધિરાજ કઈ રીતે છે ? મુનિજીવનમાં નવકારનું સ્થાન શું છે ? શ્રાવકની દિનચર્યામાં શ્રી નવકારનું સ્થાન શું છે ? શૃંગાર આદિ નવે રસ શ્રી નવકારમાં કઈ રીતે ઘટે ? શ્રી નવકારના જાપથી મગજની રક્તવાહિનીઓ (Brain-nerves), શરીરના રક્ત-કોષો કરોડ (Blood-cells), કરોડરજ્જુ (Spinal Chord) અને છેલ્લે આપણી આસપાસ રહેલ લેશ્યા (Electro-magnetic field) પર શું શું સુંદર અને શુભ અસરો થાય છે ?

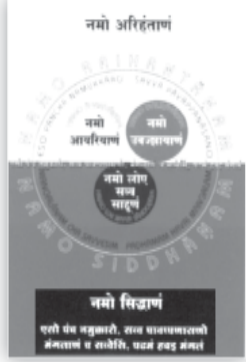
નમો શબ્દમાં 'ન' કે 'ણ' જોઈએ ? ગણિતાનુયોગ અને નવકારનો શો સંબંધ છે ? પ્રસ્તાર, ભંગસંખ્યા, નષ્ટઉદ્દિષ્ટ, આનુપૂર્વિ, અનાનુપૂર્વિ, પરિવર્તનાંક ચક્ર. શા માટે અરિહંતાણં ? બીજું વિશેષણ કેમ નહિ ? નમો = ક્રિયા; પંચપરમેષ્ઠિ = જ્ઞાન; ચૂલિકા = કર્મક્ષય (મોક્ષ), સવ્ય શા માટે માત્ર પાંચમા પદમાં ? 'અંત્ય દીપક' નમો શા માટે પાંચ વાર ? આવા તો અનેક પ્રશ્નો મંત્રાધિરાજ વિષે સાધકના મનમાં ઊઠે છે. તેના જવાબ પુસ્તકોમાંથી નથી

મળતાં, વ્યક્તિ પાસેથી નથી મળતાં, પણ એક અગાધ અજ્ઞેય (The vast beyond)ની સાધનામાંથી તે જડે છે. આથી જ આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો શોધવા જન્મોજન્મનો પુરુષાર્થ જોઈએ છે, સાધના જોઈએ છે. આ એક એક પ્રશ્ન તો આજે આપણી સમક્ષ માત્ર ચિંતનના એક એક મુદ્દારૂપે આવ્યો છે પણ સાધના જ્યારે ફૂલશે અને ફાલશે ત્યારે એક એક ચિંતનનો મુદ્દો જીવંત સત્ય (Living Reality) બનીને આપણી સમક્ષ આવશે. અને આપણે તેમાં ઓતપ્રોત બની જઈશું. આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપવાનો અધિકાર આપણો ક્યાંથી ?

મહામંત્ર નવકાર !

- નવનીત છે ચૌદ પૂર્વનું, મહામંત્ર નવકાર; અંતરભાવે ભવિ ભવે, પામે સુખ શ્રીકાર.
- દ્વાદશાંગીના સારરૂપ, મહામંત્ર નવકાર; તેની ભજના કોઈ'દિ, સફળ નહિ જનાર.
- ચાર કષાય ટાળી કરી, તન-મન શુદ્ધ કરનાર; ઉપશમ રસનો કંદ છે, મહામંત્ર નવકાર.
- નાશ કરી સૌ પાપનો, મહામંગલ દેનાર; શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી માનજો, એ મહામંત્ર નવકાર.
- ઈષ્ટ ફળને આપતો, મહામંત્ર નવકાર, અનિષ્ટ સૌ અળગા કરી, શિવપદને દેનાર.
- સર્વ મંત્ર શિરોમણિ, મહામંત્ર નવકાર; સારભૂત એ મંત્રનો, જપતા જય જયકાર.
- અનંત ગુણનો વૃંદ છે, મહામંત્ર નવકાર; ગુણ તેના ગણતા સદા, કોઈ ન પામે પાર.
- વિકાર બાળે, વિલાસ ટાળે, મહામંત્ર નવકાર; સંયમ રોમે રોમે પ્રગટે, જીવનનો શણગાર.
- મન-વાણી-કાયાને સાધે, મહામંત્ર નવકાર; આરાધે અંતરમાં જિનને, જીતે આ સંસાર.

નવકાર મંત્રની

નવ વિશેષવાચ્યા

પંડિતશ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ અને નમસ્કારમંત્રમાં મંત્રત્વ સમાન છે, પણ નમસ્કાર મંત્ર પોતાની અનેકવિધ વિશેષતાઓને કારણે એ બધા મંત્રોમાં જુદો તરી આવે છે.

નમસ્કાર લોકોત્તર મંત્ર છે, એ એની પહેલી વિશેષતા છે. જે મંત્રોનો ઉપયોગ સામાન્ય રીતે આકર્ષણ, વશીકરણ, ઉચ્ચાટન, વિદ્વેષણ, સ્તંભન, મોહન, મારણ, રોગનિવારણ કે ધનપ્રાપ્તિ આદિ લૌકિક કાર્યો માટે થાય, તે લૌકિક કહેવાય અને જેનો ઉપયોગ આત્મશુદ્ધિ કે મોક્ષ પ્રાપ્તિ જેવા લોકોત્તર કાર્યો માટે થાય, તે લોકોત્તર કહેવાય. અહીં કદાચ પ્રશ્ન થશે કે, 'નમસ્કારમંત્રનો ઉપયોગ પણ આકર્ષણાદિ કાર્યો માટે થાય છે, તો તેને લૌકિક કેમ ન કહેવાય?' તેનો ઉત્તર એ છે કે, 'નમસ્કાર મંત્રનું મુખ્ય પ્રયોજન આત્મશુદ્ધિ કે મોક્ષપ્રાપ્તિ છે, તેથી તે લોકોત્તર જ ગણાય. આકર્ષણાદિ કાર્યો તેના વડે સિદ્ધ થાય છે ખરા, પણ તે એનું મુખ્ય પ્રયોજન નથી.'

વચ્ચે એક કાળ એવો આવી ગયો કે લોકો મંત્રનો આવા કાર્યો માટે ખૂબ ઉપયોગ કરવા લાગ્યા અને એમ કરતાં ધર્મના ધોરી નિયમો પણ ભૂલી ગયા. શાકત, બૌદ્ધ વગેરે મંત્રવાદીઓ દ્વારા પ્રવર્તાયેલા મત્સ્ય, માંસ, મદિરા, મુદ્રા તથા મૈથુન એ પાંચ પ્રકારે તો હાહાકાર મચાવી દીધો અને મંત્ર-તંત્રશાસ્ત્રનું નામ વાયડું કરી નાખ્યું. તેની અસર ઓછા-વતા અંશે આજ સુધી પહોંચે છે. કેટલાક શિક્ષિત લોકોની મંત્ર-યંત્ર-તંત્ર પર મુદલ શ્રદ્ધા બેસતી નથી તેનું

કારણ એ છે કે તેની મથરાવટી ખૂબ મેલી પડી ગઈ છે અને તેના નામે એવાં એવાં કાર્યો થયાં છે કે જે આપણને નિતાંત ઘૂણા ઉપજાવે. અહીં સંતોષ લેવા જેટલી વાત એ છે કે નમસ્કારમંત્રના કલ્પો વગેરેમાં આકર્ષણાદિ કાર્યોનું વિધાન ભલે કરેલું હોય, પણ એવાં કાર્યો માટે તેનો ખાસ ઉપયોગ થયો નથી, અથવા તો અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં જ થયો છે અને તેણે તેનું લોકોત્તરપણું મહદઅંશે ટકાવી રાખ્યું છે. તેનું જ એ પરિણામ છે કે આજે પણ લોકોને તેના માટે પરમ શ્રદ્ધા અને આદરની લાગણી છે.

નમસ્કારમંત્રને લોકોત્તર કહેવાનું એક કારણ એ પણ છે કે તે અરિહંત જેવા લોકોત્તર મહાપુરુષ વડે કહેવાયેલો છે અને ગણધર જેવા લોકોત્તર મહાપુરુષ વડે શબ્દ સંકલના પામેલો છે. મંત્રશક્તિમાં યોજકોની શક્તિનો અંશ ઉતરે છે, એ વાત લક્ષ્યમાં લેતા નમસ્કારમંત્રની લોકોત્તરતા વિષે કોઈપણ જાતની શંકા રહેતી નથી. શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી 'આવશ્યકનિર્યુક્તિ'માં પંચનમસ્કાર કરવાનો હેતુ સમજાવતાં કહે છે કે :

મમ્ગો અવિષ્ણાસો, આયારો વિણયયા સહાયત્તં ।
પંચવિહં નમોક્કારં, કરેમિ એહિ હેઝહિં ॥

'માર્ગ, અવિપ્રણાશ, આચાર, વિનય અને મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં સહાયકતા આ પાંચ હેતુઓથી હું પાંચ પ્રકારનો નમસ્કાર કરું છું. અહીં 'માર્ગ' થી મોક્ષમાર્ગનું સૂચન છે કે જેનું પ્રવર્તન અરિહંત દેવો વડે થાય છે. અરિહંત દેવોએ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યકચારિત્રને મોક્ષનો માર્ગ કહ્યો અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો, તેથી તેઓ પરમ પૂજ્ય અને પરોપકારી બન્યા અને તે જ કારણે તેમને પ્રથમ નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. અહીં 'અવિપ્રણાશ' શબ્દથી 'અવિનાશિતા' અભિપ્રેત છે કે જેનો ખ્યાલ સિદ્ધ ભગવંતો આપી રહ્યા છે. દેવેન્દ્ર, ચક્રવર્તીઓ વગેરેના પદોનો તથા સુખોનો અંત આવે છે, પણ સિદ્ધ ભગવંતના અનુપમ સુખનો કદી અંત આવતો નથી. તેમનું સુખ સાદિ-અનંત છે, એટલે કે તેનો પ્રારંભ થયો છે, પણ કદી છેડો આવનાર નથી. તેઓ આપણને આ પદે પહોંચવાની પ્રેરણા કરી રહ્યા છે,

તેથી જ તેમને બીજો નમસ્કાર કરવામાં આવે છે.

આ રીતે આચાર્ય ભગવંતોથી આચારની પ્રાપ્તિ થાય છે, ઉપાધ્યાય ભગવંતોથી વિનયની-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને સાધુ ભગવંતોથી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં વિવિધ પ્રકારની સહાય મળે છે, તેથી જ તેમને અનુક્રમે ત્રીજો, ચોથો અને પાંચમો નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. આ પરથી જોઈ શકાશે કે નમસ્કારમંત્ર આત્મશુદ્ધિ કે મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે જ યોજાયેલો છે, તેથી તે લોકોત્તર મંત્રની પૂરી યોગ્યતા ધરાવે છે. આજ સુધીમાં અનંત આત્માઓએ નમસ્કારમંત્રનો આશ્રય લીધો છે, તે એના લોકોત્તરતાના કારણે જ લીધો છે, એ ભૂલવાનું નથી. ‘પંચનમુક્કારફલથુત’ માં કહ્યું છે કે-

પતા પાવિસ્સંતી પાવંતિ ય પરમ પયપુરં જે તે ।
પંચનમુક્કારમહારહસ્સં સામત્યજોગેણ ॥

‘પરમપદપુર એટલે મોક્ષનગર કે સિદ્ધશિલા. તેને જોઓ પામ્યા છે, પામશે અને પામે છે, તે સર્વ પંચનમસ્કારરૂપી મહારથના સામર્થ્યયોગે જ જાણાવું.’ આ શબ્દો વાંચ્યા-સાંભળ્યા પછી કોઈને નમસ્કાર મંત્રની લોકોત્તરતા માટે જરાપણ શંકા રહેવી જોઈએ નહીં. અન્ય મંત્રોમાં જેમની સાધના કે આરાધના કરવાની છે, તે દેવ-દેવીઓ વિશિષ્ટ શક્તિથી વિભૂષિત હોવા છતાં આખરે તો સંસારી આત્માઓ જ છે, એટલે રાગ, દ્વેષ, સ્પૃહા આદિથી યુક્ત હોય છે, જ્યારે નમસ્કારમંત્ર વડે જેમની આરાધના થાય છે, એ પંચપરમેષ્ઠિ વીતરાગી અને નિઃસ્પૃહી છે. તેમની અચિંત્ય શક્તિ આગળ દેવ-દેવીઓની શક્તિ કંઈ વિસાતમાં નથી. આને આપણે નમસ્કારમંત્રની બીજી વિશેષતા કહી શકીએ.

અહીં કોઈ એમ માનતું હોય કે દેવ-દેવીઓ કરતાં અધિક શક્તિ પહેલા બે પરમેષ્ઠિઓમાં સંભવી શકે, પણ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય તથા સાધુઓમાં સંભવી શકે નહિ, તો એ માન્યતા સુધારવા જેવી છે. ‘શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્ર’ ના પ્રારંભમાં કહ્યું છે કે-

ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ટં, અહિંસા સંજમો તવો ।
દેવા વિ તં નમંસંતિ, જસ્સ ધમ્મે સયા મણો ॥

(અહીં સાધુધર્મનો અધિકાર છે, એટલે તેનો સંબંધ સાધુ સાથે જોડવાનો છે.) જે સાધુઓ અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપી ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ માને છે અને તે ધર્મમાં જ-તે ધર્મના પાલનમાં જ સદા પોતાનું મન જોડાયેલું રાખે છે, તેમને દેવો પણ નમે છે.

અહીં વિચારવાનું એ છે કે જો ધર્મનિષ્ઠ સાધુઓ શક્તિ અને સામર્થ્યમાં ચડિયાતા હોય તો જ દેવો એમને નમે કે એમને એમ નમે ? જો અહીં એમ કહેવામાં આવે કે તેમની પૂજ્યતા પ્રકટ કરવા માટે દેવો આ પ્રમાણે નમે, તો પૂજ્યતા એમને એમ પ્રાપ્ત થતી નથી. જ્યારે આત્માની શક્તિનો પરમ પ્રકાશ લાધે છે, ત્યારે જ પૂજ્યતા પ્રકટે છે, એટલે દેવો તેમને પરમ શક્તિમાન કે સામર્થ્યવાન માનીને જ તેમને નમે છે. અહીં એ પણ સ્પષ્ટ થવાની જરૂર છે કે અહિંસા શક્તિ, સંયમશક્તિ તથા તપશક્તિ એ કોઈ નાની શક્તિઓ નથી. એ અખિલ બ્રહ્માંડને ડોલાવી શકે છે અને દેવ-દેવીઓને પણ કાન પકડાવી શકે છે. તાત્પર્ય કે આચાર્યાદિ અન્ય ત્રણ પરમેષ્ઠિમાં પણ દેવ-દેવીઓ કરતાં અધિક શક્તિ સંભવે છે.

હજી પણ એક વસ્તુ પાઠકોના ધ્યાનમાં લાવવાની રહી. એકલા અરિહંત, એકલા સિદ્ધ, એકલા આચાર્ય, એકલા ઉપાધ્યાય કે એકલા સાધુની શક્તિ જ્યારે આ પ્રમાણે દેવ-દેવીઓ કરતાં અધિક છે, ત્યારે એ પાંચેનો સમવાય થતાં એ શક્તિનું પ્રમાણ કેટલું વધી જાય ? આ વિશ્વમાં કોઈ મંત્ર એવો નથી કે જેમાં આ રીતે પાંચ મહાન શક્તિઓ એકી સાથે કામ કરતી હોય એટલે નમસ્કારમંત્રની આ વિશેષતાનો સ્વીકાર કરવો જ રહ્યો.

અન્ય મંત્રો કામના કરવાથી એટલે કે વિશિષ્ટ સંકલ્પ આદિ કરવાથી ઘણા પ્રયત્ને ફલદાયી થાય છે, જ્યારે નમસ્કાર મંત્ર નિષ્કામ ભાવે જપવા છતાં અલ્પ પ્રયાસે ફલદાયી થાય છે અને તે સાધકની સર્વ કામનાઓ પૂરી કરે છે. આ તેની ત્રીજી વિશેષતા સમજવી. કહ્યું છે કે-

इक्को वि नमुक्कारो, परमेदटीणं पणिद्वी भावाओ ।
सयलं किलेसजालं, जलं व पवणो पणुब्बेइ ॥

‘પ્રકૃષ્ટ ભાવથી પરમેષ્ઠિઓને કરેલો એક પણ નમસ્કાર, પવન જેમ જલને શોષવી નાખે, તેમ સકલ કલેશજાલને છેદી નાખે છે.’

અહીં કલેશજાલથી આત્માને કલેશ ઉપજાવે તેવાં સર્વ પ્રકારનાં કષ્ટો, તેવી સર્વ પ્રકારની ચિંતાઓ તથા તેનો કારણભૂત એવો કર્મસમૂહ સમજવાનો છે. અન્ય મંત્રોમાં કોઈને કોઈ દેવ તેનો અધિષ્ઠાયક હોય છે અને તે વશ થાય કે પ્રસન્ન થાય, તો જ એ મંત્ર સિદ્ધ થયો ગણાય છે. તાત્પર્ય કે ત્યાર પછી જ તે પોતાનું ફળ આપે છે, પરંતુ એ દેવોને વશ કરવાનું કે પ્રસન્ન કરવાનું કામ સહેલું હોતું નથી. અનેક પ્રકારના અટપટા ઉપાયો કામે લગાડ્યા પછી કે કઠિન અનુષ્ઠાનો કર્યા પછી જ તેમાં સફળતા મળે છે. તેમાં ભયસ્થાનો પણ ઘણાં રહેલાં છે. કંઈ ફેર થયો કે આડું પડ્યું તો સાધક પોતાનો પ્રાણ ગુમાવે છે અથવા અન્ય કષ્ટ ભોગવે છે. અથવા ચિત્તભ્રમ આદિનો ભોગ બનીને ખૂવાર થાય છે, પરંતુ નમસ્કારમંત્રનો કોઈ એક અધિષ્ઠાયક દેવ નથી. વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો તેનો અધિષ્ઠાયક દેવ થઈ શકે એમ નથી. સમ્યક્ત્વધારી અનેક દેવો તેના સેવક થઈને રહેલા છે અને તે અનન્ય ભાવે આરાધના કરનારના સર્વ મનોરથો પૂરા કરે છે. આને નમસ્કારમંત્રની **ચોથી વિશેષતા** સમજવી જોઈએ. લોકોત્તર વસ્તુઓનું આકર્ષણ કરવું, એ નમસ્કાર મંત્રની **પાંચમી વિશેષતા** છે. તે અંગે કહ્યું છે કે—

આકૃષ્ટિં સુરસસમ્પદાં વિદધતિ મુક્તિશ્રિયો વશ્યતા-
મુચ્ચાટં વિપદાં ચર્તુગતિ મુવાં વિદ્ધેષમાત્મૈનસામ્ ।
સ્તમ્ભં દુર્ગમનં પ્રતિ પ્રયતતાં મોહસ્સ સંમોહનં,
પાયાત્ પશ્ચનમસ્ક્રિયાડક્ષરમયી સાહડરાધના દેવતા ॥

‘તે પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્ક્રિયારૂપ અક્ષરમયી આરાધના દેવતા તમારું રક્ષણ કરો કે જે સુખસંપદાઓનું આકર્ષણ કરે છે. મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીને વશ કરે છે, ચાર ગતિમાં થનારી વિપત્તિઓનું ઉચ્ચાટન કરે છે, આત્માના પાપો પ્રત્યે વિદ્વેષણ કરે છે, દુર્ગતિ પ્રત્યે ગમન કરવાને પ્રયત્ન કરતા જીવોનું સંતંબન કરે છે, એટલે કે તેમને અટકાવે છે અને જે મોહનું પણ સંમોહન કરે છે, એટલે કે તેને મુંઝવે છે.’

અન્ય મંત્રો ઉચ્ચારણમાં કિલષ્ટ કે કઠિન હોય છે, તેમજ અત્યંત ગૂઢાર્થવાળા હોય છે, ત્યારે નમસ્કારમંત્ર ઉચ્ચારણમાં સરળ છે અને તેના અર્થ પણ અતિ સ્પષ્ટ છે, તેથી બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ પર્યંત સહુ કોઈ તેને સરળતાથી બોલી શકે છે તથા તેનો અર્થ સમજી શકે છે. આ તેની **છઠ્ઠી વિશેષતા** છે. નમસ્કારમંત્રની **સાતમી વિશેષતા** એ છે કે પ્રણવ (ૐકાર), હ્રીં કાર, અહં વગેરે શક્તિશાળી બીજો તેમા છૂપાયેલાં છે. અને એથી જ એક પ્રાચીન ગાથામાં કહેવાનું છે કે—

પણવહરિયારિહા ઇઅ મંતહ બીઆણિ સપ્પહાવાણિ ।
સવ્વેસિં તેસિં મૂલો, ઇવ્કો નવકારવરમંતો ॥

અર્થાત્ નમસ્કાર એ અતિ ઉચ્ચ કોટિનો મંત્ર હોવાથી જ તેને ‘વરમંત્ર’, ‘પરમમંત્ર’ અને મહામંત્ર કહેવામાં આવ્યો છે. ઉપરોક્ત ગાથા જ તેના પ્રમાણરૂપ છે. નમસ્કારમંત્ર સર્વ મંત્રોનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે, એ જ એની **સાતમી વિશેષતા** છે. ‘સર્વમન્ત્રરત્નાનામુત્પત્યાકરસ્ય’ એ શબ્દ વડે આ વસ્તુ સૂચિત કરવામાં આવી છે.

અન્ય મંત્રોમાં નમો: કે નમ: પદ આગળ કે પાછળ એક અથવા બે વાર આવેલું હોય છે, પણ નમસ્કારમંત્રમાં નમો પદ પાંચ વાર આવેલું છે, એ તેની **આઠમી વિશેષતા** છે. આ નમ: પદ ધર્મશાસ્ત્ર, મંત્રશાસ્ત્ર તથા તંત્રશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ઘણું મહત્વનું છે. ધર્મશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એ વિનયનું પ્રતીક છે, મંત્રશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એ શોધનબીજ છે, એટલે શરીર, મન અને આત્માની શુદ્ધિ કરનારું છે તથા તંત્રદૃષ્ટિએ એ શાંતિક-પૌષ્ટિક ક્રિયાનો સંકેત કરનારું છે, એટલે તેનાથી સર્વ ઉપદ્રવોની શાંતિ હોય છે અને ધન-ધાન્યાદિની વૃદ્ધિ થાય છે. નમસ્કારમંત્રની **નવમી વિશેષતા** એ છે કે તેનું ઉચ્ચારણ કરતાં અડસઠ તીર્થની યાત્રા થઈ જાય છે. તેનો એક અક્ષર એક તીર્થ બરાબર છે, એ રીતે અડસઠ અક્ષરો અડસઠ તીર્થ બરાબર ખરા કે નહિ ?

નમસ્કારમંત્રની આ વિશેષતાઓ પર સાધકે અવશ્ય મનન કરવું જોઈએ.

ત્રણ લોકમાં જેનો અચિંત્ય મહિમા ગવાયો છે એવા અત્યંત પ્રભાવશાળી નવકાર મંત્રને લોકોના દુઃખોને દૂર કરનારો અને સુખોને ઉત્પન્ન કરનારો સર્વશ્રેષ્ઠ મહામંત્ર માનવામાં આવ્યો છે.

નવકાર મંત્રની સાધના કરનાર સાધક અષ્ટસિદ્ધિ એટલે કે આઠ પ્રકારની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેમ આપણા ધર્મશાસ્ત્રોમાં દર્શાવાયું છે. નવકાર મંત્રનો મહિમા ગાતા તેથી જ કહેવાયું છે કે-‘આઠ સંપદાથી પરમાણો, અડસિદ્ધિ દાતાર...’

નવકાર મંત્રની સાધનાથી પ્રાપ્ત થતી આ આઠ સિદ્ધિઓ આ પ્રમાણે છે.

(૧) નવકાર મંત્રના ‘નમો’ પદમાં અણિમા નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ અણિમા સિદ્ધિ એટલે શરીરને અતિ નાનુ બનાવી દેવાની સિદ્ધિ. આ સિદ્ધિવાળો સોયના નાકામાં પણ પ્રવેશ કરી શકે તેવી નાની કાયા બનાવી શકે છે.

(૨) નવકાર મંત્રના ‘અરિહંતાણં’ પદમાં ‘મહિમા’ નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ મહિમા સિદ્ધિ એટલે શરીરને અતિ મોટું બનાવી દેવાની સિદ્ધિ. આ સિદ્ધિવાળો મેરુ પર્વત જેવું મોટી શરીર બનાવી શકે છે.

(૩) નવકાર મંત્રના ‘સિદ્ધાણં’ પદમાં ગરિમા નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ ગરિમા સિદ્ધિ એટલે શરીરને અતિ ભારે બનાવી દેવાની સિદ્ધિ. આ સિદ્ધિવાળો પોતાના શરીરને પહાડ જેટલું વજનદાર બનાવી શકે છે.

(૪) નવકાર મંત્રના ‘આચરિયાણં’ પદમાં લઘિમા નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ લઘિમા સિદ્ધિ એટલે શરીરને અતિ હલકુ બનાવી દેવાની સિદ્ધિ. આ સિદ્ધિવાળો પોતાના શરીરને પવનથી પણ હલકુ બનાવી શકે છે.

(૫) નવકાર મંત્રના ‘ઉવજ્ઞાયાણં’ પદમાં પ્રાપ્તિ નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ પ્રાપ્તિ સિદ્ધિ એટલે પૃથ્વી પર ઉભા ઉભા જ મેરુ પર્વતના શૃંગને સ્પર્શ કરી શકે તેવી સિદ્ધિ. કેટલાક એમ માને છે કે આ સિદ્ધિથી અહીં બેઠાં ચંદ્રમાને સ્પર્શ કરી શકાય છે.

(૬) નવકાર મંત્રના ‘સવ્વસાહૂણં’ પદમાં પ્રાકામ્ય નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ પ્રાકામ્ય સિદ્ધિ એટલે ભૂમિમાં પણ જળની જેમ ઉન્મજ્જન-નિમજ્જન કરવાની સિદ્ધિ.

(૭) નવકાર મંત્રના ‘પંચનમુક્કારો’ પદમાં ઙ્ઞિત્વ નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ ઙ્ઞિત્વ સિદ્ધિ એટલે ચક્રવર્તી તથા ઇન્દ્રની ઋદ્ધિ વિસ્તારવાની સિદ્ધિ.

(૮) નવકાર મંત્રના ‘મંગલાણં’ પદમાં વશિત્વ નામની સિદ્ધિ રહેલી છે. આ વશિત્વ સિદ્ધિ એટલે ગમે તેવા કુર જંતુઓને પણ વશ કરવાની સિદ્ધિ.

‘નમો’ પદનો અર્થ નમવું અથવા તો નમ્રતા ધારણ કરવી તેવો થાય છે. નમો એ મનોવૃત્તિનો ધર્મ છે. નમવાની મનોવૃત્તિ સર્વથા સૂક્ષ્મ મનાયેલી છે તેથી ‘નમો’ પદનું ધ્યાન અણિમા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે.

‘અરિહંતાણં’ પદનો અર્થ છે જેઓ પૂજા અને પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે તે અરિહંત પરમાત્મા. અહીં પૂજા અને પ્રશંસાનો હેતુ અરિહંતોનું મહત્ત્વ અને મહિમા છે. એવા મહિમાથી યુક્ત અરિહંતોનું ધ્યાન ધરવાથી મહિમા સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

જેઓ કામ, ક્રોધ, દ્વેષ આદિ અંતરંગ શત્રુઓનો વિનાશ કરે છે તેઓ અરિહંત કહેવાય છે. શત્રુઓનું દમન અથવા નાશ કરવો એ મહત્ત્વનું કાર્ય છે. એવું મહત્ત્વનું કાર્ય કરનાર શ્રી અરિહંતોનું ધ્યાન કરવાથી મહિમા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

‘સિદ્ધાણં’ એ પદ ગુરુ માત્રાઓથી બનેલું છે અને પોતાના સ્વરૂપથી જ ગુરુભાવ એટલે ગરિમાનો સૂચક છે. તેથી તેનું ધ્યાન અથવા જાપ ગરિમા સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરાવી

શકે છે. સિદ્ધિપદ એટલે મોક્ષ. મોક્ષમાં ગયેલા જીવો સિદ્ધ કહેવાય છે. સિદ્ધિપદ બધાથી મોટું છે તેથી સિદ્ધિપદમાં સ્થિર થયેલ મહાત્માઓના ધ્યાનથી ગરિમા સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

‘આયરિયાણં’ એ પદમાં આચાર્યોને ઉદ્દેશીને કહેવાયું છે કે આચાર્યોનો એ સ્વભાવ છે કે ઉપદેશ વગેરે દ્વારા બીજાઓને પ્રતિબોધ કરવો. તેથી લોકમાં રહેલ ઉપદેશ્ય વર્ગ તરફ તેઓ સદૈવ લાઘવ સ્વભાવથી જોનારા છે. લાઘવ સ્વભાવથી જોનાર આચાર્યોના ધ્યાનથી લઘિમા સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. આચાર્યો સમસ્ત જગતને શિક્ષા-શિક્ષણ દેવાવાળા છે અને તેઓની આગળ સમસ્ત જગત લઘુ એટલે કે શિક્ષા-શિક્ષણ લેવા યોગ્ય છે. આચાર્યોનું શિક્ષાદાનપણું તેઓને ગુરુ માનવાથી તથા જગતનું શિક્ષા ગ્રહણપણું પોતાને લઘુ માનવાથી સંભવી શકે છે. આચાર્યોનું આરાધન લઘુભાવને જ હૃદયમાં રાખીને થઈ શકે છે. તેથી ‘આયરિયાણં’ પદના ધ્યાન અને જાપથી ‘લઘિમા’ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

‘ઉવજ્ઞાયાણં’ પદ ઉપાધ્યાયનો નિર્દેશ કરે છે. જેઓની પાસે રહીને શિષ્યો અધ્યયન કરે છે તેઓને ઉપાધ્યાય કહેવામાં આવે છે. જેઓ સાધુઓને સિદ્ધાંતનું અધ્યયન કરાવે છે અને જેમના સાન્નિધ્યમાં રહેવાથી શ્રુતનો લાભ થાય છે તેઓને ઉપાધ્યાય કહેવામાં આવે છે. આ રીતે આરાધનારૂપે સામીપ્યકરણથી શ્રુતનો લાભ કરાવનાર ‘ઉવજ્ઞાયાણં’ પદના ધ્યાન અને જાપથી ‘પ્રાપ્તિ’ નામની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

‘સવ્વસાહૂણં’ પદમાં સાધુ ભગવંતોની વાત છે. સાધુ ભગવંતોને કોઈપણ જાતની કામના હોતી નથી. તેઓ હંમેશા પૂર્ણ ઇચ્છાવાળા હોય છે. પૂર્ણકામ હોવાના કારણે તેઓનું ધ્યાન કરનારને ‘પ્રાકામ્ય’ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

‘પંચનમુક્તકારો’ શબ્દનો અર્થ પંચ પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર થાય છે. સર્વથી શ્રેષ્ઠ એવા સ્થાન પર સ્થિત થનારા, સર્વોત્તમ સ્થાન પર રહેનારા એ પંચ પરમેષ્ઠિ આપણા સર્વના ઇશ છે, સ્વામી છે. એથી ઇશ સ્વરૂપ પરમેષ્ઠિઓને નમસ્કાર કરવાથી તેમનું ધ્યાન અને જાપ કરવાથી ‘ઈશિત્વ’ નામની

સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

‘મંગલાણં’ પદનો અર્થ છે મંગલરૂપ. આ સંસારમાં ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ છે એથી ‘મંગલાણં’ પદનાં ધ્યાનથી ધર્મનું ધ્યાન અને આરાધના થાય છે. ધર્મની આરાધનાના પ્રતાપે દેવતાઓ પણ વશીભૂત થઈને સાધકોને પ્રણામ કરે છે. તો પછી અન્ય પ્રાણીઓ વશીભૂત થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ? એથી ‘મંગલાણં’ પદનો જાપ ‘વશિત્વ’ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરાવે છે.

જેનાથી અભિષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ થાય તેનું નામ મંગળ છે. મનુષ્યના અભિષ્ટની સિદ્ધિ ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે તેના સંબંધમાં આવનાર સર્વ પ્રાણી તેને અનુકૂળ હોય. સર્વ પ્રાણીનું અનુકૂળ હોવું તેનું નામ જ ‘વશિત્વ’ છે અને તેથી મંગલાણં પદનું ધ્યાન વશિત્વ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે.

આમ નવકાર મંત્રની આઠ સિદ્ધિઓ કઈ છે અને તેની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકે છે તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આપણે જોયું. એક વાત ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા જેવી છે કે નવકાર મંત્રની આ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરનાર સાધકનું હૃદય વિશ્વમૈત્રીથી ભરપૂર હોય છે એટલે તે જગતના કોઈ પણ પ્રાણીને પોતાનો વૈરી કે દુશ્મન ગણતો નથી અને તેથી તેના ઉપર કોઈ વિઘાતક પ્રયોગ અજમાવતો નથી. એ તો તેનું પણ કલ્યાણ થાઓ એમ જ ઇચ્છે છે. આમ છતાં ધર્મ કે શાસનરક્ષાના વિકટ પ્રસંગે કોઈ પ્રયોગ કરવાની જરૂર જ પડે તો તે નિષ્કામભાવે કરે છે અને તે પ્રયોગ કરવા માટે પ્રાયશ્ચિત પણ ગ્રહણ કરે છે.

પદો-સંપદા-અક્ષરો

- ❁ નવકારના પદો નવ છે.
- ❁ નવકારની સંપદાઓ આઠ છે.
- ❁ પ્રથમ પાંચ પદોના અક્ષરો પાંત્રીસ છે.
- ❁ ચૂલિકાના ચાર પદોના અક્ષરો તેત્રીસ છે.
- ❁ સંપૂર્ણ નવકારના અક્ષરો અડસઠ છે.

નમસ્કાર મંત્રમાં ઉચ્ચાર શુદ્ધિ

પૂ. મુનિશ્રી હિતવિજયજી મહારાજ સાહેબ

નવકાર મંત્ર એ આપણો મહામૂલો મંત્ર છે. પ્રસ્તુત લેખમાં પૂજ્યશ્રીએ નવકાર મંત્ર શુદ્ધ કંઈ રીતે બોલી શકાય તેનું સ્પષ્ટ નિરૂપણ કર્યું છે. સુજ્ઞ વાચકોને આ લેખ ગમશે જ. અને એથીય મહત્વની વાત તો એ છે કે આ લેખ વાંચી તેઓ આ મહામંત્ર બોલતી વખતે પોતાની કોઈ અશુદ્ધિ રહી જતી હોય તો તે સુધારી લેવાનો અવશ્ય પ્રયત્ન કરશે. —સંપાદક

(૧) નમો અરિહંતાણં : પ્રથમ ‘નમો’ પદ બોલ્યા પછી ‘અ’નો સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર થાય એ રીતે ‘અરિ’બોલવું. ‘નમોરિ’ એવો ખોટો ઉચ્ચાર ન થઈ જાય એની સાવધાની રાખવી.

‘અરિ’ બોલ્યા પછી ‘હ’ ઉપર બરાબર ભાર દઈને ‘હંતાણં’ બોલવું. વર્ગીય વ્યંજન પૂર્વે તે તે વર્ગના અનુનાસિક વ્યંજન સ્પષ્ટ થાય એ રીતે શબ્દની અંદર રહેલા અનુસ્વાર (●) સ્પષ્ટ બોલવા. દા.ત., અરિહંતાણં, પગ્ચ, મરુગલાણગ્ચ.

‘હંતાનં’ એવું અશુદ્ધ બોલવું નહિ. ‘હંતાણં’નો છેલ્લો અક્ષર ‘ણં’ બોલતી વખતે બે હોઠ ભેગા કરવા. જ્યાં જ્યાં શબ્દના છેલ્લા અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર આવે ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર બે હોઠ ભેગા કરવા. અક્ષરના માથે મુકાતા મીંડાને ‘અનુસ્વાર’ કહેવાય છે. (અરિ-હંતાણમ્)

(૨) સિદ્ધાણં : આમાંના જોડાક્ષર ‘દ્ધા’ (દ્ + ધા)ના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે પ્રથમ ‘સિ’ ઉપર ભાર દઈને ‘સિદ્’ બોલ્યા પછી તરત ‘ધાણં’ બોલવું. જોડાક્ષર (સંયુક્ત વ્યંજન)નો પૂર્વનો અડધો (ખોડો) અક્ષર બોલ્યા પછી, પછીના પૂર્ણ અક્ષરથી બોલવાની શરૂઆત કરાય. આ વાત સામાન્યથી સર્વત્ર સમજી લેવી. (સિદ્-ધાણમ્)

(૩) આયરિયાણં : વચમાં અટક્યા વિના આ આખું પદ સાથે જ બોલવું. ‘યાણં’ને બદલે ‘આણં’ એવું અશુદ્ધ બોલવું નહિ. આ પદમાંનો એકે એક અક્ષર છૂટો ને સ્પષ્ટ બોલવો. ‘આરિયાણં’ એવું અશુદ્ધ ન બોલાઈ જાય એની સાવધાની રાખવી.

(૪) ઉવજ્ઞાયાણં : આમાંના જોડાક્ષર ‘જ્ઞા’ (જ્ + ઞા)ના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે ‘વ’ ઉપર ભાર આવે એ રીતે ‘ઉ-વજ્’ બોલ્યા પછી તરત ‘જ્ઞાયાણં’ બોલવું. (ઉ-વજ્-જ્ઞાયાણમ્).

‘મજ્ઞ’ શબ્દમાં રહેલા જોડાક્ષર ‘જ્ઞ’માંના ‘જ્’ અને ‘ઞ’ બંને તાલવ્ય હોવાથી બંનેનું ઉચ્ચારણ તાળવાની મદદથી થાય છે, પરંતુ પૂર્વના ‘જ’નું શુદ્ધ ઉચ્ચારણ ઉપરના દાંતના પાછળના ભાગે જીભનો સ્પર્શ થવાથી થાય છે, જ્યારે પછીના ‘ઞ’નું શુદ્ધ ઉચ્ચારણ જીભનો વચ્ચેનો ભાગ ઊંચો થઈને તાળવે ચોંટવાથી થાય છે.

‘મજ્ઞ’ શબ્દમાં તો જોડાક્ષર ‘જ્ઞ’ પછી ‘અ’ સ્વર આવે છે, પણ જો ‘ઉ’ સ્વર આવતો હોય (દા.ત. ‘જ્ઞુ’) તો એના ઉચ્ચારણ વખતે જીભ તાળવામાં થોડીક પાછળ ખસે છે. વ્યંજન પછીના સ્વરનો પણ પ્રભાવ વ્યંજનના ઉચ્ચાર ઉપર પડે છે.

‘જ્-ઞ’ના ઉચ્ચારણ સ્થાનના ભેદની આ વાત ઉચ્ચારણ શુદ્ધિમાં સહાયક હોવાથી ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે.

શુદ્ધ ઉચ્ચારો શીખવા-શીખવવા માટે ‘ઉ-વજ્-જ્ઞાયાણં’ એમ ત્રણ વિભાગ કરીને બોલાય, પણ સૂત્ર બોલતી વખતે આખો શબ્દ સાથે જ બોલાય. વાસ્તવમાં એક આખા શબ્દનું અખંડ ઉચ્ચારણ થવું જોઈએ.

(૫) સવ્-સાહૂણં : આમાંના જોડાક્ષર ‘વ્’ (વ્ + વ)ના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે ‘સ’ ઉપર ભાર દઈને ‘સવ્’ બોલ્યા પછી ‘વ’ બોલવો અને પછી તરત ‘સાહૂણં’ બોલવું.

(સવ્-વ-સાહૂ-ણમ્)

‘સાહૂણાં’ શબ્દના ‘હૂ’માં દીર્ઘ ઉચ્ચાર છે. હ્રસ્વ સ્વરની ૧ માત્રા અને દીર્ઘ સ્વરની ૨ માત્રા હોવાથી દીર્ઘ સ્વર સહેજ લંબાવીને બોલાય. સહેજ લંબાવીને ‘હૂ’ બોલ્યા પછી તરત ‘ણાં’ બોલવું. જેમ કે, સાહૂ-ણાં. ‘હૂ’ પછી જે નાની લીટી (ડેશ) છે તે ‘ણાં’ અક્ષરને છૂટો પાડવા માટે નથી, પણ દીર્ઘ સ્વરને સહેજ લંબાવીને બોલાય એવું સમજાવવા માટે છે. આ પ્રમાણે આગળ પણ સર્વત્ર સમજી લેવું. સ્વરમાત્રા એટલે સ્વરના ઉચ્ચારણમાં લાગતો સમય. ‘સવસાહૂણાં’ કે ‘સવસાહૂણાં’ (બે ‘વ્’ને બદલે એક ‘વ’ અને ‘ણાં’ ને બદલે ‘ણાં’) એવું અશુદ્ધ ન બોલાઈ જાય એની સાવધાની રાખવી.

(૬) નમુક્કારો : આમાંના જોડાક્ષર ‘ક્કા’ (ક + કા)ના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે ‘મુ’ ઉપર ભાર આવે એ રીતે ‘ન-મુક્ક’ બોલ્યા પછી તરત ‘કારો’ બોલવું. (ન-મુક્ક-કારો)

(૭) સવ્-પાવપ્પણાસણો : આમાંના ‘સવ્’ શબ્દનું શુદ્ધ ઉચ્ચારણ કલમ ૫ માં બતાવ્યા પ્રમાણે કરવું. આમાંના જોડાક્ષર ‘પ્પ’ (પ્ + પ)ના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે એની પૂર્વના◆

‘વ’ ઉપર ભાર આવે એ રીતે ‘પા-વપ્’ બોલ્યા પછી તરત ‘પણાસણો’ બોલવું. (સવ્-વ-પા-વપ્-પણાસણો) ‘પાવ-પણાસણો’ એવું અશુદ્ધ બોલવું નહિ.

(૮) સવ્વેસિં : આમાંના જોડાક્ષર ‘વ્વે’ (વ્ + વે)ના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ માટે ‘સ’ ઉપર ભાર દઈને ‘સવ્’ બોલ્યા પછી તરત ‘વેસિં’ બોલવું. (સવ્-વેસિમ્) ‘સવ્વેસિં’ (‘સિં’ને બદલે ‘સિં’) એવું અશુદ્ધ બોલવું નહિ.

(૯) હવઈ : આ શબ્દમાં અંતે રહેલો ‘ઈ’ સ્વર હ્રસ્વ હોવાથી હ્રસ્વ જ લખાય અને હ્રસ્વ જ બોલાય. હ્રસ્વ ‘ઈ’ના સ્થાને દીર્ઘ ‘ઈ’ લખાય પણ નહિ અને બોલાય પણ નહિ.

(૧૦) મંગલં : આ શબ્દના અંતે રહેલા ‘લ’ ઉપર પ્રાકૃત ભાષાના નિયમાનુસાર અનુસ્વાર (ઘનબિંદુ) જ લખાય. અનુસ્વારને બદલે ‘મ’ (મંગલમ્) પ્રાકૃતમાં લખાય નહિ. ‘મંગલં’ શબ્દમાં ‘લ’ને બદલે ‘ળ’ (મંગળં) લખાય પણ નહિ અને બોલાય પણ નહિ.

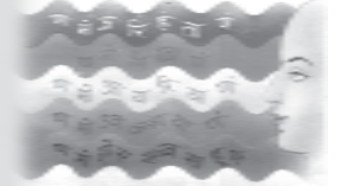
પૂર્ણયોગ નવકાર

પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

- ◆ નવકારમાં તીર્થ, તીર્થકર અને તીર્થકરનો માર્ગ આ ત્રણેય છે. પ્રભુએ આપવા જેવું બધું જ આપી દીધું. શું બાકી રહ્યું ? કેટલો ઉપકાર...
- ◆ નવકાર યાત્રા શોભાયાત્રા નહી, શોધન યાત્રા છે. સંસ્કાર, સમૃદ્ધિ, સદ્ગુણ, સદાચાર, સ્વાસ્થ્ય અને સમાધિની યાત્રા છે.
- ◆ ચિત્ત ન લાગતું હોય તો ઉચ્ચારપૂર્વક નવકાર બોલો, વાંચો, નિર્વિકલ્પ રૂપે ગણો. સાક્ષાત્ અરિહંત પરમાત્મા સાથે જોડાણ થશે.
- ◆ ડોક્ટર રોગને બહાર કાઢે, તેમ નવકારના અક્ષરો વિભાવને દૂર કરે છે, આઠેય કર્મોને દૂર કરે છે.
- ◆ આ નવકારમાં યોગીઓનો યોગ, ધ્યાનીઓનું ધ્યાન, જ્ઞાનીઓનું જ્ઞાન, ભક્તોની ભક્તિ અને આરાધકોની આરાધના સમાવિષ્ટ છે.
- ◆ મંત્ર તેને જ ફળે છે જેનું હૃદય મંત્ર અને મંત્રદાતા પર વિશ્વાસ ધરાવતું હોય. નવકારમાં પ્રભુની તાકાત જોવા શ્રદ્ધાની આંખ જોઈએ. ચામડાની આંખથી અક્ષરો સિવાય કશું જ નહિ દેખાય.
- ◆ નવપદની આરાધનાથી કર્મ ખપ્યા કે નહી ? તે શી રીતે ખબર પડે ? કર્મ ઓછાં થવાની નિશાની કષાય હાસ છે. કષાયો ઘટતાં જાય, આવેશ મંદ પડતો જાય, મન પ્રસન્ન રહે એ કર્મો ઘટવાની નિશાની છે. ખેદ, સંકલેશ, ગુસ્સો, આવેશ, વિહ્વળતા વગેરે વધતાં જાય તો સમજવું કર્મ વધી રહ્યા છે.
- ◆ ત્રણે કાળમાં નવકાર મંત્ર શાશ્વત છે. દુનિયામાં બધા શબ્દો ફેરે પણ નવકાર મંત્રના શબ્દો ત્રણે કાળમાં ફેરે નહીં.

બવકાર મંત્રનો ઉચ્ચારણ વિધિ

પૂ. મુનિશ્રી તત્વાનંદવિશ્વમ્ભુ મહારાજ સાહેબ

વૈદિક મંત્રોની ઉચ્ચારણ પદ્ધતિ ચોક્કસ પ્રકારની છે. અને તે બરાબર જળવાઈ રહે તે માટે નીચેના ક્રમને અનુસરવામાં આવે છે. પ્રથમ કેવલ મંત્રોચ્ચાર શીખવવામાં આવે છે, જેને સંહિતા-પાઠ કહેવામાં આવે છે. પછી પદચ્છેદપૂર્વક મંત્ર-પાઠ શીખવવામાં આવે છે, જેને પદ-પાઠ કહેવામાં આવે છે. પછી બે પદો બોલવાં, બે પદો છોડી દેવાં, પછીનાં બે પદો બોલવા અને પછીનાં બે પદો છોડી દેવાં. એ રીતે જે પાઠ શીખવવામાં આવે છે, તેને ક્રમ-પાઠ કહેવામાં આવે છે. આ ત્રણે રીતે પાઠ લેવાથી તેમાંના દરેક શબ્દો બરાબર યાદ રહે છે અને તેના ઉચ્ચાર વિધિમાં ફેર પડતો નથી. પછી જટા, રેખા, શિખા, માળા, ધ્વજ, દંડ, રથ અને ધન એ આઠ પ્રક્રિયાઓથી એ મંત્ર બોલતાં શિખવાય છે અને તેમાં અનુક્રમે, ઉત્ક્રમ, વ્યુત્ક્રમ, અભિક્રમ અને સંક્રમ એ પંચસંધિનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે, તેથી એ મંત્ર સ્મરણપટમાં શુદ્ધ સ્વરૂપે સદાને માટે જળવાઈ રહે છે. આવી કોઈ પદ્ધતિ જૈન-સૂત્રોનાં ઉચ્ચાર કરવા માટે અસ્તિત્વમાં હતી કે કેમ ? તે આપણી સામે પ્રશ્ન છે અને તેનો ઉત્તર અહીં આપવામાં આવે છે.

જૈન ધર્મનો પ્રથમ આચાર જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો છે અને તેના માટે જે આઠ નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે, તેમાંના છઠ્ઠા નિયમમાં એવું સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે સૂત્રના દરેક વર્ણનો ઉચ્ચાર શુદ્ધ કરવો. તાત્પર્ય કે જેઓ સૂત્રપાઠ અશુદ્ધ બોલે છે, તે જ્ઞાનાચારનો ભંગ કરે છે અને તેથી દોષપાત્ર થાય છે.

સૂત્ર-જ્ઞાન આપવા માટે જૈન શાસ્ત્રકરોએ છ અંગ માનેલાં છે, તે આ પ્રમાણે : (૧) સંહિતા એટલે તેનો ઉચ્ચારવિધિ શીખવવો. (૨) પદ એટલે સૂત્રના પદો જુદાં પાડી બતાવવાં. (૩) પદાર્થ એટલે દરેક પદનો અર્થ શીખવવો. (૪) પદ-વિગ્રહ એટલે સામાસિક પદોને છૂટાં પાડી બતાવવાં.

(૫) ચાલના એટલે અર્થ સંબંધી પ્રતિકૂળ તર્ક કરવો. (૬) પ્રત્યવસ્થાન એટલે તે તર્કનો ઉત્તર આપવો. અને જે અર્થ શીખવ્યો છે, તે તે બરાબર છે એમ સિદ્ધ કરી આપવું. એટલે કોઈ એમ માનતું હોય કે જૈન-સૂત્રો તો ગમે તેમ બોલી શકાય, કારણ કે તે માટે ચોક્કસ નિયમો અસ્તિત્વમાં નથી, તો એ માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે.

જૈન-સૂત્રોની ઉચ્ચારણવિધિ માટે અનુયોગ દ્વારા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

‘સુત્તં ઉચ્ચારેઅવ્વં અવ્વલિઅં અમિલિઅં અવ્વચ્ચામેલિઅં પહ્ધિપુણ્ણં પહ્ધિપુણ્ણઘોતં કંઠોહ્ધવિપ્પમુક્કં ગુરુવાયણોવગયં ।’

‘સૂત્રનો ઉચ્ચાર અસ્ખલિત, અમિલિત, અવ્યત્યાપ્તેડિત, પરિપૂર્ણ, ઘોષયુક્ત, કંઠોષ્ઠવિપ્રમુક્ત અને ગુરુવાચના પ્રમાણે કરવો.’

અસ્ખલિતાદિ વિશેષણોનો ખુલાસો ટીકાકારોએ આ પ્રમાણે કર્યો છે. પત્યરોથી યુક્ત ભૂમિમાં જેમ હળ બરાબર ચાલતું નથી અને ઉપર કે નીચે જાય છે, તેમ ઉચ્ચારની બાબતમાં ન થઈ જવા દેવું તે અસ્ખલિત. એક જાતના ધાન્યમાં બીજી જાતનું ભેળવી દેવાની જેમ એક સૂત્રમાં બીજા સૂત્રનો પાઠ ભેળવી દેવો તે મિલિત અને તેમ ન થવા દેવું તે અમિલિત. અથવા પદ અને વાક્યનો યોગ્ય વિચ્છેદ કરવો તે અમિલિત.

વિવિધ શાસ્ત્રોનાં પદ વાક્યરૂપ ઘણાં પલ્લવોથી મિશ્રિત તે વ્યત્યાપ્તેડિત. જેમકે ‘ઘમ્મો મંગલમુક્કિહ્મત એકનવતે કલ્પે મતોડન્યે મદર્થાશ્ચ ગુણાઃ, નહ્યામ્યામર્થ પરિચ્છદ્ય પ્રવર્તમાને જીવા દ્ધિવિધાઃ’ વગેરે.

‘અસ્થાનચ્છિન્નગ્રથિતં વા’ અથવા સૂત્રને અસ્થાને છોડી દેવું અને તેમાં બીજા સૂત્રના પાઠને મૂકી દેવો તે વ્યત્યાપ્તેડિત. જેમકે પ્રાપ્તરાજસ્ય રામસ્ય રાક્ષસા નિધનં ગતાઃ અહીં પ્રાપ્તરાજસ્ય રામસ્ય પછી જે પાઠ હોવો જોઈએ તે છૂટી ગયો છે ને બીજા શ્લોકનો રાક્ષસા નિધનં ગતાઃ એ પાઠ

દાખલ થઈ ગયો છે.

અહીં ભેરી કંથા વગેરેનાં ઉદાહરણ વિચારવા યોગ્ય છે. ભેરીનું ઉદાહરણ એવું છે કે 'શ્રી કૃષ્ણ મહારાજાને એક દેવતાએ પ્રસન્ન થઈને ચંદનની ભેરી આપી હતી. તે ભેરી છ મહિને એક જ વાર વાગતી અને તેનો અવાજ બહુ દૂર સુધી સંભળાતો. આ ભેરીના અવાજથી છ મહિનામાં થયેલા રોગો દૂર થતા. અને ભવિષ્યમાં છ માસ સુધી નવા રોગો થતા નહિ. એક વાર દાહજ્વરથી પીડાતો કોઈક વણિક એ ભેરીનો અવાજ સાંભળવા માટે આવ્યો. પણ રસ્તામાં વિલંબ થઈ જવાથી ધારેલા સમયે પહોંચી શક્યો નહિ. એથી તે ભેરીના રક્ષણ કરનારને કહેવા લાગ્યો કે 'ભાઈ ! જો તું મને આ ભેરીમાંથી ચંદનનો એક ટુકડો આપે તો મોં માગ્યું ધન આપું.' આથી

ભેરીના રક્ષકે તેને ભેરીનો એક ટુકડો આપ્યો અને બીજા કાષ્ટથી તેટલો ભાગ પૂરી નાખ્યો. એ પ્રમાણે ભેરીના રક્ષકે બીજાને પણ કેટલાક ટુકડા આપ્યા. હવે જ્યારે તે ભેરી છ મહિને વગાડવામાં આવી ત્યારે તેનો અવાજ થોડે દૂર સુધી જ સંભળાયો. અને તેથી કોઈના રોગ મટવા નહિ. આ બાબતમાં તપાસ કરવામાં આવી. ત્યારે જણાયું કે ભેરીરક્ષકે આખી ભેરીને સાંધીને નકામી કરી નાખી છે. આથી તે રક્ષકને કાઢી મૂક્યો. અને શ્રી કૃષ્ણે અહમનો તપ કરી ફરી તે દેવને આરાધ્યો. દેવે આવીને પુનઃ તેવી જ ભેરી આપી. પછી તે ભેરીનું રક્ષણ કરનાર બીજો સારો પ્રામાણિક માણસ રાખ્યો.' તે એનું યત્નથી રક્ષણ કરવા લાગ્યો. તેથી શ્રીકૃષ્ણને પણ તે ભેરીનો યોગ્ય લાભ મળ્યો.

શ્રી નવકાર કેમ ગણાય ?

શુદ્ધ થઈને, શ્વેત વસ્ત્રો પહેરીને,
સાનુકૂળ ભૂમિતલ પ્રમાર્જને,
આસન બાંધીને,
પૂર્વ યા ઉત્તર દિશા સન્મુખ બેસીને,
સુતરની શ્વેત માળા લઈને,
શ્વેત કટાસણું પાથરીને,

ઉણોદરીવ્રતના પાલનપૂર્વક, ચિત્તને 'શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ'ની ભાવના વડે વાસિત કરીને, દૃષ્ટિને નાસિકા અગ્રે સ્થાપીને, ધીરે ધીરે તેનો પ્રત્યેક અક્ષર આખા શરીરમાં ફરી વળે તેવી રીતે આપણે શ્રી નવકારનો જાપ કરવો જોઈએ. જાપનો સમય એક જ રાખવો જોઈએ. માળાની સંખ્યા પણ ચોક્કસ રાખવી જોઈએ. એટલે કે પાંચ માળા ગણવાના નિયમવાળો પુણ્યશાળી આત્મા છ ગણી શકે પણ પાંચથી ઓછી નહીં જ.

જાપ માટેની માળા બદલવી ન જોઈએ. જાપ સમયે શરીર હાલવું ન જોઈએ. કમ્મર વળી જવી ન જોઈએ.

માનસજાપમાં હોઠ બંધ રહેવા જોઈએ તેમજ દાંત ખૂલ્લા રહેવા જોઈએ. ઉપાંશુજાપમાં હોઠનો ફફડાટ વ્યવસ્થિત રહેવો જોઈએ. ભાષ્યજાપમાં ઉચ્ચાર તાલબદ્ધ રહેવો જોઈએ. જાપ પૂરો થાય તે પછી ઓછામાં ઓછી પાંચેક મિનિટ સુધી આંખો બંધ કરીને તે સ્થળમાં બેસી રહેવું જોઈએ.

એમ કરવાથી જાપજન્ય સત્ત્વની સ્પર્શનાનો અદ્ભૂત યોગ સઘાય છે અને ક્યારેક ભાવસમાધિની અણમોલ પણ જડી જાય છે.

જાપ માટેનાં ઉપકરણોને પૂરેપૂરા બહુમાનપૂર્વક પવિત્ર જગ્યામાં રાખવાં જોઈએ. ઉપકરણો પ્રત્યેનો આપણો ભાવ શ્રી નવકાર પ્રત્યેના આપણા ભાવ ઉપર તથા પ્રકારની અસર પહોંચાડે જ છે.

જીભ એકલી જ નહિ, પરંતુ મન બરાબર શ્રી નવકાર ગણતાં શીખી જાય તે તરફ આપણું લક્ષ્ય રહેવું જોઈએ. એટલે મોટો ભાઈ, નાના ભાઈને કવિતા શીખવાડે તેમ આપણે મનરૂપી આપણા લઘુબંધુને સદ્ભાવપૂર્વક શ્રીનવકાર શીખવાડવો જોઈએ. મન શ્રી નવકારમાં પરોવાય છે એટલે બધી ઇન્દ્રિયો પણ તેમાં ઓતપ્રોત થાય છે.

શરીર ભીંજાયા સિવાય ન રહે તેમ શ્રી નવકારમાં પ્રવેશેલો પ્રાણ પણ શુભ ભાવ વડે ભીંજાય જ. જો ન ભીંજાય તો સમજવું કે આપણા પ્રાણનો અધિક ભાગ શ્રી નવકારની બહાર રહે છે.

શ્રી નવકારની બહાર જન્મ, જરા અને મૃત્યુ છે. શ્રીનવકારની અંદર શાશ્વત સુખનો મહાસાગર છે. શાશ્વત સુખ પ્રત્યેનો આપણો યથાર્થ પક્ષપાત આપણને સહુને વહેલા-વહેલા શ્રીનવકારના અચિંત્ય અંતસ્તેજના પક્ષકાર બનાવશે.

નવકાર મંત્ર અને સમાધિ

પૂ. આચાર્ય દેવ શ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

નવકાર મંત્ર એ જિનશાસનનો સાર છે, કેમકે જિન શાસનની આરાધનાથી સારરૂપે ઉચ્ચ સમાધિ પ્રાપ્ત કરવાની છે, અને નવકારથી સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

જીવનમાં સમાધિ એ અતિ મહત્વની વસ્તુ છે. વીતરાગ અરિહંત પરમાત્મા એ જ મારા ઇષ્ટ દેવ છે, નિર્ગુણ સાધુ ભગવાંતો એ જ ગુરુ, અને સર્વજ્ઞકથિત ધર્મ એ જ મોક્ષમાર્ગ...આ શ્રદ્ધા કરીને ધર્માત્મા બન્યા તો ધર્મનાં સાક્ષાત્ ફળ તરીકે સમાધિ અનુભવવાની છે, અને તે જીવનવ્યાપી બનાવવાની છે, માટે ‘આરુગ્ગ-બોહિલાભ’ પછી ‘સમાહિવરમુત્તમં દિન્તુ’ માગીએ છીએ. સમાધિનાં ઉંચાં મૂલ્ય સમજાય તો લાગે કે સમાધિના જેવું બીજું સુખ નથી, બોલીએ છીએ ને, ‘જ્ઞાનસમું કોઈ ધન નહિ, સમતા સમુ નહિ સુખ, જીવિત સમ આશા નહિ, લોભ સમું નહિ દુઃખ’. આમાં ‘સમતા’ કહી તે સમતા-સમાધિ એકરૂપ ગણીને કહેલી સમજવાની છે. તો ઉત્કૃષ્ટ સુખ છે, અને તે ધર્મ-સાધનામાં પ્રત્યક્ષ એટલે તરતના ફળ તરીકે મેળવવાની છે. માટે કહેવાય કે ધર્મનું પ્રત્યક્ષ ફળ સમાધિરૂપ ઉત્કૃષ્ટ સુખ છે. આ સમાધિ એટલે શું ? ગુફામાં કે બીજે જઈને સમાધિ ચડાવે છે તે નહિ. કેમકે એ સમાધિમાં તો માત્ર નિષ્ક્રિયતા છે, ત્યાં આંતરશત્રુઓ પર વિજય નક્કી નથી.

એક બાવો હતો. કોઈ રાજાનો અસાધારણ ઘોડો જોઈ એના મનને થયું કે ‘આ ઘોડો જો મને મળી જાય, તો પછી ઠેઠ હિમાલય, અને પછી કાશ્મીર, પછી વિંધ્યાચળ વગેરે જુદે જુદે સ્થળે જઈ ધ્યાનસમાધિ લગાવી શકું, એ માટે બાવો રાજા પાસે જઈ પહોંચ્યો.

રાજા સંત-સાધુનો પૂજક છે. તરત પ્રણામ કરી પૂછે છે ‘કહિયે, આપકી મેં ક્યા સેવા કરું ?’ બાવો કહે છે ‘સેવા

કરું ?’ ‘અવશ્ય’. ‘તો તેરા પ્રધાન અશ્વ દે દે.’ ‘મેં દૂસરાં અશ્વ અશ્વ દૂં તો ?’ ‘નહીં નહીં, વહી પ્રધાન અશ્વ દે’. રાજા પૂછે છે, ‘ઉસસે આપ ક્યા કરું ?’ બાવો કહે છે, ‘મેં હિમાલય, કાશ્મીર, વિંધ્યાચળ વગેરેહ સુંદર સ્થાનોં મેં જા કર ધ્યાન કરુંગા.’ રાજાએ જોયું કે આ બાવાજી ભૂલ્યા પડ્યા લાગે છે. રાજા કહે છે, ‘તબ બાવાજી ! ક્ષમા કીજિયે, યૂં તો પીછે ધ્યાન અશ્વકા હી મુખ્ય હો જાયગા.’ વાત સાચી છે જ્યારે એમ જ લાગ્યું કે ઘોડો હોય તો સારાં સારાં ધ્યાન થઈ શકે, પછી એ ચોરાઈ ન જાય, ભાગી ન જાય, એ માટે મનને સાવધાન રાખવાનું, ઘોડાનું ધ્યાન બરાબર રાખવાનું. માયા ચીજ એવી છે કે જે પરમાત્માના ધ્યાનને મોળું પાડી દે છે.

તો પછી પ્રશ્ન એ...થાય છે કે મંદિરમાં સારાં ઉપકરણ ન લઈ જવા જોઈએ, કેમકે ધ્યાન એમાં રહે. તેનો ઉત્તર એ છે કે એક બીજી દૃષ્ટિ કેમ ભૂલ્યા ? ત્યાં તો ઘોડો હોય તો જ ધ્યાન થાય એ માન્યતા છે, ત્યારે અહીં ભક્તિ કરવી છે એ સારી ચીજ પાસે છે, લઈ જઈને કરવી એવું દેવાધિદેવ પ્રત્યે બહુમાન છે. આવો મહાન ફરક છે. ભક્તિને ભગવાન પર હૈયામાં એટલું બધું બહુમાન છે કે એમની ભક્તિ પોતાની સારામાં સારી ચીજ-ઉપકરણ, વેશ વગેરેથી કર્યા વિના રહેવાય જ નહીં. હા, એ પ્રશ્ન જરૂર છે કે પાછું ધ્યાન એનું મુખ્ય કાર્ય પરમાત્માનું ધ્યાન મોળું પડી જાય. આ માટે આટલું હૃદયમાં લખી રાખવાનું છે કે ભગવાનની ભક્તિ સારામાં સારી વસ્તુ-સરંજામથી શા માટે કરવાની છે ? એટલા જ માટે કે ભગવાન સૌથી સારા છે. કહો જો, મોટા કિંમતી હીરામાણેક કરતાં પણ ભગવાન કેટલા સારા ? તૂલ્ય ? બમણા ? દસ ગુણા ? ના. અનંત ગુણા સારા.

માટે જ મોટી ઝવેરાતની સુંદર આંગી જોઈને ‘આંગી બહુ સારી’ એ અનુમોદના કરવાની સાથે એ ભાવના જરૂર કરજો કે ‘વાહ ! કેમ ન હોય ? મારા ભગવાન વિશ્વશ્રેષ્ઠ છે, એમને સારામાં સારી આંગી હોય જ. આંગી બહુ સારી, પણ ભગવાનના તો અનંત ગુણ સારા છે. વિશ્વદયાના ભરેલા, અનંતગુણોના સ્વામી. ઈન્દ્રોને પણ પૂજ્ય, ભયંકર ભવમાંથી મુક્ત કરનારા, સદ્ગતિના દાતા...વાહ ! કેવા અનુપમ પરમાત્મા !’ આ ભાવના પણ સાથે જ કરવાની છે, કે જેથી ચિત્ત આંગીનું નિમિત્ત પામી મુખ્ય પ્રભુ ઉપર લાગી જાય.

હવે જો આ ભાન જાગૃત છે કે ભગવાન સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તો એમની આગળ સારી ચીજ વસ્તુ તુચ્છ લાગશે, તેથી એ ચીજો ભગવાનના ધ્યાનમાં દખલ નહિ કરી શકે. મનને બેઠું છે કે ચીજ વસ્તુ તો લલાટમાં લખ્યાં પ્રમાણે મળવા-ટકવાની છે, પણ આવા ભગવાન ક્યાં મળે ? જગતના માલ એ માલ નથી, માર છે, એવું ધર્માત્માને હૈયે સચોટ વસેલું હોય, નહિતર મહા પુણ્યે ધર્મકાર્યમાં હજારો-લાખો-કરોડો શી રીતે ખર્ચી શક્યા હશે ? એ સમજતા હતા કે આ લાખો-કરોડો તિજોરીમાં પડ્યા માલ નથી માર છે, આત્માને પ્રત્યક્ષમાં કેટલાય રાગ-દ્વેષ-મોહ, મદ-મત્સર, હિંસા-જૂઠ વગેરેના સોટા લગાવે છે, અને પરલોકમાં નરક-નિગોદ સુધીની કારમી વિટંબણા-ત્રાસ રિબામણના સોટા લગાવનારા છે ! માટે જગતના માલ એ માલ નથી, માર છે. એ મારથી બચવા માટે એને ધર્મક્ષેત્રમાં વહેવડાવી દઈ સાચા માલ કેમ ન બનાવી દઉં ?’

મહાપુરુષોએ શું આ સમજ વિના, શું હિસાબ વિના, શું ધન ધર્મમાર્ગે વહેવડાવ્યું હશે ? પેથડશાનો બાપ એક નગરમાં ગયો ત્યાં જોયું તો સંઘ ભેગો થયો હતો, ને ધર્મશાળા બંધાવવા માટે ટીપ થતી હતી, પરંતુ ખેંચાખેંચ ચાલતી હતી. તેથી પેથડશાનો પિતા સંઘને વિનંતી કરે છે, ‘આ ધર્મશાળા બંધાવવાનો લાભ મને આપો !’ ત્યાં કેટલાક જુવાનિયા કહે છે, ‘શું અહીં સંઘ બંધાવી શકે એમ નથી તે તમને લાભ આપે ?’ આ એમ નથી કહેતો કે ‘બંધાવી શકો કે નહિ એ તમારાં આ લક્ષણ. આ રીતભાત પરથી દેખોને ? ના, મારા પાંચસો નહિ, અઢીસો. અઢીસો નહિ, સવાસો...આ

બંધાવવાનાં લક્ષણ છે ?’ આવું કાંઈ આણે ન કહ્યું, કેમકે ધર્મનો લાભ લેવા આગળ આવ્યો છે, પણ સાથે સંઘ-અવજ્ઞાનું પાપ લેવા નહિ. આ તો કહે છે, ‘સંઘ એક તો શું દશ ધર્મશાળા બંધાવી શકે છે. પરંતુ મને લાભ આપવા સંઘ દયા કરે એ મારી સંઘને પ્રાર્થના છે.’ જુવાનિયા કહે છે, ‘તે શું તમે સોનાની ધર્મશાળા બંધાવી દેવાના હતા ?’

વિચારજો, જગતના માલને માર સમજ્યા નહિ, તો અહીં જબાન અટકી પડે. આ તો ભયંકર માર સમજનારો છે એટલે મોકો મળતાં એ માલને ધર્મક્ષેત્રે વહેવડાવી દેવા કૂદી પડે છે ! કહે છે, ‘સંઘની દયા છે, તો મારે સોનાની ધર્મશાળા બંધાવી દેવાનું નક્કી.’ આપણે તો કહી દીધું, પરંતુ ડાહ્યા માણસોને લાગ્યું કે આ સોનાની ધર્મશાળા તો બહારવટિયાઓને એક જાતના આમંત્રણરૂપ થશે, એટલે કહે છે ‘બરાબર, તમારી ભાવના સાચી અને ઘણી ઉંચી ! પરંતુ સોનાની નહિ સાદી ધર્મશાળા બંધાવી દેજો.’ આ કહે છે, ‘ના રે ના, એ તો જે બોલ નીકળ્યા તે નીકળ્યા વીતરાગના સેવકનું વચન મિથ્યા ન થાય. આવો મહાન લાભ મને ક્યાંથી મળે !’ ‘શું ! જૂઠ બોલવાનું મન થાય ત્યાં વિચારવું કે ‘વીતરાગના સેવકનું વચન ફેરફારવાળું ન હોય.’

ત્યાં આવી રકઝક ! છેવટે ગુરુ મહારાજની દરમિયાનગીરીથી કેશરની ધર્મશાળા બનાવી આપવાનું નક્કી થયું. નવી ઇંટો પાડવાની માટીમાં ભારોભાર કેશર નખાયાં, ને ધર્મશાળા તૈયાર થઈ ! આજે પણ એના ખંડિયેરમાંની ઇંટોમાં કેશરના તાંતણા જણાય છે તે લોકો પાણીમાં નાખીને પરખે છે ! ‘જોઈ ઉદારતા ! જગતના માલને માલ તરીકે સમજ્યા હોત તો હાથેથી છૂટત નહિ. રાજા સંપ્રતિ, કુમારપાળ, વસ્તુપાળ, વિમળશા, ધનાપોરવાડ, જગડુશા, દયાળશા, ભામાશા વગેરેની ઉદારતા વિચારો !

બાવો ભૂલો પડ્યો છે, ધ્યાનની અનુકૂળતા માટે ઘોડો જોઈએ છે. રાજાને એની દયા આવે છે, કહે છે, ‘મહારાજ ! એસા અમુક હી ઘોડા ચાહિયે યું કરેંગે ઔર કદાચિત્ વો મિલ ભી ગયા, તબ ધ્યાન પરમાત્મા કા નહીં, ઘોડે કા બન જાયગા. ‘કોઈ ઉસે લે ન જાય, વહ ચલા ન જાય, ઉસકો

ખાનેકા અવસર હુઆ...' ઇત્યાદિ ધ્યાન રહા કરેગા.'

રાજાએ વાત તો મુદ્દાની સમજાવી. પણ બાવાને ગળે શાની ઉતરે ? મનમાં માયાએ ઘર કર્યું છે, એટલે સાધ્ય ને બદલે સાધનમાં અટવાઈ ગયો છે, ધ્યાનની મુખ્યતાને બદલે ઘોડાની મુખ્યતા કરી રહ્યો છે.

આ ધ્યાન રાખવાનું છે કે સાધ્ય માટે સાધન જરૂરી હોય. પણ સાધન એવું મુખ્ય ન થઈ જાય કે સાધ્ય વિસ્મૃત યા ગૌણ જ થઈ જાય. સાધ્ય તે સાધ્ય. સાધનનો પ્રયોગ કરતાં પણ નજર સામે સાધ્યને સિદ્ધ કરવાની વસ્તુ મુખ્ય હોય, બાવાએ માન્યું કે સારો ઘોડો પાસે હોય તો જુદા જુદા સ્થળે જઈ ધ્યાન સારું કરી શકાય પણ આ માનવામાં સારા ઘોડાનો આગ્રહ હોવાથી પછી ધ્યાન કરવા બેસશે તોય હૈયામાં ઘોડો મુખ્ય થશે, પરમાત્મા ગૌણ. સાધ્ય સિદ્ધ કરવા સાધન વિના ન ચાલે એ વાત બરાબર છે, પરંતુ સાધ્યને વિસરાવી દે એટલી હદ સુધી તો સાધનની જંજાળમાં ન પડાય ને ! અગ્નિ વિના રસોઈ ન થાય એમ સમજ્યા એટલે અગ્નિ ઊભો કર્યો. પરંતુ મુખ્ય દૃષ્ટિ રસોઈ પર રહે છે, ને અડધો પડધો અગ્નિ સળગતાં ઉપર રસોઈનું ભાંડું તરત ચઢાવાય છે. મસાલા ચૂલામાં નહિ પણ રસોઈમાં નખાય છે, સાધ્ય તરફ લક્ષ્ય છે માટે ભાત કરવો છે માટે ચૂલામાં લાકડાં ઓછાં રખાય છે, અને દાળ કરવી છે તો લાકડાં વધુ ઘલાય છે. મતલબ દૃષ્ટિ સાધ્ય પર રહે છે. ભાત કે દાળ ચઢવા આવ્યા કે નહિ એ જ મુખ્ય જોવાય છે.

એમ ચીજ-વસ્તુ-ઉપકાર સારી ધર્મ ક્રિયાનું સાધન છે, પણ એમાં એવા ભૂલા તો ન જ પડી જવાય કે સાધ્ય ધર્મક્રિયા કરતાં દૃષ્ટિ વધારે એના ઉપર રહ્યા કરે. ધર્મક્રિયા પણ મનની શુભ એકાગ્રતા અને શુભ ભાવવૃદ્ધિનું સાધન છે, તો ત્યાં પણ એકલું ધર્મક્રિયા કરો એટલું ન જોવાય. મુખ્ય તો આ ધર્મક્રિયા કરતાં કરતાં શુભ એકાગ્રતા ને ભાવવૃદ્ધિ થતી આવે છે ને ? એ જોતા રહેવું પડે. એમ શુભ ભાવનાની વૃદ્ધિ એ આત્માની ધનમૂર્ચ્છા, ભોગાસક્તિ, રાગ-દ્વેષ-કામ-ક્રોધ-હિંસા-અસત્ય-અનિતિનાં વલણ વગેરે દોષોનો હાંસ કરવા માટે છે, તો એ દોષત્યાગ સાધ્ય બન્યું. માટે ધર્મક્રિયામાં

શુભ ભાવની વૃદ્ધિ થઈ એટલાથી સંતોષ ન મનાય, એનું સાધ્ય દોષ હાંસ નજર સામે જોઈએ. ધર્મમાં ઉલ્લાસ અનુભવતાં અનુભવતાં એ જોતા રહેવું જોઈએ કે માનવ જીવનના કલંકભૂત દોષો ઓછા થતા આવે છે ને ?

રાજાએ બાવાને દયાથી ઘોડો ન આપ્યો. બાવો કહે છે, 'નહિ દેતા હૈ ? દેખ લેના.' કહીને બાવો ગયો ગામ બહાર, સમાધિ લગાવી ! શરીર જડ-નિષ્ક્રિય બની ગયું. વાવંટોળથી ધીમે ધીમે એના પર ધૂળનો ઘફો ચઢી ગયો. કેટલાક દિવસ એમ રહ્યો. એવામાં પવનથી ધૂળ ઉતરી. કોઈએ જોયો એને, જાણકારને બોલાવી સમાધિ ઉતરાવી. ત્યારે પહેલું વાક્ય એ શું બોલ્યો જાણો છો ? એ જ, 'કે ઘોડો દેતા હૈ યા નહીં ?' કહો, આ સમાધિ કેવી ? આપણે આવી સમાધિ નથી જોઈતી. જિનશાસનના સારભૂત સમાધિ એવી જોઈએ છે કે જેમાં દુન્યવી ઇષ્ટના હર્ષોન્માદ અને અનિષ્ટના ઉદ્વેગ આપણને પીડે નહિ, સ્પર્શે નહિ. નવકારમાં આ સમાધિ ભરી પડી છે, માટે કહેવાય છે, કે 'નવકાર એ જિનશાસનનો સાર છે.'

પૂછો, નવકારમાં સમાધિ શી રીતે ભરી પડી છે ?

(૧) નવકાર મહામંત્રમાં એવા પવિત્ર, પતિતપાવનકારી, દૃઢ અક્ષરો ગોઠવાયેલા છે કે શાસ્ત્ર કહે છે કે એનો માત્ર પહેલો અક્ષર 'ન' બોલતાં સાત સાગરોપમની પાપકર્મની સ્થિતિ તૂટે છે ! 'નમો અરિહંતાણાં' બોલતાં ૫૦ સાગરોપમની કર્મસ્થિતિ તૂટે છે ! સંપૂર્ણ નવકાર બોલી રહેતાં ૫૦૦ સાગરોપમની પાપ-સ્થિતિ તૂટે છે ! સ્થિતિ તૂટવા સાથે રસ પણ મંદ પડે છે તેથી એ પાપકર્મની અસમાધિ કરાવવાની શક્તિ તૂટે છે, એટલે સમાધિને અવકાશ મળે છે. જો એક વારના નવકારથી આમ તો અનેકવારના નવકારથી કેટલો લાભ ?

(૨) બીજી રીતે જોઈએ તો નવકારથી પુણ્ય વધે છે, એ સમાધિપ્રેરક સગવડ-સામગ્રી આપે છે, તેથી સમાધિ સુલભ બને છે.

(૩) વળી એક નક્કર હકીકત છે કે ચિત્ત ગમે તેટલું વિહવળ થયું હોય, અસમાધિમાં પડ્યું હોય તો પણ ક્રમશઃ

નવકારના પ્રત્યેક અક્ષર અને પદ ઉપર મન કેન્દ્રિત કરી ચલાવવાથી પેલી અસમાધિ ભુલાઈને સમાધિને સ્થાન મળે છે.

(૪) ત્યારે નવકારમાં પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર જે કરાય છે તે ભારે વિનયકર્મ છે, તેનાથી તેવા દુષ્ટ કર્મોનું નિયમન, અપનયન, દૂરીકરણ થાય છે. તે થઈ જવાના લીધે સમાધિ સુલભ બને છે.

(૫) નવકારમાં અરિહંતાદિ પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતોનું પ્રણિધાન થાય છે. એક અરિહંત માત્રમાં એકવાર પણ લાગેલું ચિત્ત પ્રબળ કર્મક્ષય કરી ભવ્ય સ્ફુર્તિ આપે છે, તો પછી પાંચેય પરમેષ્ઠિમાં પરોવાતા ચિત્તના ફળનું પૂછવું જ શું ? એનાથી સુંદર સમાધિ મળે જ.

(૬) નવકારમંત્રમાં પંચ પરમેષ્ઠિના ગુણો યાદ કરવાથી એ ગુણોની મમતા જાગે છે, ને એ ગુણોમાં ક્ષમા, સમતા, મહાવિરાગ, આત્મરમણતા વગેરે છે, એમ એની યાદ આપણને સમાધિનું પ્રોત્સાહન આપે એ સ્વાભાવિક છે.

(૭) પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર એ પરમેષ્ઠિના ગુણોની અનુમોદના, એની અભિલાષા અને પ્રાર્થનાની મહાન સાધના આપે છે, એ પણ સમાધિને પ્રેરનાર બને છે, ઇત્યાદિ.

આ બધું સૂચવે છે કે નવકારમાં સમાધિ ભરી પડી છે. માત્ર એને પ્રાપ્ત કરતાં આવડવું જોઈએ, પામવાની ગરજ જોઈએ, એનો પ્રબળ પુણ્યાર્થ જોઈએ.

કર્મના ઉદય આપણા કાબૂમાં નથી પણ સમાધિ આપણા હાથમાં છે. જીવનમાં સમાધિની મોટી કિંમત છે...

તેવા પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, પણ હૃદયમાં અસમાધિ અર્થાત્ હર્ષ કે ઉદ્વેગના આંદોલનો ન ઉછળે અને સમાધિ, સ્વસ્થતા, સ્થિતપ્રજ્ઞતા જળવાઈ રહે એ કરવાની જરૂર છે. સારા ભાવિનું નિર્માણ એના ઉપર થાય છે. વર્તમાન કર્મ-ઉદય આપણા હાથમાં નથી, કાબૂમાં નથી, કેમકે એ બંધાઈ ચુકેલાં પૂર્વકર્મને આધિન છે. પરંતુ ભાવિ કેવું સર્જવું, શુભ કે અશુભ એનો આધાર વર્તમાનમાં આપણે સમાધિ રાખીએ કે અસમાધિ, એના ઉપર છે, સમાધિ આપણા હાથમાં છે. વર્તમાનમાં અશાતા આવે, અપમાન આપે, ગરીબી આવે,

એ કાંઈ આપણા કાબૂમાં નથી કે એને અટકાવી શકીએ જ. પરંતુ સમાધિ આપણા કાબૂમાં છે. એને રાખવી કે ગુમાવવી એ આપણા માનસિક પુરુષાર્થ ઉપર અવલંબે છે. આપણે અસમાધિ શા સારુ કરીએ ? ભગવાન જિનેશ્વર દેવોએ તત્ત્વવ્યવસ્થા એવી સુંદર આપી છે, અનંત કાળનું એવું મજેનું ભાન કરાવ્યું છે, ચૌદ રાજલોકના ભાવો એવા યથાર્થ બતાવ્યા છે, કે એનો વિચાર રાખીએ તો સમાધિ જાળવવી સહેલી બને છે. 'ભાવિ ભાવ પ્રબળ છે' એમ વિચારીએ તોય સમાધિ બની રહે છે.

સમાધિમાં તો સુખ પણ અનન્ય છે. અસમાધિવાળાને લાખો કરોડોથી જે સુખ નથી, તે સમાધિવાળા ગરીબને પણ છે. પુણ્યા શ્રાવક પાસે ક્યું ધન હતું ? કઈ શ્રીમંતાઈ હતી ? કશી નહિ, છતાં સમાધિ સુંદર હતી. તે રાજા શ્રેણિક કરતાં વધુ સુખી હતો, સ્વસ્થ હતો ! સમાધિ છે એટલે તો હવે-વિષાદની સતામણી નથી. જે કાંઈ બીજાની દૃષ્ટિએ ઓછું પણ મળ્યું છે તેય ઘણું લાગે છે. આપત્તિ આવતાં, કર્મના નિર્ધારિત ઉદય સમજી કોઈ વિષદ તૈયારી કરવાની નથી. તાત્પર્ય, સમાધિમાં મનમાં મન મસ્ત રહે છે, ત્યારે, અસમાધિમાં બેવડો માર છે, એક તો કર્મનાં દુઃખ ઉપરાંત શોક-ઉદ્વેગનું દુઃખ વધી જાય છે. અને બીજું એની આકુલવ્યાકૂલતામાં તથા એનાથી ઝટ છૂટવાની લાલસામાં કઈ જૂઠ, અનીતિ, માયા, પ્રપંચ, રોષ, રોફ, વગેરે દુર્ગુણો-દુષ્કૃત્યો દાખલ થઈ જાય છે. એથી ભાવિ દુઃખ નક્કી થાય છે. આમ બેવડો માર પડે છે. હર્ષની અસમાધિમાં પણ મદમત્સર, અકડાઈ-અતડાઈ, સ્વાર્થાધતા-સમારંભ, વગેરેની બાકી રહેતી નથી. વિચાર કરી જુઓ કે માનવ માનવ મટી દાનવ કેમ બને છે ? સદ્ગુણો કમાવાની તક વેડફી નાખી દુર્ગુણો કેમ અપનાવે છે ? એટલા જ માટે કે અસમાધિ એને વિડંબી રહી છે.

નવકારમંત્રથી અપૂર્વ સમાધિ મળે છે. સમાધિ જીવનનો સાર છે, પ્રત્યક્ષ લાભ છે, સદ્ગતિની દૂતી છે, ને વીતરાગતાની નિસરણી છે. માટે નવકાર સ્મરણ દ્વારા એ ખૂબ કમાઈ લેવી જોઈએ. ◆ ◆

નવકાર જાપ અંગે મહાદર્શન

પૂ. પંચ્યાસ શ્રી અભયસાગરજી મહારાજ સાહેબ

અનંત ઉપકારી જ્ઞાની ભગવંતોએ આત્મકલ્યાણના પંથે વ્યવસ્થિત વિકાસ સાધવા માટે શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ જરૂરી જણાવેલ છે. શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ એટલે...આપણા પરિણામો, વિચારોને, આરાધકભાવને પોષક વિશિષ્ટ શક્તિવાળા વર્ણોના સતત ઉચ્ચારણની પવિત્ર ક્રિયામાં સાંકળી લઈ મોહની સંસ્કારોની પકડ ઢીલી પાડવાની મહત્વપૂર્ણ ક્રિયા.

◆ શ્રી નવકારના જાપની મહત્તા :

આ દૃષ્ટિએ ખરેખર શાસ્ત્રોમાં શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપને અભ્યંતર તપના ચોથા ભેદ રૂપ સ્વાધ્યાયમાં અંતર્ગત જણાવ્યો છે. શ્રી મહાનિશીથ આદિ મહામહિમાશાલી અર્થ ગંભીર આગમોમાં પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની વિષમતાએ સૂત્રપૌરુષીની મર્યાદા ન જાળવી શકનાર પુણ્યાત્મા મુનિભગવંતો માટે શ્રી નવકાર મહામંત્રના અમુક સંખ્યાના જાપથી આરાધક ભાવ જાળવવાનું વિધાન ફરમાવ્યું છે.

સામાન્યતઃ પાક્ષિક-ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક આલોચનાના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે દરેક આરાધકે ઉપવાસ-છઠ્ઠ અને અહમ તપની આજ્ઞાનું પાલન અવશ્ય કરવા લાયક છે પરંતુ આ તપસ્યા કરવાની કાયાશક્તિ સર્વથા જેને ન હોય તેવાઓને પણ ૨૦, ૪૦ અને ૬૦ નવકારવાળી (બાંધી) ગણીને પણ શાસ્ત્રીય મર્યાદા જાળવવા રૂપે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું હોય છે. આવા અનેક કારણોથી શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ અત્યંત મહત્વની ધર્મક્રિયા જણાય છે આથી તેનું મહત્વ યોગ્ય બંધારણ આદિ જ્ઞાની-ગુરુની નિશ્રાએ વ્યવસ્થિત રીતે સમજવાની જરૂર છે.

◆ જાપ અંગે બંધારણની જરૂર :

શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ જગતના પ્રાણીઓના એકાંત કલ્યાણ માટે નિર્દેશેલી ધર્મની કોઈપણ ક્રિયા જ્ઞાની ભગવંતોની યોગ્ય નિશ્રા તેમજ તેમણે જણાવેલી મર્યાદા પ્રમાણે કરવાથી

જલ્દી અને વિશેષ રૂપમાં યથાર્થ ફળ આપનારી નિવડે છે, કેમકે દ્રવ્યક્રિયામાં ભાવક્રિયાનું પડી રહેલું બીજ વિધિપૂર્વક યોગ્ય રીતે જ્ઞાની ગુરુની નિશ્રાએ આ સેવન કરવાના બળે વિકસિત થઈ યોગ્ય ફળ જન્માવી શકે છે. તેથી શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ કિલષ્ટ કર્મોના પડળને ભેદી નાખવામાં વજ સમાન તપના અભ્યંતર ભેદ તરીકેની મહત્વની ધર્મક્રિયારૂપ ગણી-સમજૂ આરાધક પુણ્યાત્માઓએ ગુરુગમ અને વ્યવસ્થિત જાણકારીના અભાવે વર્તમાનમાં ચાલુ નવકારવાળીના મણકા ફેરવવા રૂપ દ્રવ્યક્રિયામાં ભાવનું ઓજસ ભેળવવા માટે નીચે જણાવાતી શાસ્ત્રીય મર્યાદાઓને ચોક્કસ રીતે લક્ષ્યમાં લઈ યથાશક્તિ મર્યાદાઓને જીવનમાં અપનાવવા પ્રયત્ન કરવો.

◆ જાપના મૌલિક તત્ત્વો :

સામાન્યતઃ મંત્રશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે દરેક મંત્રોનું જુદા જુદા અનુષ્ઠાનના બળે વિવિધ શક્તિઓના અનુભવ માટે અમુક નિશ્ચિત આસન, દિશા, કાળ, માળા, મુદ્રા આદિનું બંધારણ જરૂરી જણાય છે. આસન, માળા, દિશા આદિના ફેરફારથી મંત્રની શક્તિનો પ્રવાહ જુદી જુદી દિશાઓમાં ચોક્કસ રીતે વાળી શકાય છે. મંત્રશાસનના મૌલિક બંધારણની માર્મિકતા જાણનારાઓ માટે આ એક પરમ અનુભવ સત્ય છે. આ ઉપચારથી એમ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે નિશ્ચિત બંધારણની જાળવણી ન હોય તો ગમે તેટલી શક્તિ મંત્રમાં હોય તો પણ ચોક્કસ ભૂમિકા વિના તે શક્તિનું અવતરણ શક્ય નથી.

◆ શ્રી નવકાર મહામંત્ર આરાધવાની

ક્રમિક આદર્શ પ્રક્રિયા-સોપાન પહેલું :

દરરોજ આરાધના શરૂ કરતાં પહેલાં મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિ માટે નીચેની બાબતો આરાધકે ધ્યાનમાં રાખવી.

શ્રી બાબુભાઈ હીરાલાલ જીવવાળાના સ્મરણાર્થે

હસ્તે : સોનલબેન રાકેશ ગાંધી (વડોદરા) અને સવિતાબેન બાબુભાઈ જીવવાળા (ચેમ્પુર)

- શ્રી નવકાર મંત્રના મહિમા વિષેના સ્તોત્રો, શ્લોકો વિગેરેમાંથી થોડાક પસંદગીના શ્લોકો યાદ કરી તેનો મહિમા ગાવો.
- ‘ચત્તારિ મંગલં’ અને મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાથી વાસિત થવું.
- મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓને ધર્મધ્યાનની તૈયારી માટે યોજવાનું જ્ઞાની પુરુષો બતાવે છે. સામાન્ય રીતે મનમાં અનેક સંકલ્પ-વિકલ્પ ચાલતા હોય છે. અનાદિકાળથી જીવને મોહજન્ય સુખ દુઃખની વિચારણા હોય છે. તે મોહજન્યભાવ પલટાઈ મૈત્રી આદિ ભાવનાથી પરમાર્થ વિષયક બનાવવાથી મનનાં સંકલ્પ-વિકલ્પ મંદ પડી જાય છે આથી મૈત્ર્યાદિ ચાર ભાવનાઓ ભાવવી.
- વળી યોગશાસ્ત્ર (પ્રકાશ સાતમાં)માં ધ્યાન કરવા માટે ધ્યાતાના લક્ષણો બતાવ્યા છે. તેમાં-

પરમ્યાત્મવત્ પશ્યન્ સર્વત્ર સમતાં શ્રયન્ ।
નરેન્દ્રે વા દરિદ્રે વા તુલ્ય-કલ્યાણ-કામનઃ
અમાત્ર-કરુણા-પાત્રં ભવ-સૌરખ્ય-પરામુખઃ ॥

અર્થ : બીજા જીવોને પોતાના આત્માની જેમ જોનાર સર્વ સ્થાને સમતાને ધારણ કરનાર રાજા અને દરિદ્ર બંનેના કલ્યાણને સમાન રીતે ઇચ્છનાર-સર્વ જીવો ઉપર કરુણાવાળો-ભાવ=સંસાર સુખેથી (વિરક્ત) ઇત્યાદિ લક્ષણો પ્રાપ્ત કરવા માટે મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ ભાવનાથી આત્માને ભાવિત કરવો તે ઘણું જરૂરી છે.

- શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવંતનો તથા શાસનપતિ શ્રી વર્ધમાનસ્વામી પ્રભુનો થોડો જાપ કરવો અને પછી આરાધના શરૂ કરવી.

◆ સોપાન બીજું :

- બેસવાનું આસન ઉનનું સફેદ રંગનું રાખવું.
- પદ્માસન આદિ આસનોમાંથી નક્કી કરેલ અનુકૂળ આસને બેસવું.
- આરાધના વખતે જે જગ્યાએ બેસવાનું નક્કી કર્યું હોય તે ચોક્કસ જગ્યાએ જ દરરોજ બેસવાનું રાખવું. કદાચ બહાર

- જવું પડે તો પણ આસન સાથે લઈ જવું.
- દિશા પૂર્વ અગર ઉત્તર તરફ બેસવું, પણ જિનમંદિરમાં પ્રભુ સન્મુખ બેસવું.
- માળા ગુરુ પાસે પ્રતિષ્ઠિત કરાવવી. માળા સ્ફટિકની અગર સુતરની રાખવી. તે માળાથી ફક્ત નવકાર મહામંત્રનો જ જાપ કરવો.
- જાપ માટે ઓછામાં ઓછી જે સંખ્યા નક્કી કરી હોય તે જાળવી રાખવી. તે સંખ્યાના જાપમાં એક પણ દિવસ ખાલી ન જવો જોઈએ.
- ધૂપ (ગાયના ઘીનો), દીપ, ઉચિત સ્થાન વિગેરે સાચવવું.
- આરાધના માટે ચોક્કસ સમય નક્કી કરવો.
- શક્ય હોય ત્યાં સુધી તે જ સમયે આરાધના કરવી. આરાધના માટે ત્રણ સંધ્યા અને બ્રાહ્મમુહૂર્ત શ્રેષ્ઠ સમય છે.

◆ સોપાન ત્રીજું :

- કાળા ઉપર સફેદ અક્ષરો હોય તેવું છાપેલું કાર્ડ સામે રાખી વાંચવું. એક વખત ૬૮ અક્ષરો વંચાય ત્યારે એક જાપ થશે.

આ મંત્ર બાલ્યાવસ્થામાં સામાન્ય રીતે પ્રાપ્ત થયેલો હોવાથી સાહજિક ઝડપને રોકી કાર્ડમાંના અક્ષરો વાંચતી વખતે જે અક્ષર વંચાતો હોય તે અક્ષર ઉપર જ દૃષ્ટિનો ઉપયોગ પણ રાખવો, કારણ કે...અતિ પરિચિત હોવાથી દૃષ્ટિનો ઉપયોગ મો વાંચતી વખતે રિ ઉપર અને તા વાંચતી વખતે ન ઉપર જશે. એ રીતે ઉપયોગ આગળ-પાછળ અને જપનું ઉચ્ચારણ આગળ પાછળ થઈ જાય છે. આવી આવી ગરબડ ન થાય માટે નાનું બાળક વાંચતું હોય તેવી રીતે...ન...મો...અ...રિ...હં...તા...ળં છૂટું છૂટું વાંચવું. ધીમે ધીમે અભ્યાસ પાડ્યા પછી ઉતાવળથી વાંચતાં પણ ઉચ્ચારણ અને દૃષ્ટિનો ઉપયોગ સાથે રહેશે. આ રીતે વાંચીને જાપનો અભ્યાસ ચાલુ રહેતા સામાન્ય રીતે ત્રણ થી છ મહિનામાં અક્ષરો આંખો બંધ કરીને પણ દેખાવા માંડશે. ઉપરની રીત મુજબ નિયમિત કરવા ઉપરાંત આંખો બંધ કરીને અક્ષર નજર સમક્ષ લાવવા બીજા પ્રયોગો પણ છે.

આખો બંધ કરીને સામે કાળા રંગનું પાટીયું ધારવું, પછી હાથમાં ચાકનો કકડો લઈ તેના ઉપર નમો એમ ધારણાથી લખવું. તે લખેલ દેખાય એવો પ્રયત્ન કરવો. ન દેખાય તો ફરી-ફરીને પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો. તે પછી 'અરિહંતાણં' લખવું. ફરી-ફરીના પ્રયત્નથી તે પણ દેખાશે. આ રીતે નવે પદ માટે પ્રયત્ન કરવો. દરરોજ પંદર મિનિટ આ રીતે અક્ષરો જોવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પહેલી રીત પ્રમાણેનો જાપ ચાલુ રાખવો. આંખો બંધ કરીને સફેદ હીરાનો ઢગલો ધારવો પછી ધારણાથી તેમાંથી હીરા લઈ ન બનાવવો. એ રીતે બધા અક્ષરો ધારણાથી બનાવવા આથી બધા અક્ષરો હીરા જેવા-ચળકતા દેખાશે. આમાં પણ પહેલી રીતનો જાપ ચાલુ રાખવો. અક્ષરો દરેકના સ્પષ્ટ દેખાવા શરૂ થયા પછી બીજી આગળની રીતો વધુ અનુકૂળ પડે છે. અક્ષર ન દેખાય તો પણ આગળની રીતો જાપ માટે ઉપયોગી છે પરંતુ અક્ષરો દેખાવવાનું શરૂ થયા પછી આરાધનામાં ઝડપી વિકાસ થાય છે.

◆ સોપાન ચોથું :

શ્રી તીર્થંકર દેવની પ્રતિમા પણ આંખો બંધ કરીને જોઈ શકાય તે માટે પણ પ્રયત્ન કરવો અને આ પ્રક્રિયા શીખવા માટે શ્રી શંખેશ્વરજી જેવા તીર્થ-સ્થળમાં જઈ અહમ અથવા ત્રણ આયંબીલ કરી પ્રતિમાજી બંધ આંખે નજર સમક્ષ આવી શકે એ માટે પ્રયત્ન કરવો. બંધ આંખે પ્રતિમાજી દેખાયા પછી પરમાત્માના પૂજાના અંગો પર નીચે પ્રમાણેના ક્રમથી નવકારના પદો જોવા પ્રયત્ન કરવો. થોડા સમયમાં ચક્રમકતા સ્ફટિક જેવા અક્ષરો દેખાવા લાગશે. પરમાત્માના અનુગ્રહ પ્રભાવે આરાધનામાં સ્થિરતા આવશે, અદ્ભૂત શાંતિ અનુભવાશે. શ્રી નવકારની આરાધના સમયે નીચે દર્શાવેલા ક્રમથી પ્રભુ-પૂજા કરવામાં આવે તો ત્રણ નવકાર પૂર્ણ થાય અને બે વાર પ્રભુ-પૂજા પણ થાય.

(૧) જમણા પગના અંગુઠે	ળમો અરિહંતાણં
(૨) ડાબા પગના અંગુઠે	ળમો સિદ્ધાણં
(૩) જમણા ઢીંચણે	ળમો આયરિયાણં

(૪) ડાબા ઢીંચણે	ળમો ઉવજ્ઝાયાણં
(૫) જમણા કાંડે (હાથે)	ળમો લોએ સવ્વસાહૂણં
(૬) ડાબા કાંડે (હાથે)	એસો પંચનમુક્કારો
(૭) જમણા ખભે	સવ્વપાવપ્પણાસણો
(૮) ડાબા ખભે	મંગલાણં ચ સવ્વેસિં
(૯) શિખા ઉપર	પદમં હવઙ્ગ મંગલં
(૧૦) લલાટ ઉપર	ળમો અરિહંતાણં
(૧૧) કંઠ ઉપર	ળમો સિદ્ધાણં
(૧૨) વક્ષસ્થલ (છાતી) ઉપર	ળમો આયરિયાણં
(૧૩) નાભિ ઉપર	ળમો ઉવજ્ઝાયાણં
(૧૪) અંજલિમાં	ળમો લોએ સવ્વસાહૂણં
(૧૫) જમણા પગના અંગુઠે	એસો પંચનમુક્કારો
(૧૬) ડાબા પગના અંગુઠે	સવ્વપાવપ્પણાસણો
(૧૭) જમણા ઢીંચણે	મંગલાણં ચ સવ્વેસિં
(૧૮) ડાબા ઢીંચણે	પદમં હવઙ્ગ મંગલં
(૧૯) જમણા કાંડે (હાથે)	ળમો અરિહંતાણં
(૨૦) ડાબા કાંડે (હાથે)	ળમો સિદ્ધાણં
(૨૧) જમણા ખભે	ળમો આયરિયાણં
(૨૨) ડાબા ખભે	ળમો ઉવજ્ઝાયાણં
(૨૩) શિખા ઉપર	ળમો લોએ સવ્વસાહૂણં
(૨૪) લલાટ ઉપર	એસો પંચનમુક્કારો
(૨૫) કંઠ ઉપર	સવ્વપાવપ્પણાસણો
(૨૬) વક્ષસ્થલ (છાતી) ઉપર	મંગલાણં ચ સવ્વેસિં
(૨૭) નાભિ ઉપર	પદમં હવઙ્ગ મંગલં

◆ સોપાન પાંચમું :

- શ્રી નવકારના પદોને અષ્ટદલ ક્રમણમાં ગોઠવી ક્રમણબંધ જાપ કરવો. પ્રથમ પદ કર્ણિકામાં-મધ્યભાગમાં બીજા આઠ પદો પાંખડીમાં યથાસ્થાને ગોઠવી એક નવકાર ગણવો.

- હવે આપણી સન્મુખ એક પ્રતિમા કલ્પવી તેના જમણા પગના અંગૂઠા પર એક કમળ કલ્પવું અને એમાં નવે પદોની કલ્પનાથી સ્થાપના કરવી.
- બીજું કમળ ડાબા પગના અંગૂઠા ઉપર કલ્પીને સ્થાપવું અને નવે પદો ગોઠવવા. એ રીતે હૃદય સુધી ૧૨ કમળ બદ્ધ નવકાર થશે. આ પ્રમાણે નવ વખત જાપ કરવાથી ૧૦૮ શ્રી નવકાર (એક માળા) થશે.

◆ શ્રી નવકાર કેમ ગણાય ?

શ્રી નવકારના જાપમાં એકાગ્રતા જરૂરી છે. આ એકાગ્રતા લાવવા માટે પ્રાથમિક ભૂમિકાએ નિમિત્ત કારણો પણ કામ કરતા હોય છે આથી શ્રી નવકારના આરાધકે નીચેની કેટલીક બાબતો હૈયાથી સમજી અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવો.

- શુદ્ધ થઈને, શુદ્ધ શ્વેત વસ્ત્રો પહેરીને સાનુકૂળ ભૂમિતલ પ્રમાણવું.
- આસન બાંધીને-આસન એક જ જગ્યાએ રાખવું, શ્વેત કટાસણું વાપરવું.
- નવકારના જાપ માટે દિશા પણ એક જ રાખવી, પૂર્વ યા ઉત્તર સન્મુખ બેસવું.
- જાપનો સમય એક જ રાખવો.
- ૧૮ અભિષેકવાળી અભિમંત્રિત સુતરની શ્વેતમાળા વાપરવી. જાપવાળી માળા એક જ રાખવી, બદલવી નહીં.
- ચિત્તને 'શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ'ની ભાવના વડે વાસિત

કરવું.

- શ્રી નવકારનો જાપ શરૂ કરતાં પૂર્વે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું તથા શાસનપતિશ્રી મહાવીર પ્રભુનું તેમજ અનંત લબ્ધિનિધાન શ્રી ગૌતમસ્વામીજીનું નામ ત્રણ વાર લેવું.
- શ્રી નવકારનો જાપ કરતાં આંખો બંધ રાખવી, અગર ધ્યાન નવકારના પટ સામે રાખવું અથવા દૃષ્ટિને નાસિકાના અગ્રે સ્થાપવી.
- ધીરે ધીરે શ્રી નવકારનો પ્રત્યેક અક્ષર આખા શરીરમાં ફરી વળે તેવી રીતે શ્રી નવકારનો જાપ કરવો જોઈએ.
- નવકારવાળી કેટલી ગણાવી છે, તેની સંખ્યા પણ ચોક્કસ રાખવી જોઈએ એટલે કે પાંચ માળા ગણાવાના નિયમવાળો પુણ્યશાળી આત્મા પાંચથી વધુ માળા ગણી શકે, પણ પાંચ માળાથી ઓછી નહીં જ.
- નવકારવાળી ગણાતી વખતે ડાબો હાથ માળાને અડકવો જોઈએ નહીં.
- જાપ વખતે શરીર હાલે નહીં, કમર વળે નહીં તથા બગાસુ આવે નહીં તેનું ધ્યાન રાખવું.
- માનસજાપમાં હોઠ બંધ રહેવા જોઈએ, તેમ દાંત ખુલ્લા રહેવા જોઈએ.
- ઉપાંશુજાપમાં હોઠનો ફફડાટ વ્યવસ્થિત રહેવો જોઈએ.
- ભાષ્યજાપમાં ઉચ્ચાર તાલબદ્ધ રહેવો જોઈએ.
- જાપ પૂરો થાય તે પછી ઓછામાં ઓછી પાંચેક મિનિટ સુધી આંખો બંધ કરીને તે સ્થળમાં બેસી રહેવું જોઈએ. આમ કરવાથી જાપ-જન્ય સત્ત્વની સ્પર્શનાનો અદ્ભૂત યોગ સધાય છે અને ક્યારેક ભાવ સમાધિની અણમોલ પણ જડી જાય છે.
- જાપ માટેના ઉપકરણોને પૂરેપૂરા બહુમાનપૂર્વક, પવિત્ર જગ્યામાં રાખવા જોઈએ.
- ઉપકરણો પ્રત્યેનો આપણો સદ્ભાવ હોય છે તે, શ્રી નવકાર પ્રત્યેના આપણા ભાવ ઉપર તથા પ્રકારની અસર પહોંચાડે જ છે માટે જાપના ઉપકરણો પ્રત્યે અત્યંત

સ્વ. ભારતીબેનના સ્મરણાર્થે

૩૦

હસ્તે : શ્રી નિધિનભાઈ મહિલાલ ઝવેરી તથા શ્રી તુષારભાઈ મહિલાલ ઝવેરી પરિવાર (યાનગઢ-ચેમ્બુર)

આદર રાખવો અને વિનય સાચવવો.

- જીભ એકલી જ નહિ, પરંતુ મન બરાબર શ્રી નવકાર ગણતાં શીખી જાય તે તરફ આપણું લક્ષ્ય રહેવું જોઈએ.
- મોટાભાઈ નાનાભાઈને કવિતા શીખવાડે, તેમ આપણે મન રૂપી આપણા લઘુબંધુને સદ્ભાવનાપૂર્વક શ્રી નવકાર શીખવાડવો જોઈએ.
- મન શ્રી નવકારમાં પરોવાય છે એટલે બધી ઇન્દ્રિયો પણ તેમાં ઓતપ્રોત થાય છે.
- તરનારનું શરીર ભીંજાયા સિવાય ન રહે, તેમ શ્રી નવકારમાં પ્રવેશેલા પ્રાણો પણ શુભ ભાવ વડે ભીંજાય છે, જો ન ભીંજાય તો સમજવું કે આપણા પ્રાણોનો અધિક ભાગ શ્રી નવકારની બહાર રહે છે.
- શ્રી નવકાર ગણતી વખતે નીચેની ભાવના સતત ભાવવી.

◆ જાપની પાત્રતા કેળવવાના ઉપાયો :

નવકારના આરાધકે નીચેના ગુણોને ખૂબ મહત્વના માની તેને જીવનમાં ઉતારવા માટે શક્ય પ્રયત્ન કરવાથી જીવનમાં પાત્રતા કેળવાય છે. અંતે તો જીવનમાં કેળવાયેલી પાત્રતા એજ સર્વ સદ્ગુણોને ટકાવનાર વધારનાર અને સાનુબંધ બનાવનાર એક અજોડ જડીબુટ્ટી છે.

- (૧) કોઈને પણ નિંદનીય માનવો નહિ, પાપીમાં પાપી જીવ પ્રત્યે પણ ભવસ્થિતિ ચિંતવવી.
- (૨) કોઈપણ એક અસાધારણ ગુણને વરેલ આત્મા પ્રત્યે પણ હૃદયમાં બહુમાન ધારણ કરવું. ગુણનો અંશ પણ કોઈપણ જગ્યાએ જોવા મળે તો આનંદિત થવું.
- (૩) લોક સંજ્ઞાને છોડી દેવી, શાસ્ત્ર સંજ્ઞાને કેળવવી.
- (૪) હિતકર વચન નાના બાળકનું હોય તો પણ ગ્રહણ કરવું.
- (૫) દુર્જન પ્રત્યે દ્વેષ ન કરવો, બીજા ઉપર દ્વેષ બુદ્ધિ આરાધક માટે અનિષ્ટ છે, કેમકે તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં નીચે મુજબ અદ્વેષ આદિ આઠ અંગો છે.
(અ) અદ્વેષ એટલે બીજા જીવો અથવા તત્ત્વો ઉપર

અરુચિનો અભાવ.

- (આ) જિજ્ઞાસા એટલે તત્ત્વને જાણવાની ઇચ્છા.
- (ઇ) શુશ્રુષા એટલે તત્ત્વને સાંભળવાની ઇચ્છા.
- (ઈ) શ્રવણ એટલે તત્ત્વને સાંભળવું.
- (ઉ) બોધ એટલે સાંભળેલ તત્ત્વોની જાણકારી.
- (ઊ) મીમાંસા એટલે જાણ્યા પછીનું તત્ત્વનું મનન.
- (એ) પ્રતિપત્તિ એટલે મનન પછી તત્ત્વનો સ્વીકાર અર્થાત્ તત્ત્વનિશ્ચય આ આર્વું જ છે એવો નિર્ણય.
- (ઐ) પ્રવૃત્તિ એટલે તત્ત્વ નિર્ણય પછીનું તદનુસાર અનુષ્ઠાન.

આ રીતે તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે અષ્ટાંગી છે. તેની પ્રાપ્તિમાં અદ્વેષભાવ એ પ્રથમ હેતુ છે તેથી કોઈપણ જીવ પ્રત્યે દ્વેષ ન કરવો-એ રહસ્ય છે.

- (૬) પોતાના કાર્યો માટે પારકી આશા સેવવી નહિ.
- (૭) સ્વજન સંબંધીઓ સાથે પણ મર્યાદિત વ્યવહાર રાખવો. સર્વ સંયોગ સંબંધને બંધન રૂપ જાણવા.
- (૮) કોઈ સ્તુતિ કરે તો ફુલાવવું નહિ, નિંદા કરે તો કોપાયમાન થવું નહિ.
- (૯) સદાચારી, ધાર્મિક પુરૂષોની સેવા કરવી.
- (૧૦) તત્ત્વની જિજ્ઞાસા રાખવી.
- (૧૧) જીવન પવિત્ર રાખવું.
- (૧૨) કષ્ટ વખતે સ્થિર-ધીર-રહેવું.
- (૧૩) નિર્દભ જીવન ગાળવું.
- (૧૪) ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયો પ્રત્યે વૈરાગ્ય કેળવવો.
- (૧૫) સંસારનું વીરુપપણું ચિંતવવું.
- (૧૬) શરીર, ધન, વૈભવ આદિની મૂર્છા ઉતારતા રહેવું.
- (૧૭) દેવ-ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિ વધારવી.
- (૧૮) સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, જાપ માટે શાંત અને પવિત્ર સ્થાન પસંદ કરવું.

- (૧૯) સમ્યક્ત્વ દૃઢ કરવું.
 (૨૦) પ્રમાદને આધિન ન થવું.
 (૨૧) આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા સદા ઝંખના રાખવી.
 (૨૨) વય, સદાચાર અને જ્ઞાનથી વૃદ્ધ પુરૂષોને અનુસરવું.
 (૨૩) કુવિકલ્પો છોડવા.
 (૨૪) પુદ્ગલ પ્રત્યેની મમતા ઘટાડવા પ્રયત્નશીલ થવું વગેરે બાબતો આરાધકો માટે જરૂરી છે.

આ ઉપરાંત ગુરુજન નિશ્ચા અને વિવેકપૂર્વક વૈરાગ્ય જરૂરી છે.

◆ જાપની શક્તિનો અનુભવ ક્યારે ?

જ્ઞાનીઓએ ધર્મના અન્ય સાધનો કરતાં શ્રી નવકાર મહામંત્રને આશયશુદ્ધિ માટે વધુ ઉપયોગી જાણી તેના સંસ્કાર અસ્થિમજ્જાગત દૃઢ કરવા માટે વારંવાર અને ગમે તેવી સ્થિતિમાં તેને ગણવાની ભલામણ કરી છે, પરંતુ ઉત્તમ સુંદર ચીજ પણ વ્યવસ્થિત રૂપે ઉપયોગમાં લેવાય તો તેના જ વાસ્તવિક ફળને યોગ્ય રીતે મેળવી શકાય.

એટલે 'અતિપરિચયાદવજ્ઞા'ની જેમ શ્રી નવકાર મહામંત્ર માટે બનવા પામ્યું હોય આરાધકો તેની વ્યવસ્થિત ઉપયોગની દિશા કંઈક અંશે ભૂલી જવાના કારણે અત્યાધિક પ્રમાણમાં શ્રી નવકારનો જાપ કરવા છતાં આજે કેટલીકવાર તેની સામાન્ય શક્તિઓ પણ નથી દેખાતી, પરિણામે મહામંત્ર અને સકલ દિવ્યશક્તિના નિધાનરૂપે બિરદાવાયેલા પણ શ્રી નવકાર મહામંત્ર પ્રતિ આરાધકોની જગતના અન્ય તુચ્છ મંત્રો પ્રતિ રખાતી વિવેક બુદ્ધિ=આદર વૃત્તિ જેવી પણ વિવેકબુદ્ધિ નથી રહેતી. માટે એકડે એક ઘૂંટવાની જેમ શ્રી નવકાર મહામંત્રને જાપની પ્રાથમિક ભૂમિકાથી આરાધનાની અત્યંત ઉપયોગીતા હોય નિયમ, આસન, સમય, સંખ્યા આદિ કેટલીક પ્રાથમિક બાબતો દરેક આરાધકે આત્મશક્તિના વિકાસની માંગણી કરવા માટે આદરપૂર્વક અપનાવવી ઘટે.

આધુનિક કેટલાક પ્રયોગોથી પણ આ વાત સાબિત થઈ છે કે, નિયત જગ્યાએ, નિયત સમયે અને નિયત સંખ્યામાં

ધારાબદ્ધ જાપ કરવાથી, અમુક પ્રકારનું, અમુક ચોક્કસ વાતાવરણ બંધાય છે, જેમાં પ્રવેશનાર ભયંકર આચાર વિચાર-વાળો પણ ચમત્કારિક રીતે તે વાતાવરણના પવિત્ર સંસ્કારોથી ઘડીભરને માટે રંગાઈ જાય છે. કેટલાંક વર્ષો પહેલાં અનુભવી વિદ્વાન વ્યક્તિ પાસેથી જાણવા મળેલ છે કે:-

◆ નક્કી કરેલ જગ્યાએ, નક્કી કરેલ સમયે માત્ર પાંચ જ મિનિટ પોતાના ગમે તે (અરિહંત, રામ, કૃષ્ણા, ઇશુ કે અલ્લાહ વિગેરે) ઇષ્ટદેવના જાપનો લાગલગાટ (એક પણ દિવસની ખામી પડવા દીધા સિવાય) બાર વર્ષ સુધી કરવામાં આવે તો-

◆ રોજના ફક્ત પાંચ જ મિનિટના જાપમાં નિયત આસન અને નિયત સમયનું બળ મળવાથી ત્યાંના વાતાવરણમાં જાપના અક્ષરોના આંદોલનનું એવું વિદ્યુત બળ પેદા થઈ સ્થાયી રૂપે બન્યું રહે છે કે-

◆ ભયંકર બદમાશી, લુંટફાટ કે ચારસોવીસને છાજે તેવા કુકર્મને કરનારાને ગમે તેવી લાલચ આપીને આસન ઉપર બેસાડવામાં આવે તો સમય-સંખ્યા અને આસનની નિયતતા જળવાયાથી બંધાયેલા વાતાવરણ તે ગૂંડાના માનસ પર એવો પ્રભાવ પાડશે કે-તે ગમે તે કોમ કે ધર્મનો હશે, છતાં આપોઆપ વગર પ્રેરણાએ આપણે જેનો જાપ બાર વર્ષ સુધી કર્યો હશે તે જ જાપ તે ગૂંડાના મુખમાંથી નીકળવા માંડશે !

આ છે આધુનિક વૈજ્ઞાનિક સત્ય ! આ છે સ્થાન સમય અને સંખ્યાની ચોકસાઈ જાળવવાનો મહિમા !! આ છે શબ્દશક્તિના વિદ્યુત તરંગોનો અનુભવ !!! માટે મોક્ષે ગયેલ અનંતાનંત પુણ્યાત્માઓના વિશુદ્ધ આત્મબળના વાહકરૂપે દિવ્ય-શક્તિ નિધાન અને અનાદિસિદ્ધ શ્રી નવકાર મહામંત્રના અડસઠ વર્ણોનો જાપ સમય, સ્થાન, સંખ્યા, માળા અને દિશાની નિયમિતતા, વ્યવસ્થા અને મર્યાદાને જાળવવાપૂર્વક કરી અખૂટ આત્મશક્તિઓના સ્ત્રોતને વહેતો કરવાનું કામ હસ્તામલકની જેમ ગુરુગમથી સહેલું કરવાની આરાધકોની પવિત્ર ફરજ છે.

શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ અંગે જરૂરી માહિતી

કોઇપણ ક્રિયાનું સંપૂર્ણ ફળ મેળવવું હોય તો વિધિ-પૂર્વક આરાધના જરૂરી છે. ખેડૂત જો વિધિપૂર્વક વાવવા આદિની ક્રિયા કરે છે, તો જ ધાન્યરૂપી ફળ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તે માટે શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપની સફળતા માટે શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપની વિધિ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપે પણ સમજી લેવી જરૂરી છે, તેથી નીચેનું લખાણ ધ્યાનપૂર્વક વાંચી અમલમાં મુકવા પ્રયત્ન કરવો હિતાવહ છે. જાપ કરનારાઓએ નીચેની પાંચ બાબતો લક્ષ્યમાં લેવી.

(૧) નિશ્ચિત સમય (૨) નિશ્ચિત આસન (૩) નિશ્ચિત દિશા (૪) નિશ્ચિત માળા (૫) અને નિશ્ચિત સંખ્યા. ખાસ આગાઢ કારણ વિના આ પાંચ બાબતોમાં વારંવાર ફેરફાર ન કરવો. આ સંબંધી માંત્રિક-રહસ્યાવેત્તા પૂ.આ. શ્રી મલ્લિવેણસૂરીશ્વરજી મ.સાહેબ ફરમાવે છે કે-

દિક્-કાલ-મુદ્રા-SS સન-પલ્લવાનાં;
મેદં પરિજ્ઞાય જપેત્ સ મન્ત્રી ।
ન ચાન્યથા સિધ્યતિ તસ્ય મન્ત્રં;
કુર્વન્ સ તિષ્ઠતુ જાપ્ય-હોમમ્ ॥

(ભૈરવ-પદ્માવતીકલ્પ પરિ. ૩ ગા. ૪)

ભાવાર્થ : મંત્રની સાધના કરનારે દિશા-કાલ-મુદ્રા-આસન અને પલ્લવો (મંત્રની આદી અંત કે મધ્યમાં આવતા બીજાક્ષરો)ના ભેદ-વ્યવસ્થાને જાણીને જાપ કરવો જોઈએ, અન્યથા મંત્રને જપતો રહે કે હોમ કરતો રહે, પણ મંત્ર સિદ્ધ ન થાય.

આ રીતે સામાન્ય મંત્ર માટે જરૂરી બંધારણની વાત ઉપરથી મહામંત્ર અને મંત્રાધિરાજ તરીકે જગજાહેર શ્રી નવકાર મહામંત્ર માટે વ્યવસ્થિત આસન-કાળ-દિશા આદિના વિવેકની અત્યંત જરૂરિયાત સ્પષ્ટ સમજાય છે.

(૧) નિશ્ચિત સમય :

શ્રી નવકાર મંત્ર કયા સમયે ગણવો ? શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપથી આત્મશક્તિની ખીલવણી માટે સવાર-બપોર અને સાંજની ત્રણ સંધ્યાનો સમય અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે.

શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ વિખરાઈ ગયેલ અલૌકિક સ્વરૂપનું અનુસંધાન કરવા માટે જરૂર પંચપરમેષ્ઠિ ભગવંતોના અપૂર્વ તાદાત્મ્યને પ્રાપ્ત કરવારૂપ હોય છે. તે શબ્દમાંથી ફલિત થતી સંધિકાળની અપૂર્વ શક્તિનો લાભ મેળવવા સંધ્યાના સમય તરીકે નિયત સમય સવારના ૬, બપોરના ૧૨ અને સાંજના ૬ની આગળ-પાછળ ૨૪-૨૪ મિનિટ સુધી હોય છે, એટલે બને ત્યાં સુધી તો ૬-૧૨-૬નો જ સમય નક્કી રાખવો ઘટે. તે કદાચ ન સઘાય તો ૨૪-૨૪ મિનિટ આગળ પાછળની છે, તેમાંથી નિયત કરવો. ત્રણે સંધ્યાએ એટલે કે સૌથી શ્રેષ્ઠ ૬ વાગે, બપોરે ૧૨ વાગે અને સાંજે ૬ વાગે જ્ઞાની ભગવંતોએ નિર્દેશ્યો છે, જાપનો સમય સવારે અનુકૂળ ન આવે તેમણે નીચેની વાત ધ્યાનમાં લેવી :

◆ શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ સવારે બ્રાહ્મમુહૂર્ત (રાત્રિની પાછલી ચાર ઘડી) અર્થાત્ સવારે ૪ વાગ્યાથી સૂર્યોદય સુધીના શ્રેષ્ઠ સમયમાં કરવો જોઈએ. છેવટે સૂર્યોદયથી એક કલાક સુધી મધ્યમ અને સવારના ૧૦ વાગ્યા સુધીનો સામાન્ય સમય ગણીને તે સમય જાપ માટે અનુભવીઓએ નિયત કર્યો છે.

◆ દિવસના ૧૦ વાગ્યાથી સૂર્યાસ્ત પછી અઢી ઘડી (૧ કલાક) સુધીનો સમય સામાન્ય રીતે જાપ માટે યોગ્ય નથી આથી નિષિદ્ધ છે. આ વાત વિશિષ્ટ, વ્યવસ્થિત અને ધોરણસરના જાપ માટે જાણવી, પણ ચાલુ દૈનિક સ્મરણ અગર સવા લક્ષાદિ જાપના અનુષ્ઠાન તથા જાપની મર્યાદાને આ વાત લાગુ પડતી નથી.

◆ શ્રી નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ ગમે ત્યારે અને વારંવાર કરવાનું શાસ્ત્રીય વિધાન સંસ્કારોની જાગૃતિ અને તે જાપની વિશિષ્ટ પરિણામોની કેળવણીની અપેક્ષાએ સાર્થક સમજવું, પણ જાપની પ્રાથમિક ભૂમિકાએ તો આત્મશક્તિ જાગૃત કરવા માટે ઉપર જણાવેલ સમયની મર્યાદા જાળવવી જરૂરી છે.

◆ પ્રાથમિક ભૂમિકાએ જાપ કરનારે અમુક સમય (પાછલી ચાર ઘડી રાત્રિથી દિવસના ૧૦ વાગ્યા સુધી ગમે

તે) નિશ્ચિત કરી રાખવો જોઈએ, તે સમયે ગમે તેવા કામને પણ પડતું મૂકીને જાપ કરવાની તત્પરતા કેળવવી ઘટે, તેમ કરવાથી જાપની શક્તિઓનો ધીમો પણ મૌલિક સંચાર જીવનમાં અનુભવવા મળે છે. ટૂંકમાં જાપની પ્રાથમિક શક્તિઓના અનુભવ માટે સમયની ચોકસાઈ જાળવવી જરૂરી છે.

(૨) નિશ્ચિત આસન

શ્રી નવકાર મહામંત્ર ગણવા માટે કેવા આસનનો ઉપયોગ કરવો ? શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ માટે શ્વેત, સફેદ શુદ્ધ ઉનનું આસન રાખવું તેમજ એક જગ્યા નિશ્ચિત રાખવી. એક જ સ્થાન ઉપર શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપથી વિશિષ્ટ કોટિનું વાતાવરણ સર્જાય છે. જ્યાં ત્યાં શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ ઐશ્વર્યક રીતે કરતાં રહેવાથી જાપના આંદોલનો બરાબર વાતાવરણ સર્જી ન શકે અને શક્તિ જ્યાં ત્યાં વિખરાઈ જાય, તેથી ખાસ જરૂરી કારણ સિવાય જાપનું સ્થળ ફેરવવું નહિ. અનિવાર્ય કારણો સ્થાનાંતર કરવું પડે તો પણ શ્વેત, શુદ્ધ ઉનનું આસન એક જ રાખવું. ગમે ત્યાં એક જ આસન પર વ્યવસ્થિત રીતે જાપ ચાલુ રહેવો જોઈએ.

(૩) નિશ્ચિત દિશા

શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ માટે કઈ દિશા યોગ્ય ? મંત્રની જુદી જુદી શક્તિઓ દિશાના હેરફેરથી ઉપજતી હોવાનું મંત્રશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે. તેથી શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ માટે પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા જ્ઞાનીઓએ વિહિત કરી છે. તેમાં પણ સવારના ૧૦ વાગ્યા સુધીના જાપ માટે પૂર્વ દિશા અને સૂર્યાસ્તથી અઢી ઘડી (૧ કલાક) પછીના જાપ માટે ઉત્તર દિશાનું વિધાન છે. રોજ જાપ નિશ્ચિત કરેલી દિશામાં મુખ રાખીને જ કરવો. ખાસ કારણ વિના વારંવાર દિશાનો ફેરફાર ન કરવો.

(૪) નિશ્ચિત માળા

શ્રી નવકાર મહામંત્ર ગણવા માટે પ્રાથમિક જાપ (ઓછામાં ઓછો ૧૨૫૦૦ નવકારનો) નવકારવાળીથી જ કરવો જોઈએ.

માળા શ્વેત-શુદ્ધ સુતરની લેવી પણ જે ગૂંથવાની ઓછી

મહેનત પડે તે હેતુથી અંદર જૂનું કપડું ભરી ઉપર થોડુંક ગૂંથીને બનાવેલ સુતરના મણકાવાળી હોય, તે અશુદ્ધ અને જાપ માટે અગ્રાહ્ય જાણવી. બજારમાં સસ્તા ભાવે વેચાતી સુતરની માળાઓ લગભગ બધી અશુદ્ધ હોય છે, પણ જે માળાના મણકા અંદરથી ઉપર સુધી અખંડ સુતરથી ગૂંથીને જ બનાવેલ હોય તેવી માળા જાપ માટે વિહિત જાણવી.

ખરી રીતે તો સુતરની કોકડી-સોયો અને બીજા જે કંઈ સાધન હોય તો દરેકને ૪૧ નવકારથી અભિમંત્રિત કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પવિત્ર દેહપણે એકેક નવકાર મહામંત્ર પદના ઉચ્ચાર સાથે એકધારા સળંગ દોરાથી (અંદર નીચેથી ઉપર સુધી) ગૂંથીને તૈયાર કરેલ મણકાવાળી માળા જાપ માટે શ્રેષ્ઠ કહેવાય ! તેવી માળાથી કરાતો જાપ ઝણઝણાટી ઉપજાવે અને આત્માની અંદર વહેતા શક્તિઓના ધોધને ઝીલવાનો અનુભવ કરાવે. આમ છતાં જેટલી શક્ય હોય તેટલી પવિત્રતા જાળવવા માટે ગૂંથાયેલ માળા માટે તત્પરતા રાખવાથી તરમતાએ જાપની અપૂર્વ શક્તિ સહજ રીતે અનુભવાય છે.

- ◆ અસલી સ્ફટિકની માળા શ્રેષ્ઠ છે, પણ નકલી સ્ફટિક (જે આજે મોટા ભાગે બજારમાં જોવા મળે છે.)ની માળા કરતાં તો ઉપર બતાવી તેવી સુતરની માળા અત્યંત શ્રેષ્ઠ જાણવી.
- ◆ ચાંદીની માળા ગૃહસ્થો માટે ઉત્તમ ખરી ! પણ તેમાં લાકડા પર ચાંદી મઢીને અગર નક્કર ચાંદીના મણકા હોય તો ! અન્યથા અંદર મીણ કે લાખ જેવી અશુદ્ધ ચીજ ભરેલ સસ્તા ભાવની પ્રચલિત ચાંદીની માળા કરતાં પૂર્વોક્ત સુતરની માળા સર્વ શ્રેષ્ઠ છે.
- ◆ ટૂંકમાં શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ માટે શુદ્ધ સુતરની અસલી સ્ફટિકની અને નક્કર ચાંદીની માળા શાસ્ત્રીય મર્યાદાથી વિહિત જાણવી. ચંદનની માળા પણ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના જાપ માટે સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાય છે, પરંતુ તે માળા શુદ્ધ ચંદનની હોવી જોઈએ.

પ્લાસ્ટીકની માળા ગણવી નહિ.... !

વર્તમાનમાં અણસમજથી બહુ પ્રચલિત થઈ ગયેલ

પ્લાસ્ટિક અને રેડીયમના પ્રકાશવાળી માળા તો નિતાંત વર્જનીય છે. કેમ કે પ્લાસ્ટીક પોતે જ અત્યંત અશુદ્ધ-અપવિત્ર દ્રવ્યોના મિશ્રણરૂપ છે. પ્લાસ્ટિક બનાવનાર કંપનીઓ તથા વૈજ્ઞાનિકો સાથે પત્રવ્યવહાર દ્વારા મેળવેલ માહિતીના આધારે ચોક્કસ જાણવા મળ્યું છે કે

પ્લાસ્ટિક એ ઝાડનો રસ હોવા છતાં તેને શોધવામાં અને આજના મોહક સ્વરૂપમાં લાવવા માટે છૂટે હાથે સૂકાં હાડકાંનો ભૂકો, બળદના આંતરડાનો રસ વિગેરે ખૂબ જ અશુદ્ધ દ્રવ્ય વપરાય છે.

તેથી પ્લાસ્ટિકની માળા સદંતર ત્યાગ કરવા ધ્યાન રાખવું તથા નવકારવાળી મૂકવા માટે પણ પ્લાસ્ટિક, એલ્યુમિનિયમ કે સ્ટીલની કોઈપણ જાતની ડબીનો ઉપયોગ કરવો નહિ.

માળા કઈ રીતે ગણાશે ?

શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ ઉપર બતાવ્યા મુજબ વિશિષ્ટ માળાથી કરવામાં પણ એક બહુ મહત્વની વાત જાણવી જરૂરી છે. તે એ છે કે, માળા કઈ રીતે રાખવી ? અને કઈ રીતે મણકા ફેરવવા ?

કેમ કે જ્ઞાનીઓના બંધારણની મર્યાદા પ્રમાણે નિયત વિધિપૂર્વક કરાતી ક્રિયા પરંપરાએ પણ આંતરિક આત્મશુદ્ધિને જન્માવનારી થાય છે અને મંત્ર-શાસ્ત્રના ધોરણે એક જ મંત્રના જુદા જુદા મોહ, વશીકરણ, મારણ આદિ કાર્યોમાં કરાતા જાપમાં ત્મિન્ન ત્મિન્ન પલ્લવ, બીજ, આસન, દિશા આદિ ફેરવવાની સાથે મુદ્રાનો ફેરફાર એટલે કઈ રીતે મણકા ફેરવવા ? અને માળા કઈ રીતે રાખવી ? તેની વ્યવસ્થા પણ મહત્વની છે.

એટલે આધ્યાત્મિક શક્તિઓના વિકાસાર્થે કર્મનિર્જરા દ્વારા આત્મશુદ્ધિના લક્ષ્યથી કરાતા શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપમાં પણ ગીતાર્થ જ્ઞાનીઓના વચનો અને શાસ્ત્રમર્યાદાથી ફલિત થતા અમૂક ચોક્કસ બંધારણને લક્ષ્યમાં લેવાની જરૂર છે.

વર્તમાનકાળે શ્રી નવકારવાળી ગણવાની જુદી જુદી

ઘણી રીતો જોવા મળે છે

- (૧) અંગુઠા ઉપર માળા રાખી તર્જની (અંગુઠા પાસેની પહેલી આંગળી)થી ગણવાની.
- (૨) મધ્યમા (સૌથી મોટી વચલી આંગળી, અંગુઠાથી બીજી) પર માળા રાખી અંગુઠો અને તર્જનીના સંયુક્ત સહકારથી ગણવાની. (આ રીત વધુ પ્રચલિત છે.)
- (૩) અંગુઠા ઉપર માળા રાખી અનામિકા (પૂજાની આંગળી છેલ્લી ટચલી આંગળી પાસેની)થી ગણવાની.

આ સંબંધી કારણોની સમીક્ષામાં તે તે રીતે પાછળ વિવિધ તર્કો જાણવા મળ્યા છે જેમ કે :

પ્રથમ રીતના સમર્થનમાં પ્રવચનમુદ્રાની વાત, બીજીમાં કર્મશત્રુનું તર્જન કરવા સાથે માળા. પડી ન જાય તે માટે અંગુઠાનો ઉપયોગ અને છેલ્લી રીતમાં પૂજા માટેની પવિત્રતમ આંગળીથી જાપ બહુ શ્રેષ્ઠ હોવાની વિચારણા વિગેરે.

પરંતુ વાસ્તવિકતાના ધોરણે શાસ્ત્રીય અક્ષરો અને માંત્રિક અનુભવીઓની પરંપરાની ગવેષણા કરતાં નીચે મુજબ જાણવા મળ્યું છે.

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપની મૌલિક શક્તિનો વિકાસ-અધખુલી મુઠ્ઠીરૂપે ચાર આંગળીઓ વાળી, તર્જનીના વચલા વેઢા ઉપર માળા રાખી અંગુઠાના પહેલા ટેરવાથી (નખ ન અડે તે રીતે) મણકા ફેરવવા દ્વારા થાય છે.

આ પ્રમાણે શાસ્ત્રીય જાપની મર્યાદાના અંગ તરીકે અંગુષ્ઠથી નિયત રૂપે જાપ અતિ મહત્વની વસ્તુ છે, તે ધ્યાનમાં રાખી શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ સહુએ કરવો ઘટે.

વળી, એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે- શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપમાં લેવાતી માળા વિશિષ્ટ કોટિના માંત્રિક સંસ્કારોવાળી જોઈએ.

અર્થાત્ જે રીતે કારીગરને ત્યાં ઘડાઈને તૈયાર થયેલ પ્રભુમૂર્તિમાં વિશિષ્ટ પ્રશસ્ત દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલાદિની સામગ્રી ચોક્કસ વિધિ-વિધાન દ્વારા અધિકારી પુરૂષોના વરદ્ હસ્તે અંજનશલાકાના બળે અત્યુત્તમ ભાવનું સંચારણ થવા રૂપ પ્રાણપ્રતિષ્ઠાદિ સંસ્કારોની અપેક્ષા રહે છે.

તથા આવા માંત્રિક સંસ્કારોના બળે જ મૂર્તિ પ્રભુ-સ્વરૂપ બની દર્શન વંદન-પૂજાદિને યોગ્ય બને છે અને પ્રશસ્ત ભાવોલ્લાસ-નિર્જરાદિનું અંગ બને છે તેમજ અપ્રશસ્ત-અશુચિ વાતાવરણ કે મહત્વની આશાતના દ્વારા તે સંસ્કારોની અસરમાં પરિવર્તન થવાથી પુનઃ અઠાર અભિષેક આદિ કરાવવા પડે છે તથા ખંડિત મૂર્તિઓને ભૂગર્ભ કે જળાશયમાં પધરાવતાં પહેલાં માંત્રિક સંસ્કારોથી સંચારિત પ્રાણતત્ત્વનું વિસર્જન વિશિષ્ટ રીતે, માંત્રિક રીતે કરવું પડે છે.

તે મુજબશ્રી નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ જે માળા દ્વારા કરી પ્રબળ મોહના સંસ્કારોના અપસર્પણ કરવારૂપ મહત્વનું કાર્ય સાધવું છે. તે માળાના પણ માંત્રિક સંસ્કારોની અપેક્ષા સાધનાના માર્ગે વિહરતા મુમુક્ષુઓ માટે અત્યંત જરૂરી છે.

- ◆ ગમે તેવી માળા બજારમાંથી લાવી ગણવા માટે ઉપયોગમાં લેવી ઠીક નથી.
- ◆ જાપ માટે લેવાની માળા ૧૮ અભિષેક કરેલી, માળાના (આચાર દિનકર) પ્રતિષ્ઠા મંત્રથી પ્રતિષ્ઠિત અને સૂરિ-મંત્ર કે વર્ધમાન વિદ્યાથી અભિમંત્રિત જોઈએ. જે રીતે પાષાણની મૂર્તિ વિશિષ્ટ આત્મશક્તિ સંપન્ન મહાપુરૂષોના વરદ્ હસ્તે પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા દ્વારા પ્રભુ-ભગવાન સ્વરૂપ બને છે, તે રીતે યોગ્ય અધિકારી મહાપુરુષના આત્મબળના વાહક વિશિષ્ટ માંત્રિક તત્ત્વના સંચારથી માળા એ મોહના સંસ્કારોને હટાવવા અમોઘ શક્તિશાળી સાધનરૂપ બની જાય છે.
- ◆ શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ જે માળાથી કરાતો હોય તે માળાથી અન્ય કોઈપણ દેવ દેવીનો મંત્રનો જાપ ન કરવો. જ્ઞાની-ગીતાર્થોએ તો અમૂક પ્રાથમિક ભૂમિકાવાળા આરાધકો માટે તો સાપેક્ષભાવે એવું પણ જણાવ્યું છે કે :

◆ શ્રી નવકાર મહામંત્ર ગણવાની માળાથી શ્રી નવકાર મહામંત્ર સિવાય શ્રી સિદ્ધચક્ર કે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પ્રભુ આદિ શાસનની મર્યાદાનુસારનો કોઈપણ જાપ ધાર્મિક તપનું ગણાણું વિગેરે પણ અમુક સમય સુધી ન કરવો હિતાવહ છે.

આ વાત સાપેક્ષ રીતે સાધકની પ્રાથમિક શક્તિઓના વ્યવસ્થિત વિકાસની માત્રાના ઘડતર માટે અત્યંત જરૂરી લાગે છે.

- ◆ શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ રોજ એક જ માળાથી કરવો. માળાની ફેરબદલી ન કરવાથી શક્તિઓના જે બીજકો માળાના મણકા પર અમુક ચોક્કસ રીતે આપણી આંતરિક શુદ્ધિ કે ભાવની ભૂમિકાના બળે કેન્દ્રિત થયા હોય, તેનો ઉત્તરોત્તર સામૂહિક લાભ એક જ માળા ઉપર એકધારો અખંડપણે જાપ કરવાથી મળી શકે છે.
- ◆ કોઈની ગણેલી માળાથી શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ ન કરવો.
- ◆ તેમજ આપણી માળા બીજાને ગણવા આપવી નહિ.
- ◆ કોઈના હાથનો સ્પર્શ પણ આપણી માળાને થવા દેવો નહિ.

મંત્રશક્તિ વિશે ઉંડાણથી અવગાહન કરતાં એમ પણ જાણવા મળે છે કે-

- ◆ દરેક જીવન વિશેની શુભાશુભ કર્મપ્રકૃતિઓની પૌદ્ગલિક અસર બે હાથ અને બે પગના અગ્રભાગ આંગળીઓ અને દૃષ્ટિ દ્વારા બહારના વાતાવરણમાં ફેલાય છે.
- ◆ તેમાં પણ દૃષ્ટિથી તો વિશેષ રીતે આત્મા ઉપર રહેલ શુભાશુભ કર્મપ્રકૃતિની અસર વહેવાનું અનુભવીઓ દર્શાવે છે.
- ◆ તેથી અંતરંગ વિકાસની સહુની પોતપોતાની યથાયોગ્ય ભૂમિકાના આધારે જે અમૂક જાતના શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ દ્વારા ઉપજેલ શક્તિબીજકો માળા ઉપર કેન્દ્રિત થયેલ હોય તે બીજાઓની દૃષ્ટિએ પડવાથી કે

બીજાના હાથનો સ્પર્શ થવાથી વિખરાઈ જાય તે સ્વાભાવિક છે. માટે અને તો શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ એકાંતમાં કરવો અને માળા પણ કોઈને બતાવવી નહિ, બહુ જ મર્યાદાપૂર્વક નિધાનની જેમ સાચવીને રાખવી.

પણ અધિકારી મહાપુરુષોની વિશિષ્ટ આત્મશક્તિનો લાભ મેળવવા માટે માળાને તેવા મહાપુરુષોની દૃષ્ટિતળે કાઢવા કે તેવાઓને પુનિત સ્પર્શથી પવિત્ર બનાવવાનું મહત્વ પણ ભૂલવા જેવું નથી જ !!!

આ રીતે શ્રી નવકાર મહામંત્રની અનંત શક્તિઓમાંથી આપણી યોગ્યતાનુસાર તે તે શક્તિઓને આપણા જીવનમાં સંચારિત કરવા સારું જાપમાં ઉપર જણાવેલ બીજાના સ્પર્શ, દૃષ્ટિપાત આદિ વર્જવાની વાત અત્યંત મહત્વની છે. આનું વધુ રહસ્ય ગીતાર્થ જ્ઞાનીઓ પાસેથી સમજવા જેવું છે.

ટૂંકમાં પ્રતિષ્ઠિત-અભિમંત્રિત અને અધિકારી મહાપુરુષના હસ્ત સ્પર્શ કે વાસકેપથી દિવ્યશક્તિઓના સંચારવાળી એક જ માળાથી એકાંતમાં વ્યવસ્થિત રીતે કરાતાં શ્રી નવકાર મહામંત્રના જાપ દ્વારા પ્રત્યેક આરાધકની વિકસતી આત્મશક્તિ નવકારવાળીના તે તે મણકાઓ ઉપર કેન્દ્રિત થાય છે.

પરિણામે અમુક સમય ગયા પછી આત્મશક્તિથી કેન્દ્રિત થયેલા તે મણકાવાળી માળાથી જાપ કરવાથી આત્મશક્તિઓનો ઝડપી વિકાસ થાય છે. તેથી શૂરા સુભટને લડાઈના મેદાનમાં ઝડુમતાં શિરોહીની પાણીદાર તલવારની જેમ આરાધક પુણ્યાત્માને મોહના સંસ્કારોથી ઉપજતા સંકલેશ અવસરે આધ્યાત્મિક વિકાસના પંથે ધપાવવારૂપે સાચી સફળતા વરવા માટે અમોઘ હથિયારરૂપ શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ બની રહે છે.

તેથી જ શ્રી નવકાર મહામંત્રને ચૌદપૂર્વના સારરૂપ જ્ઞાની ભગવંતોએ બિરદાવ્યો છે. કેમકે સંકલેશ વખતે બીજા બધા સાધનો જ્યારે પોતાની અસમર્થતા જાહેર કરે ત્યારે પણ પોતાની અખૂટ શક્તિઓના પૂરતા જથ્થા સાથે આરાધક

ભવ્યાત્માને પડખે રહી સંકલેશની નાગચુડમાંથી સહેલાઈથી તે છોડાવી દે છે. માટે માળા સંબંધી ચોક્કસાઈ ગુરૂગમથી બરાબર સમજી શ્રી નવકાર મહામંત્રનો જાપ કરવો ઘટે.

(૫) નિશ્ચિત સંખ્યા

જાપ કરનારે પોતાની વૃત્તિઓને જગતમાંથી ફેરવીને આત્માભિમુખ રાખવા માટે રોજ નિશ્ચિત કરેલ સંખ્યાને વળગી રહેવું જરૂરી છે.

- ◆ જેટલી સંખ્યાથી જાપ શરૂ કર્યો, તે ધોરણને રોજ નિયતરૂપે ટકાવી રાખવું ઘટે.
- ◆ મરજી પ્રમાણે કે બેદરકારીથી અવ્યવસ્થિત પણે સંખ્યાના ધોરણ વિના કરાતો જાપ શક્તિઓના કેન્દ્રને સર્જી શકતો નથી.
- ◆ આ રીતે માંત્રિક ધોરણને જાળવીને કરાતા જાપથી આંતરિક શક્તિઓના વિકાસની દિશા સફળ રીતે મેળવાય છે.

નવકાર જાપ માટે આસન

શ્રી નવકારના જાપ માટે ત્રણ આસન લાભદાયક છે. તે છે : (૧) સુખાસન (૨) સિદ્ધાસન અને (૩) પદ્માસન ।

(૧) સુખાસન : જે જાપ ધ્યાન માટે એક સરળ આસન છે. લાંબા સમય સુધી બેસી શકાય છે. શરીર થાકતું નથી મનને પણ આરામ મળે છે.

(૨) સિદ્ધાસન : શ્રી નવકાર જાપ માટે આ આસન અતિ ઉત્તમ છે. ચંચળ મનને એકાગ્ર કરવામાં સરળતા રહે છે. શારીરિક, માનસિક વિકારો દૂર કરી આત્મિક શક્તિમાં વધારો કરે છે. બ્રહ્મચર્ય માટે સર્વોત્તમ છે.

(૩) પદ્માસન : અતિ પ્રસિદ્ધ આસન છે. આ આસનથી ચિત્તાનંદ બુદ્ધિનો વિકાસ થાય છે. ચિંતા-શોક-વિકાર દૂર કરી આધ્યાત્મિક વિકાસ સધાય છે. કષ્ટ સાધ્ય આ આસનમાં લાંબા સમયના અભ્યાસથી સ્થિરતા આવે છે.

જીવનમાં જપનું મહત્વ

પંડિત શ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ

મંત્રાક્ષરોની વારંવાર આવૃત્તિ કરવી એટલે કે રટણ કરવું, તેને જપ કહેવામાં આવે છે. આ રીતે જપ એ સ્મરણનું જ એક વિસ્તૃત કે વિશિષ્ટ સ્વરૂપ છે, પરંતુ તે પોતાની વિશેષતા ધરાવે છે. મંત્રવિદોએ તેનું નિરૂપણ આ પ્રમાણે કર્યું છે :

જકારો જન્મવિચ્છેદઃ, પકારો પાપનાશકઃ ।

તસ્માજ્જપ ઇતિ પ્રોક્તો, જન્મપાપવિનાશકઃ ॥

‘જકાર જન્મનો વિચ્છેદ કરનાર છે અને પકાર પાપનાશક છે, તેથી જ તેને જન્મ અને પાપનો વિનાશક એવો જપ કહેલો છે.’

જો જપ યથાવિધિ થાય અને યથાપ્રમાણમાં થાય તો સિદ્ધિ માટે કોઈ શંકા રહેતી નથી. મંત્રવિશારદોએ મક્કમતાથી કહ્યું છે કે ‘જપાત્ સિદ્ધિર્જપાત્ સિદ્ધિર્જપાત્ સિદ્ધિર્ન સંશયઃ-’ જપથી સિદ્ધિ થાય છે, જપથી સિદ્ધિ થાય છે, જપથી સિદ્ધિ થાય છે, તેમાં કંઈ સંશય રાખવો નહિ.’

પતંજલિ મુનિએ યોગદર્શનમાં પ્રણવમંત્રની સિદ્ધિ માટે ‘તજપસ્તદર્થ ભાવનમ્’ સૂત્ર વડે તેનો જપ કરવાનું તથા તેની અર્થ ભાવના કરવાનું સ્પષ્ટ વિધાન કરેલું છે.

બ્રાહ્મણ-પરંપરા કે જે યજ્ઞયાગમાં અનન્ય શ્રદ્ધા ધરાવે છે, તેણે પણ ‘જપયજ્ઞાત્ પરો યજ્ઞો, નાપરોડસ્તીહ કશ્ચન’ વગેરે શબ્દો વડે જપની પ્રશંસા કરી છે અને તેને એક પ્રકારનો શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ માન્યો છે. વળી ‘જપશ્રેષ્ઠો દ્વિજશ્રેષ્ઠોડ-ખિલયજ્ઞફલં લભેત્’ એ વચનોથી નિયમિત મંત્રજપ કરનાર બ્રાહ્મણને દ્વિજશ્રેષ્ઠ કહ્યો છે તથા તેનું ફલ અખિલ યજ્ઞ જેટલું બતાવ્યું છે. ભગવદ્ ગીતામાં પણ ‘યજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોડસ્મિ’ આદિ શબ્દો જપનું મહત્ત્વ દર્શાવનારા છે.

જૈન મહર્ષિઓએ પણ જપને ખૂબ મહત્ત્વ આપ્યું છે અને તેને ધાર્મિક ક્રિયાનો એક મહત્ત્વનો ભાગ માન્યો છે. ‘અનુયોગદ્વારયૂષ્ણિ’ માં સામાયિક કરનાર શ્રમણોપાસકનાં

ચાર પ્રકારનાં ઉપકરણોનો નિર્દેશ કરતાં ‘જપમાલિઅત્તિ’ એ શબ્દો વડે જપમાલિકાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. જપ વિના જપમાલિકા સંભવે નહિ, વળી તેનું અપરનામ નવકારવાળી છે. એટલે કે તેનાથી મુખ્યત્વે નવકારમંત્રનો જ જપ કરવાનો છે. આથી જપ એ ધાર્મિક ક્રિયાનો એક મહત્ત્વનો ભાગ છે, એમ માનવું સમુચિત છે.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ ‘યોગબિંદુ’માં જપને અધ્યાત્મ તરીકે ઓળખાવ્યો છે અને તેને ધાર્મિક પુરુષોનું એક પ્રધાન લક્ષણ કહ્યું છે. વળી જપ ક્યાં કરવો અને કેમ કરવો ? એ પણ ત્યાં દર્શાવ્યું છે. જો જપ એ મહત્ત્વની વસ્તુ ન હોય તો તેઓ આ પ્રકારનું વિધાન તથા વિવેચન શા માટે કરે ?

‘જપ’ શબ્દ માત્ર બે અક્ષરોનો જ બનેલો છે, પણ તેમાં અચિંત્ય શક્તિ ભરેલી છે. ‘પંચનમુક્કારફલ’માં કહ્યું છે કે—

જો ગણઙ્ લક્ષમેગં, પૂણ્ડ વિહીં જિણનમુક્કારો ।
તિત્થયરનામગુત્તં, સો બંધઙ્ નત્થિ સંદેહો ॥

‘જે એક લાખ નવકારમંત્ર ગણે છે, એટલે કે તેનો જપ કરે છે અને શ્રી જિનેશ્વરદેવને વિધિપૂર્વક પૂજે છે, તે તીર્થંકર નામગોત્રને બાંધે છે એમાં કોઈ સંદેહ નથી.’

‘ઉપદેશતરંગિણી’માં આ વસ્તુની વધારે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે જેમકે—

યો લક્ષં જિનબદ્ધલક્ષ્યસુમનાઃ સુવ્યક્તવર્ણક્રમં ।
શ્રદ્ધાવાન્ વિજિતેન્દ્રિયો ભવહરં મન્ત્રં જપેચ્છ્રાવકઃ ।
પુષ્પૈઃ શ્વેતસુગન્ધિભિશ્ચ વિધિના લક્ષપ્રમાણૈર્જિનં ।
યઃ સંપૂજયતે જિનઃ સ વિશ્વમહિતઃ શ્રીતીર્થરાજો ભવેત્ ॥

‘શ્રદ્ધાવાન્ અને ઇન્દ્રિયોને સારી રીતે જિતનારો એવો જે શ્રાવક શ્રી જિનેશ્વરદેવમાં લક્ષ્ય બાંધવા પૂર્વક સારા મનવાળો થઈને સ્પષ્ટાક્ષરે એક લાખ નવકારમંત્ર જપે છે

તથા શ્વેત અને સુગંધીવાળા એક લાખ પુષ્પોથી શ્રી જિનેશ્વર દેવનું પૂજન કરે છે, તે વિશ્વપૂજ્ય એવો તીર્થંકર થાય છે.’

તાત્પર્ય કે જપ એ કોઈ સામાન્ય વસ્તુ નથી, પણ અચિંત્ય શક્તિ ધરાવનારી એક અતિ મહત્વની વસ્તુ છે.

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે પંચપરમેષ્ઠિગીતા’માં ‘એહ જપે તે ધન્ય’ એ શબ્દો વડે નવકાર મંત્રના જપનું મહત્ત્વ સૂચવ્યું છે તથા ઉપાધ્યાય શ્રી કુશલલાભજીએ ‘નવકાર મંત્રના છંદ’માં નિમ્ન શબ્દો વડે મંત્રજપનો મહિમા પ્રકટ કર્યો છે :

વાંછિત પૂરે વિવિધ પરે, શ્રી જિનશાસન સાર ;
નિશ્ચે શ્રી નવકાર નિત્ય, જપતાં જય જયકાર.

સકલ મંત્ર શિર મુકુટમણિ, સદ્ગુરુ ભાષિત સાર ;
સો ભવિયાં મન શુદ્ધશું, નિત્ય જપીયેં નવકાર.

નિત્ય જપતા નરક નિવારે, પામે ભવનો પાર ;
સો ભવિયાં ભત્તે ચોખ્ખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયેં નવકાર

નિત્ય જપીયેં નવકાર, સાર સંપત્તિ સુખદાયક ;
સિદ્ધમંત્ર એ શાશ્વતો, એમ જહો શ્રી જગનાયક.

અહીં એ સ્પષ્ટતા કરવી ઉચિત છે કે જૈનધર્મે જપને એક પ્રકારની ધાર્મિક ક્રિયા તો માની જ છે, પણ તેનો સમાવેશ અભ્યંતર તપશ્ચર્યામાં કર્યો છે. ‘પાયાંચ્છત્ત વિણઓ વૈયાવચ્ચં તહેવ સજ્ઞાઓ’ આદિ વચનો અભ્યંતર તપના પ્રકારો બતાવે છે. તેમાં ‘સજ્ઞાઓ’ શબ્દથી સ્વાધ્યાય સમજવાનો છે. આ સ્વાધ્યાય મોક્ષશાસ્ત્રનું પ્રતિપાદન કરનારા શાસ્ત્રોના પઠન-પાઠન રૂપ પણ છે અને નમસ્કાર મંત્રાદિના જપરૂપ પણ છે. ક્રિયાકાંડમાં સ્વાધ્યાય શબ્દનો પ્રયોગ પ્રાયઃ આ અર્થમાં થાય છે. ૨૦૦૦ સ્વાધ્યાય કરવો, એટલે બે હજાર વાર મંત્રની ગણના કરવી.

જપ અને તપ શબ્દ ઘણી વાર જોડકારૂપે બોલાય છે, તે પણ જપ અને તપની આધ્યાત્મિક સાધનારૂપે સમાનતા સૂચવે છે.

જેમ દોરડું પત્થર પર વારંવાર ઘસાય તો પત્થર પર કાપા પડે છે, અથવા લોખંડના પતરા પર છીણીના ઘા વારંવાર થાય, તો તેમાં કાણું પડે છે, તેમ મંત્રનો જપ વારંવાર થાય તો તેનો આત્મા-પ્રાણ-મન પર ઉંડા સંસ્કાર પડે છે અને તેનાં ચોક્કસ પરિણામો આવે છે.

માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જપ એક પ્રકારનું સૂચન (Suggestion) છે. તેનો વારંવાર પ્રયોગ કરવાથી આંતરમન (Subconscious mind) પર અસર થાય છે અને તેથી આંતરિક સૃષ્ટિમાં વિલક્ષણ ફેરફાર થાય છે. સૂચનો આપીને રોગ મટાડવાની પદ્ધતિ આજે અમલમાં છે અને સેંકડો ડૉક્ટરો કે પ્રોફેસરો એ રીતે રોગીઓના રોગો મટાડે છે. વળી હિપ્નોટીઝમની તંદ્રા દરમિયાન વિધાયકે કરેલાં સૂચનોની વિધેયના મન પર અજબ અસર થાય છે. દાખલા તરીકે વિધાયકના હાથમાં એક ઠંડો ચમચો હોય, પણ તે વિધેયને એવું સૂચન કરે કે, ‘આ ચમચો અતિ ગરમ છે અને તેને અડતાં જ તારો હાથ દાઝી જશે’ તો એ ચમચો તેના હાથને અડકતાં જ અતિ ગરમ લાગે છે અને તે એને તરત જ ફેંકી દે છે.

ફ્રેંચ પ્રોફેસર પોલ ગોલ્ડીને (Poul Golden) છઠ્ઠી ઇંદ્રિય (The Six Sense)ના જાહેર પ્રયોગો દરમિયાન આ બાબતના આઠથી દશ પ્રયોગો કરી બતાવે છે. તે જોતાં માનવમન પર સૂચનની કેટલી જબ્બર અસર થાય છે, તે પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાય છે. સને ૧૯૬૬માં મુંબઈ મહાનગરીમાં તેના પ્રયોગો બે વાર જોવાની તક અમને મળી હતી અને તેથી અમે અત્યંત પ્રભાવિત થયા હતા.

ત્યાર બાદ સને ૧૯૬૮માં યુરોપનો સુપ્રસિદ્ધ હિપ્નોટિસ્ટ પ્રો. મેક્સ કોલી મુંબઈ આવ્યો. તેણે આ જાતના પ્રયોગો મોટા પાયે ઘણા દિવસો સુધી કરી બતાવ્યા હતા અને તેથી સહુ કોઈ પ્રભાવિત થયા હતા. અમે તેની સાથે આ વિષય પર બે વાર વાર્તાલાપ કર્યો હતો.

ત્યાર પછી બીજા પણ પ્રોફેસરોના આ પ્રકારના પ્રયોગો જોવા મળ્યા છે. વળી સૂચન દ્વારા મનુષ્યની માન્યતામાં પણ ફેરફાર કરી શકાય છે. દાખલા તરીકે એક માણસને વારંવાર એમ કહેવામાં આવે કે તું નીરોગી નથી, પણ રોગી છે, તો

છેવટે તે પોતાને રોગી માનવા લાગે છે અને તે રોગનાં ચિહ્નો પણ તેના શરીરમાં દેખાય છે.

એક વાર ચાર ડૉક્ટરોએ આ વસ્તુની પરીક્ષા કરવા નિર્ણય કર્યો. પછી એક તંદુરસ્ત માણસને પસંદ કરી પ્રથમ ડૉક્ટરે કહ્યું: 'આમ તો તમારું શરીર ઠીક છે, પણ અંદર તાવ હોય એમ લાગે છે.' આ શબ્દો સાંભળતાં જ પેલો માણસ ચમક્યો ને કહેવા લાગ્યો કે 'ના, સાહેબ ! એવું બને નહિ. મને તાવની કોઈ જાતની અસર લાગતી નથી.' ડૉક્ટરે કહ્યું: 'મને જે દેખાય છે, તે કહ્યું. તેની થોડી વારમાં ખબર પડશે.' આથી પેલા માણસને શંકા પેદા થઈ કે 'રખે ! એમ પણ હોય.'

ત્યાર પછી થોડા વખતે બીજા ડૉક્ટરે તેને તપાસ્યો અને કહ્યું કે 'ભલા માણસ ! શરીરમાં આટલો તાવ છે, છતાં તમે બહાર કેમ હરોફરો છો ?' આ શબ્દો સાંભળી પેલા માણસને કંઈક ધ્રજારી છૂટી અને તેણે કહ્યું: 'સાહેબ ! કોઈક કોઈક વખત તાવ આવી જાય છે, પણ તેની ખાસ અસર લાગેલી નહિ, એટલે હરુફરું છું.' ડૉક્ટરે કહ્યું: 'હું તમારા ફાયદા માટે કહું છું કે બે કલાક આરામ કરો અને તબિયત પર ધ્યાન આપો.' આ શબ્દો સાંભળી પેલો ખાટલામાં પડ્યો અને ખિન્ન મને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, 'મને તાવ ક્યાંથી આવ્યો ? હું તો ખૂબ જ નિયમિત રહું છું, પણ શરીરનો ભરોસો નહિ. કોઈ અગમ્ય કારણથી આમ બન્યું હશે.'

થોડી વાર પછી ત્રીજો ડૉક્ટર તેના ખાટલા પાસે આવ્યો, ત્યારે તેના શરીરમાં તાવ ચડી ચૂક્યો હતો, એટલે ડૉક્ટરે થર્મોમીટર કાઢ્યું અને તાવ માપ્યો તો ૧૦૨ ડીગ્રી જણાયો. તેને તો હજી સૂચનની અસર જ જોવી હતી. એટલે તેણે કહ્યું: 'તમે તબિયત વિષે બેદરકાર રહ્યા છો. આ તાવ હજી વધી જશે અને તમને હેરાન કરશે. હું થોડી વાર પછી આવું છું તથા તે માટે ઉપચાર કરું છું.'

અને પેલા માણસનો તાવ ખરેખર વધવા લાગ્યો. થોડી વારમાં તો એ ૧૦૪ ડીગ્રી પર પહોંચી ગયો અને તે તાવથી હચમચવા લાગ્યો. આ વખતે ચોથો ડૉક્ટર આવી પહોંચ્યો અને તેણે તબિયત જોઈને કહ્યું: 'ખાસ વાંધો નથી. કોઈવાર તબિયત બગડી પણ જાય, પરંતુ તાવ ઉતરવા લાગ્યો છે

અને તે થોડી વારમાં જરૂર ઉતરી જશે.'

પેલા માણસે કહ્યું: 'તે માટે જે કંઈ દવા આપવી હોય તે આપો.' પરંતુ ડૉક્ટરે કહ્યું: 'તમે થોડી જ વારમાં જરૂર સાજા થઈ જવાના છો, પછી દવાની જરૂર શી ?' એ સાંભળી પેલો માણસ આનંદમાં આવી ગયો અને પોતાને તાવની બિમારી લાગુ પડી હતી, એ વાત પણ ભૂલી ગયો.

થોડી વાર એ જ ડૉક્ટરે પાછા આવીને તેને તપાસ્યો તો તાવ ૧૦૦ ડીગ્રી નીચે ગયો હતો અને શરીરે પરસેવો વળી રહ્યો હતો, એટલે તેણે કહ્યું: 'તમે બહુ નશીબદાર છો ! તાવ કેટલો ઝડપથી ઉતરી ગયો ! હવે તો નામ માત્રનો છે અને દશ જ મીનીટમાં તમે તાવથી સદંતર મુક્ત થશો.'

પેલા માણસે કહ્યું: 'તમારી મોટી મહેરબાની.' અને દશ મીનીટ પછી ખરેખર તેનો તાવ ઉતરી ગયો.

તાત્પર્ય કે સૂચનની સારી અને ખોટી અસરો મનુષ્યના અંતરમન પર થાય છે અને તેનાં જેવા જ પરિણામો આવે છે. આ દૃષ્ટિએ જપથી એક અતિ મહત્વની વસ્તુ પુરવાર થાય છે અને તે સારી તથા ખોટી એમ બંને પ્રકારની અસરો ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ છે, એમ જાણી શકાય છે. જો મંત્રજપ શુભ આંદોલનોવાળો હોય તો તેની અસર સારી થાય છે અને અશુભ આંદોલનોવાળો હોય તો તેની અસર ખરાબ થાય છે.

એક વાર ભારતના કોઈ રાજાએ પોતાના એક સરદારને કેટલાક સૈનિકો સાથે ચીનમાં મોકલ્યો. ત્યાં એ સરદારે પોતાના રાજા તરફથી કેટલીક કિંમતી ભેટો ચીનના બાદશાહને આપી અને સાથે એક પત્ર પણ આપ્યો. એ પત્રમાં એવો ગૂઢાર્થ હતો કે આ સરદારને હાલ તમારે ત્યાં જ રોકી રાખવો, પણ ભારત પાછો ફરવા દેવો નહિ. ચીનનો બાદશાહ એ વસ્તુ સમજી ગયો અને તેણે સરદાર તથા સૈનિકોને રહેવા તથા ખાવપીવાની સુંદર સગવડ કરી આપી.

હવે કેટલાક દિવસ બાદ સરદારે પોતાના દેશમાં પાછા ફરવાની રજા માગી, ત્યારે બાદશાહે કહ્યું કે 'આટલા દિવસમાં તમે શું રહ્યા અને શું મોજ માણી ? મારો દેશ ઘણો મોટો છે. તેમાં હરો-ફરો અને આનંદ કરો.' આથી સરદાર થોડા

દિવસ વધુ રોકાયો અને આસપાસનાં સ્થાનો જોઈ આવ્યો. ત્યારબાદ ફરી રજા માગી તો બાદશાહે કહ્યું: 'તમે મારાથી છૂટા પડો એ મને ગમતું નથી. પરંતુ તમને એટલું જણાવું છું કે તમારા ઉતારાની સામે એક મોટો વડ છે, તેનાં બધાં પાંદડાં સૂકાઈ જાય, ત્યારે તમને અહીંથી જવાની રજા આપીશ.'

આ જવાબ સાંભળતાં જ સરદાર તથા સૈનિકોને મોટો આઘાત લાગ્યો. કારણ કે તેઓ જેમ બને તેમ વહેલાં સ્વદેશ ભણી ઉપડી જવા ઇચ્છતા હતા. તેમને હવે અહીં ગમતું ન હતું, પરંતુ બાદશાહના હુકમનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે નહિ, એટલે તેઓ અત્યંત ખેદ પામીને એમ વિચારવા લાગ્યા કે, 'આ વડનાં બધાં પાંદડાં તરત સૂકાઈ જાઓ.'

એમ કરતાં તે એમનો મંત્રજપ બની ગયો અને તેની અસર વડ પર થવા લાગી. એક મહિનામાં તો તેના બધાં પાંદડાં સાવ સૂકાઈ ગયાં અને તે તદ્દન વરવો બની ગયો. આ જોઈ બાદશાહને ભારે આશ્ચર્ય થયું. કારણ કે તેણે એમ ધારેલું કે આ કંઈ બનવાનું નથી અને તેઓ અહીંથી જઈ શકે એમ નથી. પરંતુ તે વચનથી બંધાયેલો હતો, એટલે સરદાર તથા તેના સૈનિકોને સ્વદેશ ભણી જવાની રજા આપી.

તાત્પર્ય કે શુભ અથવા અશુભ વિચારના આંદોલનો જડ-ચેતન વસ્તુ પર પોતાનો પ્રભાવ પાડે છે અને તેનું ચોક્કસ પરિણામ આવે છે. આ પરથી જપનું મહત્વ સમજી શકાશે. જપ એ મંત્રસાધનારૂપી માલાનો મેરૂ છે, એ વાત પાઠકોએ ભૂલવાની નથી.

નવકારના રાજવાળે

ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ

નવકારમંત્ર એ મહામંત્ર છે. મંત્રમાં અક્ષરનું ઘણું મહત્વ હોય છે. સામાન્ય લખાણ કે વાતચીતમાં માત્ર અક્ષરનો જ નહિ, શબ્દોનો પણ વિસ્તાર હોય છે. મંત્ર અક્ષરની દૃષ્ટિએ સઘન હોય છે. પ્રત્યેક અક્ષરનું વિશિષ્ટ પ્રયોજન અને મહત્વ હોય છે. મંત્રમાં અક્ષરનો અનાવશ્યક ઉપયોગ ન હોય. મંત્રના અક્ષરોને વેડફી નાખી શકાય નહિ. કારણ કે એથી મંત્રની શક્તિ ઘટે છે અને કાર્યસિદ્ધિમાં વિલંબ થાય છે અથવા તે નિષ્ફળ નીવડે છે. એટલા માટે અક્ષરને મંત્રદેવતાના દેહ તરીકે માનવામાં આવે છે. મંત્રની રચના મંત્રદૃષ્ટાઓ કરતા હોય છે. તેઓ પ્રત્યેક અક્ષરનાં સ્વરૂપ, ધ્વનિતરંગ, સૂક્ષ્મ રંગ, રહસ્ય, શક્તિ ઇત્યાદિને પોતાના અતીન્દ્રિય અનુભવ દ્વારા જાણતા હોય છે. અને તેથી તેઓ મંત્રમાં પરિણામની દૃષ્ટિએ એટલે કે ઇષ્ટફલની દૃષ્ટિએ અક્ષરોનું સંયોજન કરે છે.

નવકારમંત્ર અનાદિ સિદ્ધ મનાયો છે. તે મંત્રસ્વરૂપ હોવાને કારણે તેમાં પણ પ્રત્યેક અક્ષરનું મહત્વ સ્વીકારાયું છે. નવકારમંત્રનો એક એક અક્ષર ઘણા બધા અર્થો અને ભાવોથી સભર છે. અક્ષર ઉપરાંત તેના પ્રત્યેક શબ્દમાં પણ ઘણા અર્થો અને ભાવો રહેલા છે. એટલે જ નવકારમંત્રના શબ્દોના અર્થનું વિવરણ કરતાં જઈએ અને તે વિવરણનું પણ વિવરણ એમ

ઉત્તરોત્તર કરતાં જઈએ તો ચૌદ પૂર્વ જેટલું લખાણ થાય. એટલા માટે જ નવકારમંત્રને ચૌદ પૂર્વના સાર તરીકે ઓળખાવવામાં કોઈ અતિશયોક્તિ થયેલી નથી. વળી મંત્રમાં અક્ષરોના ઉચ્ચારણમાં પ્રમાદ કે શિથિલતા ન ખપે. 'ચાલશે' એવી વૃત્તિ કે વલણ મંત્રસાધનામાં ન ચાલે. અક્ષર એ મંત્રદેવતાનો દેહ હોવાથી ઉચ્ચારણમાં જો ઓછું વતું થાય કે અક્ષરો ચૂકી જવાય તો તેથી મંત્રદેવતાનું શરીર વિકૃત થાય છે એવી માન્યતા છે. એ માટે બે વિદ્યાસાધકોનું દૃષ્ટાંત અપાય છે. ગુરુએ તેમને ગુપ્ત વિદ્યા આપી અને તેની આમ્નાય સાધનાની રીત પણ શીખવી. તે અનુસાર તેઓ બંનેએ વિદ્યાદેવીની સાધના કરી. પરંતુ એથી જે વિદ્યાદેવીઓ તેમને પ્રત્યક્ષ થઈ તેમાંની એક લાંબા દાંતવાળી દેખાઈ અને બીજી એક આંખે કાણી દેખાઈ. આથી તેમને આશ્ચર્ય થયું. તરત તેમને પોતાની ભૂલ સમજાઈ કે અક્ષરોના ઉચ્ચારણમાં કંઈક ફરક પડ્યો હોવો જોઈએ. તેઓએ ફરીથી મંત્રનો પાઠ અક્ષરની દૃષ્ટિએ બરાબર શુદ્ધ કર્યો. એથી વિદ્યાદેવીઓ ફરીથી પોતાના મૂળ સુંદર સ્વરૂપે પ્રગટ થઈ. મંત્રમાં અક્ષરો અને તેના સંયોજનનું તથા તેની પાઠશુદ્ધિનું કેટલું મહત્વ છે, તે આ દૃષ્ટાંત પરથી સમજાશે.

આપણે મહાપુણ્યશાલી છીએ કે આપણને દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ મળ્યો છે. એમાંય વિતરાગ પ્રણિત જૈનધર્મ અને નવકાર

જેવો મહામંત્ર આપણને પ્રાપ્ત થયો છે. આપણા માટે આ કંઈ નાની સૂની ઘટના તો નથી જ. પ્રત્યેક જૈનોએ નવકાર મંત્રને હૃદયમાં પ્રસ્થાપિત કરી તેના સતત સ્મરણમાં રહી જીવનને સાર્થક કરવું જોઈએ.

છેલ્લા દોઢ દાયકાથી નવકાર મંત્રના પરમ સાધક પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' મુંબઈ અને દેશના અન્ય સ્થળોએ નિઃસ્વાર્થ ભાવે કોઈ પણ જાતની અપેક્ષા વિના નવકાર જાપ કરાવે છે. એટલું જ નહિ કેટલાક સ્થળોએ તો પોતાના સ્વદ્રવ્યથી આ નવકાર જાપ અનુષ્ઠાન કરાવી જૈન શાસનમાં એક નવી કેડી કંડારી રહ્યા છે. તેઓએ કોઈપણ જાતનું સન્માન કે ભેટ-સોગાદ નહિ સ્વીકારવાના આજીવન પચ્ચક્રપાણ લીધા છે. પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' ની આવી નિઃસ્પૃહતા અને નિર્લેપતાનો જોરદાર પડઘો પડે છે. અને એટલે જ તેમના જાપમાં હજારો ભાવિકો ઉપસ્થિત રહી નવકારમંત્રની આરાધના-ઉપાસના કરી કૃતાર્થ થાય છે. પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' આ નવકાર જાપ વિવિધ મુદ્રાઓથી અદ્ભૂત રીતે કરાવે છે. તેનું સવિશેષ વિવેચન તસ્વીરો સાથે આ લેખમાં અમે આપી રહ્યા છીએ. પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી'ના નવકાર જાપની V.C.D. બૃહદ્ મુંબઈ પંચ પરમેષ્ઠિ પરિવાર દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવી છે. અને દેશ-પરદેશમાં તેની ઘણી મોટી માગ ઉભી થઈ છે. પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' ના નવકાર જાપમાં ન આવી શકનાર આરાધકો આ V.C.D.દ્વારા ઘર બેઠાં નવકાર જાપ કરી શકે છે.

પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' ના નવકાર જાપમાં ઉપયોગમાં લેવાતી. વિવિધ મુદ્રાઓથી શા શા લાભો થાય છે અને આ મુદ્રાઓ વડે કરાવાતા જાપનો આધ્યાત્મિક અને

વૈજ્ઞાનિક અભિગમ શું છે તેની સંપૂર્ણ માહિતી અહીં પ્રસ્તુત છે.

મુદ્રાવિજ્ઞાન એ આધ્યાત્મિક સાધનાનું મહત્વનું સોપાન છે. આપણા મહાન જ્યોર્તિધરોના ઉંડા અધ્યયન, અવહગાહન અને સાધનાના પરિણામે આ મુદ્રાવિજ્ઞાનની આપણને અમૂલ્ય ભેટ મળી છે. નવકાર મહામંત્ર એ આપણો શ્રેષ્ઠ મહામંત્ર છે. અને આ મહામંત્રના જાપ અહીં દર્શાવેલ મુદ્રાઓના સંયોજનથી કરવામાં આવે તો તેનું સો ટકા પરિણામ આરાધકોને મળે છે. આ મુદ્રાઓ વડે કરાતા નવકાર જાપથી અનેક લોકોની શારીરિક અને માનસિક બિમારીઓ દૂર થઈ છે. એટલું જ નહિ આ મુદ્રાઓ વડે કરાયેલા નવકાર જાપથી આરાધકોના જીવનમાં અકલ્પનીય સુખદ પ્રસંગોનું નિર્માણ થયું છે. તો ઘણા આરાધકોએ અશક્યતાને શક્યતામાં ફેરવી દીધાની અનેક ઘટનાઓ બની રહી છે. આ કલિકાલમાં ન માની શકાય એવી અનેક પ્રેરક અને યાદગાર સત્ય ઘટનાઓ 'નવકારનો રણકાર' માં આપ સૌ વાંચતા જ હશો.

નવકાર જાપના પ્રારંભ પહેલા ત્રણ વાર ઊં...હ્રીં...ઊં... નો ઉંડો શ્વાસ લઈ દરેક અક્ષરનો લંબાણ પૂર્વક દિવ્યધ્વનિ કરવો. આપણા ધર્મ શાસ્ત્રોમાં ઊં નું ખૂબ જ મહત્વ દર્શાવવામાં આવ્યું છે. આપણો શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે નવકારમંત્ર સર્વ મંત્રરત્નોની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે. એટલે કે આપણી આર્યભૂમિમાં આજે જે પ્રભાવશાલી મંત્રો જોવા મળે છે તે બધાંયે નમસ્કાર મહામંત્રમાંથી ઉદ્ભવેલા છે. ઊંકાર અથવા પ્રણવમંત્ર કે જે જિનશાસનમાં અતિ પ્રસિદ્ધ છે અને જેની ઉપાસના સમગ્ર વિશ્વમાં મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. આ ઊંકારની ઉત્પત્તિ પણ નવકાર મંત્રમાંથી થયેલી છે એટલે જ કહેવાનું છે કે-

અરિહંતા, અસરીરા, આયરિય, ઉવજ્ઞાય મુણિણો ।
પંચપ્ચર નિષ્પણ્ણો ઓંકારો પંચ પરમિદ્ધી ॥

અર્થાત્ ઊંકાર મંત્ર પંચ પરમેષ્ઠિ સ્વરૂપ છે. કારણ કે તે અરિહંત, અશરીરી (સિદ્ધ), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ (સાધુ)ના પ્રથમ અક્ષરથી બનેલો છે.

અરિહંતનો પ્રથમ અક્ષર 'અ' છે અને અશરીરી

(સિદ્ધ)નો પ્રથમ અક્ષર પણ 'અ' છે. તે બંનેની સંધિ કરીએ તો અ + અ = આ થાય છે. તેમાં આચાર્યનો પ્રથમ અક્ષર 'આ' જોડીએ તો આ + આ = આ થાય છે. તેમાં ઉપાધ્યાયનો પ્રથમ અક્ષર 'અ' જોડીએ તો આ + અ = આ થાય છે. અને તેમાં મુનિ (સાધુ)નો પ્રથમ અક્ષર 'મ્' જોડીએ તો 'ઓમ્' એવો એકાક્ષરી મંત્ર બને છે. જૈન ધર્મમાં ઠૂં ને ઠૂં આ રીતે લખવામાં આવે છે. તેનો અર્થ એ છે કે ઠૂં ની ઉપર જે અર્ધચંદ્ર દર્શાવવામાં આવ્યો છે. તે સિદ્ધશિલાનું પ્રતીક છે. અને તેની પર જે બિન્દુ કરેલ છે તે સિદ્ધ પરમાત્માનું સર્વથી કર્મ રહિત સ્વરૂપ સૂચવે છે. આ પ્રમાણે ઠૂં ની આકૃતિ બનાવવાનો હેતુ એ છે કે ઠૂં મંત્રનો જાપ કરવાથી જીવાત્મા આ લોકમાં સુખ-સંપત્તિ પામે છે અને પરલોકમાં સિદ્ધગતિ પામે છે.

આ વિશ્વ અનાદિ છે, જૈનધર્મ પણ અનાદિ છે અને સતત સ્મરવા યોગ્ય પંચ પરમેષ્ઠિ પણ અનાદિ છે. આ પરમેષ્ઠિના પ્રથમ અક્ષરોનું સંયોજન થવાથી 'ઠૂં' એવો એકાક્ષરી મંત્ર નિર્માણ થયો છે. એટલે ઠૂં પંચ પરમેષ્ઠિ જેટલો જ પવિત્ર અને પ્રભાવક છે.

આપણા મહર્ષિઓએ ઠૂંકાર અર્થાત્ પ્રણવમંત્રનો મહિમા ગાતા કહ્યું છે કે કોઈ પણ મંત્રનો જાપ કરતા સર્વ પ્રથમ ઠૂં મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરીને મંત્ર બોલવાથી તેની શક્તિ યથાર્થ પણે જાગ્રત થાય છે અને તેથી ઇષ્ટ કાર્યો શીઘ્ર સિદ્ધ કરી શકાય છે. ઠૂંકારનું આવું માહાત્મ્ય હોવાથી જ સર્વ મંત્રોની આદિમાં તેનું ઉચ્ચારણ શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવામાં આવે છે.

આત્મ શક્તિઓને મૌલિક તથા સ્વાભાવિક સ્વરૂપે પ્રગટ કરાવવામાં ઠૂંકાર મંત્ર અત્યંત સાર્થક છે. આપણા મહર્ષિઓનો અનુભવ છે કે ઠૂંકારમાં આત્મશોધનની અદ્ભૂત શક્તિ છે. તેથી જ આ મહામંત્ર તરફ આટલી વ્યાપક શ્રદ્ધા પ્રાચીનકાળથી સાધક વર્ગમાં ચાલી આવી છે. ઠૂં મંત્રની રચનામાં અક્ષરો એવી રીતે ગોઠવાયા છે, એવું સામજસ્ય રહેલું છે કે એનો વિધિપૂર્વક તાલબદ્ધતા સાથે જાપ કરવાથી ફેફસામાં પ્રાણવાયુનું આવાગમન એવી રીતે થાય છે કે શરીરના

સઘળા અંગોપાંગની જીવન શક્તિ વધે છે, શરીરમાં સ્વસ્થતા આવે છે અને બગડેલું સ્વાસ્થ્ય ફરી સુધરી જાય છે.

ઠૂં મંત્રની જાણકારી પછી હવે આપણે 'હ્રીં' મંત્ર વિષે થોડું જાણીએ. જૈન ધર્મગ્રંથોમાં 'હ્રીં'ને ઠૂં આ રીતે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

'હ્રીં' મંત્રને માયાબીજ પણ કહે છે. હ્રીંકાર એટલે ત્રૈલોક્યાક્ષર. આ હ્રીંકાર મંત્રમાં પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીથી લઈ શ્રી મહાવીરસ્વામી સુધીના ૨૪ તીર્થંકરો સમાયેલા છે તેથી જ આપણા શાસ્ત્રમાં કહેવાયું છે કે-

અસ્મિન બીજે સ્થિરતા સર્વ ઋષભાઘ્યા જિનોત્તમાઃ।
વાર્ષેનિજૈનિજૈર્યુક્તા, ધ્યાતવ્યાસ્ત્ર સંગતાઃ ॥

અર્થાત્ આ હ્રીંકાર બીજમાં પોતપોતાના વર્ણોથી યુક્ત એવા સર્વોત્તમ ઋષભાદિ ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતો છે. તેમનું વર્ણાનુસાર ધ્યાન ધરવું.

હ્રીંકાર મંત્ર પંચપરમેષ્ઠિમય છે, સિદ્ધચક્રમય છે, તત્ત્વત્રયીમય છે, ગુણમય છે, સર્વ તીર્થમય છે, પંચભૂતાત્મક છે, વળી જે લોકપાલોથી અધિષ્ઠિત છે. ચંદ્ર-સૂર્ય આદિ ગ્રહોથી પણ યુક્ત છે અને દશ દિક્પાલોથી સુરક્ષિત છે. હ્રીંકાર મહા મંત્રાક્ષર હોઈ અનેક પ્રકારની દૈવીશક્તિથી તે ભરપૂર છે. તે સર્વકામના પૂર્ણ કરનાર મંત્ર છે. બધા મંત્રોમાં પહેલો અર્થાત્ મુખ્ય હોવાથી તે આદિ મંત્ર તરીકે પણ સંબોધાય છે. ત્રણેય લોકનું ઐશ્વર્ય ધરાવનાર હોવાથી ત્રૈલોક્યવર્ણ તરીકે પણ તેનું સંબોધન થાય છે. 'હ્રીં' ના પવિત્ર મંત્રોચ્ચાર દ્વારા તીર્થંકર પરમાત્મા આદિના ધ્યાનની સાથે સમગ્ર સૃષ્ટિ સમગ્ર ઉર્જા અને સમગ્ર દેવતાઓને આહ્વાન કરવામાં આવે છે.

આપણું શરીર પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વનું બનેલું છે. જેને પંચ મહાભૂત પણ કહે છે. આપણી પાંચેય આંગળીઓમાં આ પાંચેય તત્ત્વ સમાય જાય છે. એથી આપણી આ પાંચેય આંગળીઓ દ્વારા વિવિધ મુદ્રાથી ભાવપૂર્વક કરાતા નવકાર જાપથી અસાધ્ય રોગોનું પણ નિવારણ થયાના અસંખ્ય દાખલાઓ આજે

પણ જોવા મળી રહ્યા છે. વળી આપણા માનવ દેહમાં (૧) સહસ્ત્રાર ચક્ર (૨) આજ્ઞાચક્ર (૩) વિશુદ્ધિચક્ર (૪) અનાહતચક્ર (૫) મણિપુર ચક્ર (૬) સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર અને (૭) મૂલાધાર ચક્ર એમ સાત ચક્રો આવેલા છે. ઉપરથી મસ્તક ઉપરનું ચક્ર સહસ્ત્રાર ચક્ર છે. બીજું ચક્ર કપાળમાં ભૂમધ્યમાં આજ્ઞાચક્ર છે. ત્રીજું ચક્ર ગળામાં વિશુદ્ધિ ચક્ર છે. ચોથું ચક્ર હૃદયમાં અનાહત ચક્ર છે. પાંચમું ચક્ર નાભિમાં મણિપુર ચક્ર છે. છઠ્ઠું ચક્ર નાભિથી અઢઢી આંગળ નીચે

સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર છે અને સાતમું ચક્ર સૌથી નીચે મૂલાધાર ચક્ર છે.

આ સાતેય ચક્રોમાં નવકાર ગણવાની પ્રક્રિયા પણ આપણા શાસ્ત્રકારોએ બતાવી છે. આ પ્રક્રિયાથી આપણું અજાગૃત મન જાગૃત બની આપણું શ્રેય સાધી શકે છે. આ સાતેય ચક્રોમાં નવકાર ગણવાની પ્રક્રિયાની વિશેષ માહિતી ગુરુગમથી જાણી લેવી આવશ્યક છે.

આપણી આંગળીઓ અને પંચ મહાભૂત તત્ત્વોનું સ્થાન

આંગળીના નામ

અંગૂઠો (Thumb).....	અગ્નિ (Fire-Son)
તર્જની (Index)	વાયુ (Air-Wind)
મધ્યમા (Centre).....	આકાશ (Ether-Space)
અનામિકા (Ring)	પૃથ્વી (Earth)
કનિષ્ઠિકા (Little).....	જળ (Water)

તત્ત્વોનું નામ

જાપ-દયાન-પ્રારંભ...

નવકાર જાપના પ્રારંભ પહેલા ઐં દ્રીં ઐં ના મંત્રોચ્ચારના આંદોલિત તરંગોથી શરીરના સર્વ અંગો આંદોલિત થાય છે. અને પ્રાણાયામની ત્રણે અવસ્થા પૂરક, કુંભક અને રેચકની પ્રક્રિયા શરૂ થાય છે. શરીર અને આસપાસનું વાતાવરણ, સજીવ-નિર્જીવ, જડ-ચેતન વગેરે પદાર્થો શુદ્ધ અને પવિત્ર બને છે. આસૂરી-વિનાશક-વિઘાતક દુષ્ટ તત્ત્વો દૂર ભાગે છે અને સાત્વીક વિચારધારાનો સંચાર થાય છે. આ આરાધનાથી શરીરમાં પરમ તેજોમય-ચેતનામય

દિવ્ય શક્તિનું સંચારણ થવાથી સાધક આત્માની અનુભૂતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. માટે આ નવકાર જાપ ભાવપૂર્વક એક જ આસને, એક જ સમયે અને શક્ય હોય તો વહેલી સવારે નિયમિત કરીને પોતાના જીવનને ઉજમાળ કરવું જોઈએ.

હવે પૂ.શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' દ્વારા વિવિધ મુદ્રાઓ દ્વારા કરાવાતા નવકાર જાપની સંક્ષિપ્ત માહિતી અહીં સુજ્ઞ વાચકો માટે પ્રસ્તુત કરતા આનંદ થાય છે.

(૧) ડાબા દયાન :-

મંત્ર જાપ : ઐં દ્રીં ઐં નમો અરિહતાણં.

જ્ઞાનમુદ્રામાં સુખાસને કે પદ્માસને બેસીને સર્વ પ્રથમ ઉંડો શ્વાસ લઈ ત્રણ વાર ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં નું લંબાણ પૂર્વક ઉચ્ચારણ કરી નવકાર જાપમાં પ્રવૃત્ત થવું. જ્ઞાન મુદ્રામાં તર્જનીની ટોચને અને અંગુઠાની ટોચને ભેગી કરી બાકીની મધ્યમા, અનામિકા અને કનિષ્ઠિકા આંગળીઓ સાથે સીધી રાખવાથી આ જ્ઞાનમુદ્રા બને છે. આ મુદ્રામાં બંને હાથ ઢીંચણ પર રાખી ટકાર બેસવું આવશ્યક છે. આ મુદ્રામાં ૧૨ કે ૨૭ વાર ઉંડો શ્વાસ લઈ ધીરે ધીરે લયબદ્ધ રીતે નવકાર જાપ કરવાથી તેના દિવ્ય પ્રભાવે આપણી માનસિક એકાગ્રતા, યાદશક્તિ અને પ્રસન્નતા વધે છે. તથા મનમાં અપૂર્વ શાંતિની અનુભૂતિ થાય છે. આ મુદ્રામાં સ્નાયુ મંડળની સશક્તતા વધવાથી આધ્યાત્મિકતા અને ધ્યાનમાં પ્રગતિ થાય છે. મગજને લગતા રોગ, ફીટ, પાગલપણું, અસ્થિરતા, ગભરામણ, બેચેની, ડિપ્રેશન, ઘડી ઘડી ચિડાઈ જવું વગેરે દૂર થાય છે. અનેક પ્રકારના માનસિક તણાવો દૂર કરી નિદ્રાનું પણ સમતોલપણું લાવે છે. જ્ઞાન ન ચઢતું હોય તો સ્વયં જ્ઞાન વધે છે. ક્રોધ દૂર થાય છે. આળસ, ભયથી મુક્તિ મળે છે. આ મુદ્રાથી મગજના જ્ઞાનતંતુઓ ક્રિયાવંત બને છે, જે આજના તાણ ભર્યા જીવનમાં સર્વશ્રેષ્ઠ ઔષધિરૂપ બની રહે છે. શ્રી નવકાર જાપની મુદ્રાઓ દ્વારા થતી આરાધનાની દિવ્ય શક્તિનો આજે હજારોની સંખ્યામાં લોકો લાભ લઈ સ્વસ્થ બની રહ્યાના અસંખ્ય પ્રસંગો સર્જાઈ રહ્યા છે.

(૨) સમન્વય ધ્યાન :-

મંત્ર જાપ : ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં નમો સિદ્ધાણં.

સમાન મુદ્રામાં સુખાસને કે પદ્માસને બેસીને સર્વ પ્રથમ ઉંડો શ્વાસ લઈને ત્રણવાર ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં નું લંબાણપૂર્વક ઉચ્ચારણ કરી નવકાર જાપમાં પ્રવૃત્ત થવું. સમાન મુદ્રામાં પાંચેય આંગળીઓની ટોચ મેળવીને હાથ સીધો રાખી બંને ઢીંચણ પર હાથ રાખવાથી આ સમાન મુદ્રા બને છે. આપણા શરીરમાં રહેલા પાંચ તત્ત્વોનું આ મુદ્રાથી સંયોજન કે સમન્વય થાય છે. તેથી આ મુદ્રાને સમન્વય મુદ્રા તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. આ મુદ્રામાં ૧૨ કે ૨૭ વાર ઉંડો શ્વાસ લઈ ધીરે ધીરે લયબદ્ધ રીતે નવકાર જાપ કરવાથી એના દિવ્ય પ્રભાવે સર્વ પ્રત્યે સમન્વય ભાવ જાગે છે. આ મુદ્રાથી આપણા દેહ અને આત્મા મંડળમાં પ્રવેશેલ અનિષ્ટ તત્ત્વનું નિવારણ થઈ

સાત્વિકતાનો વિકાસ થાય છે. આપણા મસ્તકમાં આવેલ પિનિયલ અને પિચ્યુટરી ગ્રંથિના સ્ત્રાવોનું નિયંત્રણ થવાથી આપણી શક્તિનો વિકાસ થાય છે. પાંચ પ્રાણવાયુમાંનો એક સમાન વાયુ છે, જે બીજા વાયુઓની સાથે સંપૂર્ણ શરીરમાં સ્થિત છે. સમાન મુદ્રા વડે કરાયેલ જાપથી સમાન વાયુ વ્યવસ્થિતપણે કામ કરીને શરીરને રોગથી દૂર રાખે છે. એટલું જ નહિ સમગ્ર વિશ્વ પ્રત્યે સમન્વય ભાવોનું આપણા જીવનમાં દિન-પ્રતિદિન નિરૂપણ થતાં પ્રાણી માત્ર પ્રત્યેની કલ્યાણની ભાવના પ્રગટ થાય છે.

(૩) પ્રાણ ધ્યાન :-

મંત્ર જાપ : ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં નમો આયરિયાણં.

પ્રાણ મુદ્રામાં સુખાસને કે પદ્માસને બેસીને સર્વ પ્રથમ ઉંડો શ્વાસ લઈને લંબાણપૂર્વક ત્રણવાર ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં ઠૂંઠૂં નું ઉચ્ચારણ કરી નવકાર જાપમાં પ્રવૃત્ત થવું. પ્રાણ મુદ્રામાં અંગુઠાની ટોચ પર કનિષ્ઠિકાની ટોચ અને કનિષ્ઠિકાના નખ ઉપર અનામિકાની ટોચી રાખી અંગુઠાથી હલકું દબાણ આપી બાકીની બે આંગળીઓ સીધી રાખી ઢીંચણ પર બંને હાથ રાખી ઉંડો શ્વાસ લઈ ૧૨ કે ૨૭ વાર ધીરે ધીરે લયબદ્ધ રીતે નવકાર જાપ કરવા. એના દિવ્ય પ્રભાવથી પ્રાણ શક્તિનો વિકાસ થાય છે. કરોડરજ્જુ સીધી રાખી પ્રાણમુદ્રા કરવાથી પ્રાણ ઉર્જા સક્રિય બની ઉર્ધ્વમુખી બને છે. જેનાથી ઇન્દ્રિય મન અને ભાવોમાં સૂક્ષ્મ પરિવર્તન આવી વ્યક્તિની ચેતના ઉર્ધ્વગામી બને છે. લોહી અને શ્વાસની પ્રક્રિયાના તમામ અવરોધો દૂર થાય છે. આ મુદ્રાથી જાણે શરીરમાં ડાયનેમો ચાલુ થયો હોય તેવી અનુભૂતિ થાય છે. રક્તનળીઓની રૂકાવટ દૂર થાય છે, જેથી રક્ત સંચારની શુદ્ધિ થાય છે. શરીરમાં વિટામિનોની ઉણપ દૂર થાય છે, જેથી સાધક શારીરિક અને માનસિક દૃષ્ટિએ શક્તિશાળી બને છે. આ મુદ્રાથી પગના ગોટલા દૂર થાય છે. આંખની બિમારી નષ્ટ થાય છે. માથાની કે અન્ય અંગોની ખામીઓ દૂર થાય છે. પેરેલીસીસ પછીની અનેક વિટંબણાઓ આ મુદ્રા કરવાથી ધીરે ધીરે લુપ્ત થાય છે. ઉપવાસ વખતે ખાવા-પીવાની ઇચ્છા પર નિયંત્રણ મેળવી શકાય છે. એટલે કે આ મુદ્રાથી

ભૂખ-તરસ છીપાય છે.

આ મુદ્રાથી એકાગ્રતાનો વિકાસ થવાથી શરીરમાં સ્ફૂર્તિ, આશા, ઉમંગ અને ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ થાય છે. જેથી સાધકોને આરાધનામાં નવો પ્રાણ પૂરાયો હોય તેવી અનુભૂતિ થાય છે. નવકાર મહામંત્રની દિવ્ય શક્તિ યુક્ત આ મુદ્રાએ અનેક ચમત્કારો સર્જી વિશ્વને એક અનોખા અને અજોડ અનુષ્ઠાનની ભેટ આપી છે.

(૪) શંખ ધ્યાન :-

મંત્ર જાપ : ઐં હ્રીં ઐં નમો ઉવજ્જાયાણં.

શંખ મુદ્રામાં સુખાસને કે પન્નાસને બેસીને સર્વ પ્રથમ ઉંડો શ્વાસ લઈને લંબાણપૂર્વક ત્રણ વાર ઐં હ્રીં ઐં નું ઉચ્ચારણ કરી નવકાર જાપમાં પ્રવૃત્ત થવું. શંખ મુદ્રામાં ડાબા હાથના અંગૂઠાને જમણા હાથની હથેળીની મધ્યમા રાખી જમણા હાથની મુઠ્ઠી (ફક્ત જમણા હાથને ખૂલ્લો રાખો) વાળી લો. ડાબા હાથની તર્જની (૧લી આંગળી)ને જમણા હાથના અંગૂઠાની ટોચ મીલાવો. હવે ડાબા હાથની બાકીની આંગળીઓ જમણા હાથની મુઠ્ઠી પાછળ રાખી બંને હાથ આપણા નાભી કેન્દ્ર (પેટ) ઉપર રાખી ઉંડો શ્વાસ લઈ ૧૨ કે ૨૭ વાર ધીરે ધીરે લયબદ્ધ રીતે નવકાર જાપ કરવા. આ મુદ્રા વડે કરાતા નવકાર જાપના દિવ્ય પ્રભાવથી થાઇરોઇડ જેવા રોગ દૂર થાય છે. શરીરમાં રહેલ અનિષ્ટ તત્ત્વનું વિસર્જન થાય છે. અને ઇષ્ટ તત્ત્વનું આગમન થાય છે. નાભિ સાથે શરીરમાં રહેલી ૭૨૦૦૦ નાડીઓની વિશુદ્ધિ થાય છે. પાચન તંત્ર પર આ મુદ્રાથી ખાસ અસર થાય છે. પાચન ક્રિયા સુધરી ભૂખ લાગે છે. અને આંતરડાનું શુદ્ધિકરણ થાય છે. આ મુદ્રાથી અવાજમાં તોતડાપણું, અટકીને બોલવું અને લકવા પછી બોલવામાં સુધારો થાય છે. ટોન્સીલ અને ગળાના રોગો દૂર કરી અવાજને મધુરતા બક્ષે છે. આંતરડા, પેટ અને પેટુના નીચેના ભાગના તમામ વિકારો ક્રમશઃ દૂર થતાં જાય છે. સંગીતક્ષેત્રે આગળ વધવાના મનોરથ સેવતી વ્યક્તિએ તો આ મુદ્રામાં નિત્ય નવકાર જાપ કરવાથી તેના અવાજ પર જાદુઈ અસરને તે ઉપજાવી શકે છે.

ઐં હ્રીં ઐંના દિવ્ય ધ્વનિ અને ચમત્કારી સંયોજન સાથેની આ અદ્ભૂત નવકાર આરાધના નવી ચેતના, આશા અને વિશ્વાસ જગાવી રહી છે. આજે હજારો આરાધકોને તેના અમૃતફળ મળી રહ્યા છે.

(૫) ધ્યાન ધ્યાન :-

મંત્ર જાપ : ઐં હ્રીં ઐં નમો લોએ સવ્વસાહુણં.

ધ્યાન મુદ્રામાં સુખાસને કે પન્નાસને બેસીને સર્વ પ્રથમ ઉંડો શ્વાસ લઈને ત્રણ વાર ઐં હ્રીં ઐંનું ઉચ્ચારણ કરી નવકાર જાપમાં પ્રવૃત્ત થવું. ધ્યાન મુદ્રામાં ડાબા હાથની હથેળી પર જમણા હાથની હથેળી મૂકી બંને અંગૂઠાને એક બીજા સાથે મેળવી નાભિ નીચે (પલાઠી વચ્ચે) સ્થાપિત કરવાથી ધ્યાન મુદ્રા બને છે. આ મુદ્રાને વિતરાગ મુદ્રા પણ કહેવામાં આવે છે. આ મુદ્રામાં ઉંડો શ્વાસ લઈ ૧૨ કે ૨૭ વાર ધીરે ધીરે લયબદ્ધ રીતે નવકાર જાપ કરવા. આ મુદ્રા દ્વારા કરાતા નવકાર જાપના દિવ્ય પ્રભાવથી મનની ચંચળતા દૂર થઈ ધ્યાનમાં ઉચ્ચભૂમિકા, સમાધિ અને ચિત્ત પ્રસન્નતાનો પમરાટ ભળવાથી આત્મ સાક્ષાત્કાર સુધી પહોંચવાની પરમ શક્તિ મળે છે.

ધ્યાન ધરનારનું ઓરા મંડળ (આત્મા મંડળ) તેજોવલય પ્રભાવશાળી અને સવિશુદ્ધ બની રહે છે. આ આરાધનાથી આપણા શરીરની આજુબાજુ એવા દિવ્ય ક્વચનું નિર્માણ થાય છે કે અનિષ્ટ તત્ત્વો-વિચારો આપણી સાધનામાં વિક્ષેપ કરી શકે નહિ. વ્યક્તિનો ક્રોધિત સ્વભાવ શાંત થઈ એમાં પરિવર્તન આણી વ્યક્તિને ઉર્ધ્વગામી બનાવવાની તાકાત ફક્ત આ આરાધનામાં જ છે. માનસિક શાંતિ થોડાંક જ દિવસના અનુભવથી પ્રાપ્ત થતાં ગમે તે આફત કે ઉપાધિમાં મનની શાંતિ ટકી રહે છે. આવી પરમ પંચ પરમેષ્ઠિની આરાધના આપ સૌ ખૂબ જ ભાવપૂર્વક કરી સ્વ-પર કલ્યાણ સાધો એ જ અભ્યર્થના.

વિડ્વાપ્તિ :

પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી'ના મુદ્રાઓ દ્વારા કરાવાતા નવકાર જાપ અનુષ્ઠાનની વિશેષ સમજણ માટે ક્વરપેજ નં. ૨ માં આપેલી તસ્વીરો જોવા ખાસ વિનંતી છે.

સ્વ. કંચનબેન ઉમેદચંદ સંઘવી પરિવાર અને સ્વ. વિજયાબેન રવિભાઈ જાતી પરિવાર

૪૬

હસ્તે : શશિકાંતભાઈ સંઘવી / કીર્તિભાઈ જાતી

શ્રી નવકાર બાળ અનુષ્ઠાન

ચીમનલાલ કલાધર

આજના યુગમાં આપણા બાળકોમાં દિન-પ્રતિદિન બાળ રોગોનું પ્રમાણ ચિંતાજનક સ્થિતિમાં વધી રહ્યું છે. એના માટે આજના ખાનપાન, આજની શિક્ષણ પદ્ધતિ અને આજનું ઘરનું વાતાવરણ જ મુખ્યત્વે જવાબદાર છે. તાજેતરમાં કેટલાક નિષ્ણાત તબિબોએ અને મનોચિકિત્સકોએ બાળકોમાં વધતા રોગો વિષે સંશોધન કરી જે તારણ બહાર પાડ્યા છે તે સૌને ચોંકાવી દે તેવા છે. આ નિષ્ણાતોના મત મુજબ જો આપણે આપણા બાળકોની સાવચેતી ભરી સંભાળ હવે નહિ રાખી શકીએ તો તેઓ કિડની, કેન્સર, હૃદયની બિમારી, ટી.બી., ડાયાબિટીઝ, મગજનો તાવ, ઝેરી કમળો, અસ્થમા, આંખોની ઝાંખપ જેવા વણનોતર્યા રોગોના કાયમી સાથી બનીને રહેશે. આજના સમાજનું મોટું દુષણ છે જંક ફૂડ. સ્કૂલે જતાં બાળકો જંક ફૂડની ટેવને કારણે પોતાના ઘરના, સાત્વીક ખોરાક પ્રત્યે અરુચિ દાખવતા જોવા મળે છે. તે સ્થિતિ અનેક રોગને નોતરનારી છે. વળી આજે ઘર ઘરમાં ટેલિવિઝન, કમ્પ્યુટર વગેરે હોવાના પ્રતાપે કાર્ટૂનો, વિડિયોગેમ વગેરેમાં બાળકો સમયનો દૂરપયોગ કરે છે. સાથે સાથે ટ્યુશન કલાસિઝ, અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓની સવારથી સાંજ સુધીની દોડધામમાં રહેતો બાળક માનસિક તાણનો શિકાર બને છે. આજના યુગમાં બાળકોની આ ગંભીર સમસ્યાઓથી તેનું રક્ષણ કરવું એ આપણા સૌનું પરમ કર્તવ્ય બની રહે છે.

પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી' એ ઘણા વર્ષના સંશોધન પછી આજથી પાંચેક વર્ષ પહેલા બાળકો માટે શ્રી નવકાર બાળ અનુષ્ઠાનની શરૂઆત કરીને એક ઉપકારક કામ કર્યું છે. આ શ્રી નવકાર બાળ અનુષ્ઠાન બાળકોને નિયમિત કરાવવાથી તેમનું ચારિત્ર ઘડતર ઉચ્ચ કક્ષાનું બને છે, શારીરિક તકલીફો દૂર થાય છે અને જ્ઞાન-વિદ્યાના ક્ષેત્રે તેમની ગ્રાહ્ય શક્તિમાં સતત વૃદ્ધિ થતી રહે છે. તેના સફળ પ્રયોગે બાળકોમાં

નવી ચેતના, નવો ઉત્સાહ પ્રગટાવ્યો છે. આજના બાળકોના ઉચ્ચત ભાવિ માટે પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી'ના નવતર પ્રયોગ શ્રી નવકાર બાળ અનુષ્ઠાનની 'ઇતિહાસમાં' અવશ્ય નોંધ લેવાશે તેમાં લેશ માત્ર શંકા નથી.

પૂ. શ્રી જયંતભાઈ 'રાહી'ના શ્રી નવકાર બાળ અનુષ્ઠાન કરતાં પહેલા કેટલીક મહત્વની વાતો પર બાળકોએ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

◆ દરેક બાળકે રાત્રે સમયસર સૂઈ જવું અને વહેલી સવારે ઉઠીને ત્રણ નવકાર ગણી, માતા-પિતાને પગે લાગી પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ કરવો.

◆ સતત એકધારું ત્રણ કે ચાર કલાક ન વાચતા વચ્ચે વચ્ચે દશેક મિનિટનો વિરામ લેવો. અને વિરામમાં નવકારનું સ્મરણ ચાલુ રાખવું.

◆ વાંચન-અભ્યાસ માટે ઘરના ઉત્તર પૂર્વનો ખુણો પસંદ કરવો. આ જગ્યા શુભ ઉર્જાના ખજાના રૂપ છે. તેનાથી આપણી ચેતનામાં છૂપાયેલા જ્ઞાનયોગની અનંત ઉર્જા જાગૃત થાય છે.

◆ પૂર્વ દિશામાં મુખ રાખી અધ્યયન કરવાથી સૂર્યની જેમ જ્ઞાનનો તેજસ્વી ઉદય થાય છે.

◆ દરેક બાળકે સવારે વહેલા ઉઠી સ્નાનાદિથી પરવારી નમસ્કાર મુદ્રામાં ત્રણ મિનિટ ધીરે ધીરે ઉંડો શ્વાસ લેવો પરંતુ તેનો ઉચ્છવાસ ઝડપથી કાઢવો. શ્વાસમાં તણાવને કારણે ભેગા થયેલા કાર્બન ડાયોક્સાઇડને બહાર કાઢવાથી ઓક્સિજનની ઉણપ આપોઆપ ભરાઈ જશે. અને રીલેક્સ થઈ આરામ સ્ફૂર્તિ અનુભવાશે.

એ પછી ત્રણવાર ઉંડો શ્વાસ લઈ ઝૂંઝૂંનો ધીરે ધીરે લંબાણપૂર્વક ઉચ્ચાર કરવો અને ત્યારપછી શ્રી પંચ

શ્રી ભારમલ રામૈયા ઘરમશી (કચ્છ સાંચરા)

હસ્તે : શ્રી નેણશી ભારમલ ઘરમશી

પરમેષ્ઠિ ભગવંતોની પાંચેય મુદ્રા નીચે પ્રમાણે કરવી.

◆ અર્હમ્ મુદ્રા દ્વારા ઐં હ્રીં ઐં નમો અરિહંતાણાંનો ત્રણવાર જાપ કરવો.

◆ સિદ્ધ મુદ્રા દ્વારા ઐં હ્રીં ઐં નમો સિદ્ધાણાંનો ત્રણવાર જાપ કરવો.

◆ આચાર્ય મુદ્રા દ્વારા ઐં હ્રીં ઐં નમો આચરિયાણાંનો ત્રણવાર જાપ કરવો.

◆ ઉપાધ્યાય મુદ્રા દ્વારા ઐં હ્રીં ઐં નમો ઉવજ્જાયાણાં નો ત્રણવાર જાપ કરવો.

◆ મુનિ મુદ્રા દ્વારા ઐં હ્રીં ઐં નમો લોએ સવ્વ સાહુણાં નો ત્રણવાર જાપ કરવો.

બાળકોએ નિયમિત કરવાની પંચ પરમેષ્ઠિ મુદ્રાઓ વિષે

દરેક બાળકે નવકાર મંત્રનું શરણ લઈ વહેલી સવારે ઉઠીને સ્નાનાદિ ક્રિયા પૂર્ણ કરી માતા-પિતાને પ્રણામ કરી સૂર્યની સામેની દિશામાં બેસી પંચ પરમેષ્ઠિ મુદ્રાઓમાં નવકાર જાપ કરવાથી (દરેક મુદ્રાઓમાં જાપ કરતા માત્ર એક મિનિટ લાગશે. એટલે ટોટલ પાંચ મુદ્રામાં જાપ કરવામાં માત્ર પાંચ મિનિટ લાગશે.) શરીર સદૈવ નિરોગી રહેશે. બાળકની અભ્યાસની પ્રગતિ થતી રહેશે. બાળકનું ચારિત્ર ઘડતર ઉચ્ચ કક્ષાનું થશે. શારીરિક અને માનસિક દૃષ્ટિએ પણ તે વધુ શક્તિશાળી બનશે અને સરસ્વતી માતાની પરમ કૃપાને પાત્ર પણ તે થઈ શકશે.

(૧) નમસ્કાર મુદ્રા :

નમસ્કાર મુદ્રામાં નવકાર જાપ કરતી વખતે સર્વ પ્રથમ ઉંડો શ્વાસ લઈ ઐં હ્રીં ઐં નું ઉચ્ચારણ ત્રણવાર કરવું. આ મુદ્રામાં બંને હાથની કોણી અને બંને હાથના કાંડા મેળવી વચ્ચે જગ્યા ન રહે અને દરેક આંગળી એક બીજાની સાથે મેળવતા નમસ્કાર મુદ્રા થાય છે.

આ મુદ્રામાં નવકાર જાપ કરવાથી સમગ્ર સૃષ્ટિ, સમગ્ર ચેતના અને સમગ્ર દેવતાઓને વંદના થાય છે. આ મુદ્રા શાંતચિત્તે કરવાથી શરીરના પ્રકંપન (ઝણઝણાટી)નો

અનુભવ થાય છે.

(૨) અર્હ મુદ્રા :

મંત્ર જાપ : ઐં હ્રીં ઐં નમો અરિહંતાણાં.

અર્હ મુદ્રામાં બધી આંગળીઓની ટોચ તથા હથેળીને પરસ્પર દબાણ આપી 'શ્વાસ' ભરી એ જ સ્થિતિમાં હાથ આકાશ તરફ બને તેટલા ઉંચા, કાનને સ્પર્શ કરતા રાખી ઉપરોક્ત મંત્ર ઉંડા શ્વાસે ત્રણ વાર બોલવો.

અર્હ મુદ્રામાં કરાયેલ નવકાર જાપથી પેટ, છાતી, પાંસળી, કરોડરજ્જુની સક્રિયતા વધે છે. શરીરના વિવિધ અંગો જેવા કે કાંડા, હથેળી, ખભા અને આંગળીઓ સશક્ત બને છે. આળસ, કંટાળો દૂર થઈ સ્ફૂર્તિનો અનુભવ થાય છે. માનસિક શાંતિ થતાં મગજમાંથી અનિષ્ટતા દૂર થઈ ઇષ્ટતાનું આગમન થાય છે. આ મુદ્રાથી વિતરાગ ભાવનું નિર્માણ થાય છે. જેનાથી પ્રિય-અપ્રિય રાગ-દ્વેષના ભાવ દૂર થઈ તટસ્થપણું આવે છે. અર્હતા એટલે કે અનંત શક્તિ વધે છે.

(૩) સિદ્ધ મુદ્રા :

મંત્ર જાપ : ઐં હ્રીં ઐં નમો સિદ્ધાણાં.

સિદ્ધ મુદ્રામાં બંને હાથની આંગળીની ટોચ અને હથેળીને પરસ્પર દબાણ આપી શ્વાસ ભરી હાથને નમસ્કાર મુદ્રામાં જ ઉપર સીધા લઈ જવા. કીન્તુ બંને કાનને હાથની ભૂજાનો સ્પર્શ થાય તેનું ધ્યાન રાખવું. એ પછી ઉપર હથેલીઓને ખોલી સિદ્ધશીલાનો આકાર આપવો. પરંતુ બંને કાંડા એક બીજાને મળે તેમ રાખવા.

સિદ્ધ મુદ્રાના અભ્યાસથી સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વનું નિર્માણ થાય છે. પ્રમાદ દૂર થઈ સ્ફૂર્તિ અનુભવી શકાય છે. આ મુદ્રાથી થતાં નવકાર જાપ તમામ વિષયોમાં સિદ્ધિ મેળવવાની પ્રગતિમાં મહાબળ પૂરું પાડે છે.

(૪) આચાર્ય મુદ્રા :

મંત્ર જાપ : ઐં હ્રીં ઐં નમો આચરિયાણાં.

આચાર્ય મુદ્રામાં બંને હાથ ખભા પાસે લઈ જઈ

હથેલી ખોલી અંગૂઠાનો સ્પર્શ ખભાને લાગે તેમ રાખી ઊં ઢ્રીં ઊં નમો આચરિયાણાં ત્રણ વાર બોલી ધીરે ધીરે હાથ પૂર્વ સ્થિતિએ લાવવો.

આચાર્ય મુદ્રાથી ખભા, છાતી, પીઠ, ફેફસાના બધા અવયવો ગતિશીલ અને કાર્યશીલ બને છે. હથેળી, આંગળી, હાથની માંસ પેશીઓ સક્રિય થાય છે. આ મુદ્રાથી શ્રદ્ધા અને સમર્પણના ભાવ પ્રગટ થાય છે. હાથ જોડતા વિનય અને શ્રદ્ધાના ભાવ તેમજ હાથ ખોલતા સર્મપણના ભાવ પ્રગટ થાય છે. શુદ્ધ આચરણ પ્રતિ જાગૃતિ આવે છે. નિર્ભયતાના ભાવોનું નિર્માણ થાય છે. આત્મા વિશ્વાસ વધે છે.

(પ) ઉપાધ્યાય મુદ્રા :

મંત્ર જાપ : ઊં ઢ્રીં ઊં નમો ઉવજ્જાયાણાં.

ઉપાધ્યાય મુદ્રામાં બંને હાથ સીધા ઉપર લઈ જઈ બંને હથેળીઓ આકાશ તરફ ખોલો. બંને અંગૂઠાઓની ટોચ અને બંને તર્જનીની (૧લી આંગળીઓની) ટોચ મેળવો અને એના વચ્ચેના ભાગથી આકાશ તરફ અપલક દૃષ્ટિએ જોઈ ત્રણવાર ઊં ઢ્રીં ઊં નમો ઉવજ્જાયાણાં બોલો. આ પ્રમાણેની વિધિના અભ્યાસથી અધ્યયન વૃત્તિ પ્રત્યે રૂચિ અને વિદ્યાગ્રહણ કરવાની શક્તિ વધે છે. શરીરમાં રહેલા વિકાર અને વિજાતીય દ્રવ્યોનું વિસર્જન થતાં મન-હૃદયની વિશાળતા વધી જાય છે. આંખોની રોશની, દૃષ્ટિની તીક્ષ્ણતા વધતા અભ્યાસમાં તલલીનતા આવે છે. સાથોસાથ શરીરમાં રહેલી અનેક

ગ્રંથીઓના સ્ત્રાવ સંતુલિત થતાં રોજ નવી તાજગી અને પ્રસન્નતાની અનુભૂતિ થાય છે. એટલું જ નહિ આ મુદ્રામાં ભાવપૂર્વક નિત્ય આરાધના કરવાથી કોઈ કોઈ વાર મા સરસ્વતીના દર્શન-આભા પણ જોઈ શકાય છે.

(છ) મુનિ મુદ્રા :

મંત્ર જાપ : ઊં ઢ્રીં ઊં નમો લોએ સવ્વ સાહુણાં.

મુનિ મુદ્રામાં હાથ ઉંચા કાનને સ્પર્શ કરતાં રાખી બંને હાથની અંજલિ બનાવી, ધીરે ધીરે હાથ નીચે જમીનને અડાડી નમીને પછી ખોલી નાખો. ત્યારબાદ બંને હથેળીઓ એકબીજા સાથે રાખી ઊં ઢ્રીં ઊં નમો લોએ સવ્વ સાહુણાં એ મંત્ર જાપ ઉંડા શ્વાસ લઈ ત્રણ વાર બોલવો.

મુનિ મુદ્રામાં કરાતા નવકાર જાપથી સમતા અને સહિષ્ણુતાના ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. દરેક જીવો પ્રત્યે મૈત્રી અને કરુણાના ભાવો જાગે છે. અહંકારની ભાવના દૂર થઈ મૃદુતા ઋજુતાના ભાવો આવે છે. દ્વેષ-ઇર્ષ્યા વગેરેથી થતાં શારીરિક, માનસિક રોગોથી મુક્તિ મળે છે એટલું જ નહિ આ મુદ્રાના ભાવપૂર્વકના જાપથી સહજ વિદ્યા પ્રાપ્તિ, તેજસ્વીતા અને યાદ શક્તિ સતત વધતી જ રહે છે.

વિઙ્ગપ્તિ :

શ્રી નવકાર બાળ અનુષ્ઠાનની સમજણ માટે શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિની આ બધીય મુદ્રાઓની તસ્વીરો ક્વર પેજ નં. ૩ માં જોઈ લેવા ખાસ વિનંતી છે.

મહામંત્ર નવકાર !

- ◆ અનુભવ મિત્ર સમ ગણો, મહામંત્ર નવકાર; કૃપા થાય જો તેહની, તો થાયે બેડો પાર.
- ◆ બ્રહ્માસ્ત્ર સમાન જાણજો, મહામંત્ર નવકાર; વિકટ વેળાએ આપતો, સાધક સહાય અપાર.
- ◆ સર્વ શક્તિમાન જાણજો, મહામંત્ર નવકાર; આત્માને જાગૃત કરી, મિથ્યાત્વ હરનાર.
- ◆ જનની સમ છે પ્રેમવંત, મહામંત્ર નવકાર; ભલુ કરે જગ લાલનું, અહિત નહિ કરનાર
- ◆ નિકંદન કાઢે કષાયનું, મહામંત્ર નવકાર; નિષ્ક્રમથી આત્મા, કરી દેખાડે શિવદાર.
- ◆ મહારસાયણ જાણજો, મહામંત્ર નવકાર; અધિક અધિક ઘૂંટયા થકી, સુવર્ણ સિદ્ધિ દેનાર.
- ◆ અશ્રદ્ધાવંત પણ જો ભણો, મહામંત્ર નવકાર; અંધ શ્રદ્ધા તેની ટળે, પામે શ્રદ્ધા સાર.
- ◆ જન્મ જન્મની પુંજરૂપ, મહામંત્ર નવકાર; તેને રાખો સાથમાં, અશિવ ન આવે દ્વાર.

નમસ્કાર મહામંત્ર-આવશ્યક વિચાર

પૂ. પંચ્યાસ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ સાહેબ

પ્રશ્ન : 'શ્રી પંચ-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર' એ પદનો અર્થ શું ?

ઉત્તર : પરમપદે વિરાજમાન શ્રી અરિહંત, શ્રી સિદ્ધ, શ્રી આચાર્ય, શ્રી ઉપાધ્યાય અને શ્રી સાધુ એ પાંચ પરમેષ્ઠિઓને નમવાની ક્રિયાનું નામ શ્રી પંચ-પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર છે.

પ્રશ્ન : એ પાંચને પરમેષ્ઠિઓ કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર : પરમ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટસ્થાનમાં સ્થિત હોવાથી, શ્રી અરિહંતાદિ પાંચેયને પરમેષ્ઠિઓ કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્રને 'નવકાર મંત્ર' કેમ કહેવાય છે ?

ઉત્તર : 'નવસુ પદેષુ કારાઃ ક્રિયાઃ યસ્મિન્ સ નવકારઃ ।' 'નવ કારાઃ ક્રિયા યસ્મિન્ સ નવકારઃ ।' અર્થાત્-“જેના નવે પદોમાં (પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી અને અનાનુપૂર્વી દ્વારા ગણવારૂપ) ક્રિયામાં ભેદ છે અથવા જેમાં (ગણવારૂપ) નવ ક્રિયાઓ છે. તેને નવકાર કહે છે: એ કારણે શ્રી પંચપરેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્રનું બીજું નામ 'શ્રી નવકાર મંત્ર' પણ છે.”

પ્રશ્ન : શ્રી નવકાર મંત્રમાં 'નમો' એ પદનો પ્રથમ અક્ષર 'ન' સમજવો કે 'ણ' સમજવો ?

ઉત્તર : પ્રાકૃતમાં આદિમાં 'નકાર' ના સ્થાનમાં 'ણકાર' આદેશ વિકલ્પે થાય છે, તેથી 'ણમો' એ બંને પદો શુદ્ધ હોવા છતાં 'ણકાર' એ (છંદ-શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ) દગ્ધાક્ષર છે તેથી 'નમો' પદનું ઉચ્ચારણ જ શુદ્ધ માનેલું છે. કેટલાક 'ણકાર' ને જ્ઞાનનો વાચક માની, દગ્ધાક્ષર હોવા છતાં તેને મંગલસ્વરૂપ માને છે અને 'ણમો' પદનું ઉચ્ચારણ કરે છે, પરંતુ તે બહુ પ્રચલિત નથી.

પ્રશ્ન : 'નમઃ' એ પદનો સંક્ષેપમાં શું અર્થ છે ?

ઉત્તર : 'નમઃ' એ નૈપાતિપદ દ્રવ્ય અને ભાવના સંકોચ (સંક્ષેપ) અર્થમાં વપરાયેલું છે. હાથ, પગ અને મસ્તકાદિ

શરીરના અવયવોની ગ્રહણ, કંપન અને ચલનાદિ ક્રિયાઓને રોકવી, નિયમિત કરવી, એ દ્રવ્યસંકોચ છે અને વિશુદ્ધ મનનો નિયોગ (મનનું શુદ્ધ પ્રણિધાન) એ ભાવસંકોચ છે. અર્થાત્ 'નમઃ' એ પદથી દ્રવ્ય અને ભાવ ઉભય પ્રકારના નમસ્કારનું ઘોતન થાય છે.

પ્રશ્ન : 'નમો અરિહંતાણં' । એ પાઠની જગ્યાએ 'અરહંતાણં' અને 'અરુહંતાણં' પાઠ પણ મળે છે, તો એ ત્રણમાંથી કયો પાઠ સાચો છે ?

ઉત્તર : 'નમો અરિહંતાણં' એ જ પાઠ સાચો છે, તો પણ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના જુદા જુદા ગુણોની અપેક્ષાએ અર્થથી ત્રણે પાઠો એક જ અર્થને કહેનારા છે, તો પણ પાઠભેદ ન થવાની ખાતર 'નમો અરિહંતાણં' । પદનું ઉચ્ચારણ જ શુદ્ધ માનેલું છે.

પ્રશ્ન : અરિહંત, અરહંત અને અરુહંત-એ ત્રણે પદોના અર્થોમાં શું તફાવત છે ?

ઉત્તર : પ્રથમ શ્રી 'અરિહંત' પદનો સંક્ષિપ્ત અર્થ વિચારીએ. 'અરિ ।' એટલે 'દુશમ્ન' તેને 'હંત' એટલે 'હણનાર' એવો અર્થ થાય છે. એ સંબંધી શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે-

“અઘ્નવિહંપિ ય કમ્મં, અરિમુયં હોઈ સવ્વજીવાણં ।
તં કમ્મમરિહંતા, અરિહંતા તેણ વુચ્ચન્તિ ॥૧૧॥”

“આઠ પ્રકારનાં કર્મ એ જ સર્વજીવોને અરિભૂત છે, તે કર્મરૂપ શત્રુઓનો નાશ કરનારા હોવાથી શ્રી 'અરિહંત' કહેવાય છે.”

અથવા

“રાગદ્દોસકસાણ, ઙ્ઙિયાણિ અ પંચ વિ ।

પરિસહુવસગ્ગે, નામયંતા નમોઽરિહા ॥૧૧॥”

“રાગ, દ્વેષ, કષાય, પાંચ ઇન્દ્રિયો, પરિષહ અને ઉપસર્ગોને નમાવનારા શ્રી અરિહંતો નમસ્કારને યોગ્ય છે.”